53

100 soruda / türkiye spor tarihi / prof dr. kurthan fişek

100 SORUDA

TÜRKİYE SPOR TARİHİ

PROF. DR.
KURTHAN FİŞEK

GERÇEK YAYINEVİ

100 Soruda Türkiye Spor Tarihi
Prof. Dr. Kurthan Fişek

100 SORUDA DİZİSİ: 53

Birinci Baskı :
Mart 1985

Kapak: Salt Maden

Kapak Baskısı: Reyo Ofset

Dizgi ve Baskı:
Gül Matbaası

PROF. DR. KURTHAN FİŞEK

100 SORUDA TÜRKİYE SPOR TARİHİ

GERÇEK YAYINEVİ
Cağaloğlu Yokuşu, Saadet İş Hanı, Kat 4
İstanbul

I

GİRİŞ

Soru 1 Spor ne değildir?

OF. desport, ME. disport sözcüklerinden türetilen «spor» kavramı, en kestirme sözlük tanımıyla, «oyun, oyalanma, eğlenme ve işten uzaklaşma» anlamına gelir. Biraz da sporun tarihine baktığımızda, ilk sporların, aynı zamanda insanlık tarihinin **ilk devletleri** olan Eski Mısır ve Babil'de, bundan 5-6 bin yıl önce, bir tür «beceri yarıştırma» oyunu olarak ortaya çıktıklarını görürüz.

Sporun kökenleri ve tarih mirası açısından geçerli, ama, olayın bugün ulaştığı gelişkinlik düzeyi açısından son derece yetersizdir bu gözlemler...

İlk insansı yaratıkların itişip kakışmasından, çocukların alt alta, üst üste boğuşmalarından esinlenen «güreş», ilk çıktığı yıllarda, belki oyundu, gücün simgesiydi. Avlanarak geçimlerini sağlayan ilk insanların 50 bin yıl önce «var oluş becerisi» olarak geliştirdikleri «okçuluk», İ.Ö. 3000 yılının Mısır'ında, belki soyluları çok eğlendirmiş, oyalamış, Nil sularının ne zaman baskın vereceğini düşünmek gibi tatsız kaygılardan uzaklaştırmıştı.

Ama, bugün durum çok farklı...

Bir kere, tarihin ilk sporlarının tarihin ilk devletlerinde yapıldığı düşünülürse, spor, hem günümüz dünyasının

en önemli, hem de **en eski** toplumsal kurumlarından biri... Dahası, «insan yapısı» kurumlar içinde, dünya barışıyla kendisini en çok özdeşleştirmiş olanı...

Dahası da var. «Spor sanayii» denilen çağcıl olay, maç biletiyle, malzeme satışlarıyla, yalnızca Amerika'da yıllık cirosu 130 milyar doları bulan dev bir iş kolu... Bu sanayinin işçileri, yani sporcularsa, geçimlerini sağlamak için herhangi bir meslek sahibi gibi günde 10-12 saat çalışmak zorunda olan insanlar... «Beyin ve kastan oluşan hassas bir makine, vücudunu araç olarak kullanan bir teknisyen, bir bilim adamı» olarak karşımıza çıkıyor günümüzün sporcusu...

Böylesine bir ortam ve biçimde yapılan sporun «oyun ve eğlence» olmadığı kesinkes ortada... Hele sporcu açısından «oyalanma ve işten uzaklaşma» hiç değil... Tam aksine, **işin ta kendisi**...

Soru 2 Spor başka ne değildir?

Sporun yirmi-beş yüzyıllık bir geçmişi olduğu düşünülürse, bu süre içinde, kimi geçersiz, kimi yetersiz, çok sayıda tanımının yapılmış olacağı anlaşılır. «Spor» kavramına ilişkin olarak geliştirilen tanımları beş ana başlıkta toplayabiliyoruz.

Yandaşları en yaygın olan ilk tanıma göre, spor, «insanın **doğasında** bulunan saldırganlık için sağlıklı ve barışçı bir emniyet supabı, saldırganlık güdüsünü denetim altına alan uygun bir 'dostça rekabet' ortamı, savaşın da barışçı ikamesidir». Özellikle Konrad Lorenz («Saldırganlık Üstüne») tarafından geliştirilen bu tanımın en büyük yanlışı, saldırganlığı insanın mayasında bulunan, doğuştan gelen güdüsel bir davranış olarak görmesidir. Oysa, insanlık tarihine baktığımızda, saldırganlığın doğuştan gelmediğini, toplumdan ve tarihten soyutlanamayacağını görüyoruz. Sözgelişi, toplu yaşayışın avlama-toplama temeline dayandığı ilkel toplumlarda, saldırganlık, salt ye-

me-içme ihtiyaçlarının karşılanması için hayvanlara yönelikti. «İnsanın insana saldırması», başkalarını köleleştirerek emekten tasarruf edildiği bir sonraki toplumsal gelişme aşamasının talan savaşlarında çıktı ortaya... Aynı şekilde, insanların barış içinde yaşadıkları Orta Minoa döneminde «boks» sporu koruyucu başlıklarla, pamuk dolu eldivenlerle yapılırken, sürekli savaşan Roma'da bunların yerini demir tokmaklı, mahmuzlu **cesti**'ler aldı. Sözün özü, Lorenz gibi düşünenlerin temel yanılgısı, saldırganlığı, insanlık tarihinin belli bir dönemine değil, **insanın kendisine özgü** saymalarından kaynaklanıyor.

İkinci tanıma göre, spor, «kişinin ruh ve beden sağlığını güvence altına alan, onun topluma uyumunu sağlayan, günlük hayatın gerginlik ve sürtüşmelerini masseden bir araçtır». Mısırlı prens ve soyluların eğlenmek için spor yaptıkları İ.Ö. 3000'lerde, hatta soylu İngiliz ailelerinin çocuklarının disiplin altına alındıkları on-dokuzuncu yüzyıl okullarında belki geçerliydi bu... Ama, çağdaş sporun kıyasıya «meslek rekabeti» ortamında, önemli olanın «yarışmak değil kazanmak» olduğu bir yapıda, böylesine yaklaşımlar «iyi niyetli bir çocuksuluk»tan öteye geçemiyor.

Üçüncü tanım, aynı zamanda en tehlikeli olanıdır. Sporu, «yurtsever, hiyerarşik ve otoriter bir devlet eliyle ulusal birliği örgütleyen bir eğitim aracı» olarak gören **Ludwig Jahn** (1810), «kitle sporunun para-militer değeri konusunda iktidardaki seçkinleri inandırmak» ödevini üstlenen modern olimpiyat oyunlarının kurucusu **Baron Pierre de Coubertin** bu akımın tipik temsilcileridir. «Sporun gerçek işlevi genç insanları savaşa hazırlamaktır» diyen **Eisenhower**'la «Waterloo Savaşı aslında Eton'un oyun sahalarında kazanıldı» diyen **Wellington Dükü**'nü de bunlara ekleyebilirsiniz. Dönüp dolaşıp geldikleri yer aynıdır: devletler için hem doğal, hem gerekli olan yayılma politikaları için, spor, en etkili «para-militer» eğitim aracıdır. Bu yaklaşımın temel (ve sporun özüne ters düşen) yanlışı, sporu, savaş, siyaset ve şovenliğin emrine vermesidir.

Dördüncü tanıma göre, spor, bir yandan «kitlelerin

afyonu», beri yandan «suspansuvarlı milliyetçiliktir». Kapitalizmin giderek yoğunlaşan bunalımıyla sporun giderek konu olduğu kitlesel ilgi arasındaki ters orantıya dayanır bu görüş... Francisco Franco'nun Bernabeau stadı için «Bana 150 bin kişilik bir uyku tulumu yapın», Antonio Salazar'ın «Portekiz'i kırk yıl süreyle 3F, **fiesta** (şölen), **Fadima** (örgütlü din) ve **futbol**'la yönettim» türünden sözler de bu gözleme «kanıt» olarak gösterilir. Bu görüşü savunanların gözden kaçırdıkları ya da görmezlikten geldikleri konu, sporun, ilk insanlardan bu yana nasıl olup da **tüm toplumlarda, tüm insanlar tarafından** eşölçüde ilgi gördüğüdür.

Son tanım, bir bakıma, öteki dört tanımın sentezi niteliğinde olduğu için, hem en kapsayıcı, hem de eleştiriye en az açık olanıdır. Buna göre, spor, «oyunla yarışmayı birleştiren, bedensel yetenekleri daha fazla olduğu için kazananları öldüllendiren, üst düzeyde oyun, mücadele ve ağır kas çalışması gerektirdiği için sürekli ve yoğun çabayı zorunlu kılan bir uğraşıdır». Bu tanımın tek eksiği, sporu sporcunun fizyolojik yapısıyla sınırlı tutması, olayın bireyleri çok aşan toplumsal boyutunu gözden kaçırmasıdır.

Aslına bakılırsa, «körün fili tanımlamasına» benziyor bu yaklaşımlar. Sporda kuşkusuz «mücadele ve rekabet» var. Dünyanın kimi ülkesinde tarih boyunca «kitlelerin afyonu» ya da «savaşa hazırlık kursu» olarak kullanıldığı açık... Üstün bedensel yetenekler gerektirdiği de doğru... Ama, tek başlarına alındıklarında, «spor» olgusunun **olduğu gibi** algılanması mümkün değil...

«Spor nedir?» sorusuna sağlıklı bir yanıt getirebilmek için, işe başından, sporun temelde neyi temsil ettiğinden başlamak gerekiyor.

Soru 3 Spor nedir?

En kısa tanımıyla, spor, insanların var olabilmek için doğayla giriştikleri ölüm-kalım mücadelesinin barışçı ben-

zetimidir. Belli spor dalları, bu ölüm-kalım mücadelesinin gerçekleştiği alanları simgeler, o mücadelenin ölümcül tehlikelerinden arındırılmış silahlarını ve araçlarını kullanır.

Dünya spor tarihine kısaca göz atalım.

Tarihin ilk sporları «savunma-saldırı kökenli» olanlarıydı. İlk insansı yaratıklar, bundan 2-3 milyon yıl önce, yırtıcı hayvanlarla göğüs göğüse boğuşurlardı. Ondan sonra çıplak elleriyle sıkılı yumruklarını, daha sonra da ok ve yayı, mızrak ve kılıcı kullanmayı öğrendiler. İşte, güreş, boks, cirit, okçuluk ve eskrim gibi «temas sporları» bu «hayat-memat» kavgasının barışçı benzetimleri olarak şekillendi, gelişti. Arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan belge ve bulgulardan, güreş, boks, eskrim ve okçuluğun, İ.Ö. 3000 yıllarında, Beni Hasan (Mısır) ve Kyafefe (Irak) dolaylarında, yani tarihin ilk devletleri olan Mısır ve Sümer'de yapıldığını biliyoruz.

Daha sonra, bir-iki bin yıllık bir gecikmeyle, «taşıma-ulaştırma» kökenli sporlar çıktı ortaya... Bu sporlar, temelde, insanların bir yerden ötekine gitmek, doğa güçlerinden ya da yırtıcı hayvanlardan (ya da başka insanlardan) kaçmak için başvurdukları araçlı-araçsız yöntemlerin bir benzetimiydi. İnsanı salt kendi bedensel gücüyle bir yerden ötekine götüren koşma, atlama ve yüzme, denizli yörelerde kürek ve yelken, dağlık-karlık bölgelerde kızak ve kayak, düzlüklerde binek atları, bugün atletizm, yüzme, kızak, kayak, kano, kürek, yelken ve binicilik sporlarının ataları olarak ortaya çıktı, gelişti.

Son olarak da «takım sporları» gündeme geldi. İnsanların doğayla tek başlarına mücadele ettikleri, geçimlerini kendi özçabalarıyla sağladıkları, bir başka deyişle «işyerinde üretim için işbirliği» planlarının oluşmadığı dönemlerde elbette gelişemezdi bu sporlar... Benzetilebileceği bir şey yoktu. Gerçi Çin'de «tsu-chu», Roma'da «harpastum», Yunan'da «episkyros» gibi futbol-benzeri, Homeros'un Yunan'ında el-topunu andıran bazı takım sporları yapılıyordu, ama, bireysel sporların yanında önemsizdi bunlar... Buhargücünün üretime koşulduğu, genel top-

lumsal işbölümünden işletme-içi işbölümüne geçildiği daha sonraki gelişme aşamalarının, özellikle de tekelci sermaye döneminin benzetimidir takım sporları...

Buraya kadar anlattıklarımızdan, sporun, son tahlilde, insanların var olmak ve hayatlarını üretip yeniden üretmek için sürdürdükleri bedensel-zihinsel eylemlerin barışçı bir benzetimi olduğu anlaşılıyor.

Ama, sporu tanımlamak için yeterli değil bu... Hele çağdaş anlamda sporu tanımlamak için hiç değil... Bunu yapabilmek için önce «boş zaman»ın nasıl oluştuğunu, sonra da bireysel boş zamandan kitlesel boş zamana nasıl gelindiğini görmemiz gerekiyor.

Soru 4 Neolitik Devrim, Devlet, Boş Zaman ve Spor ilişkisi nedir?

Doğa tarihiyle insanlık tarihinin iç içe olduğu, doğayla can ve geçim derdine düşmüş insanların avlanıp toplayarak günübirlik yaşadıkları Neolitik-öncesi dönemde, yani yerleşik tarıma henüz geçilmemişken, kimsenin spor yapacak boş zamanı yoktu. Aynı şekilde, topluluk üyesi bazı kişilerin üretime katılmaksızın üründen pay almalarını sağlayan mekanizmalar da henüz oluşmadığı için, ortalıklarda «devlet» de yoktu.

Sporun doğuşu, tarımla hayvancılığın ayrıştığı birinci toplumsal işbölümüne, yerleşik tarıma geçişten özelliğini alan Neolitik Devrim'in sağladığı üç ön-koşula bağlıdır.

Bir kere, insanların «spor» yapabilmeleri, yani beslenme, giyinme, barınma, savunma ve saldırıya yönelik doğal bedensel eylemlerini «eğlenceli ve barışçı» biçimde tekrarlayabilmeleri, en azından «boş zamansızlık» yüzünden mümkün değildi. İkinci olarak, topluluğun istisnasız her üyesi avcılık-toplayıcılıkla ancak kendi kendine yettiği, yani ortada bir ürün-fazlası olmadığı için, müzik gibi, resim gibi, spor gibi «üretken olmayan» alanlara yönelmek, «yönelenlerin aç kalmaları» anlamına geliyordu.

Üçüncü olarak da, insanların hem araç kullanarak üretim yapmaları, hem kendilerine yetenden fazlasını üretmeleri, böylece de bir bölüm insanın üretim yapmaksızın ürün fazlasından pay almalarını sağlayan bir üretim düzeyine ulaşılamamış, bunu yaptırıma bağlayacak bölüşüm mekanizmaları da oluşmamıştı.

Bundan 10-12 bin yıl önce, bugünkü Mezopotamya çanağında, yerleşik tarıma yöneldi insanlar... İlk aşamada, topluluğun bir bölüm üyesi hayvancılığa yönelirken, bir başka bölümü tarımla uğraşmaya başladı. O güne kadar **tek** «yaşama aracı» olan avlama-toplamaya dönük temel bedensel eylemlerin başka alanlara (ör. spor) kaydırılabilmesi için gerekli maddî-teknik temeller atıldı bu yoldan... İkinci aşamada (İ.Ö. 3200-3000), hayvangücünün üretime, tunç teknolojisinin de savaşa uygulanmasıyla, o ana kadar «potansiyel» olarak var olan «kendine yetenden fazlasını üretme» yeteneği **somut ürün fazlalarına** dönüştü, savunma ve saldırının toplum hayatının ayrılmaz parçası durumuna gelmesiyle birlikte de tarihin ilk devletleri olan Mısır ve Sümer askerî makineleri ortaya çıktı.

Ama, tunç madeni çok kıt ve değerli, tunç teknolojisinin yan ürünleri (ör. boş zaman) hem miktar olarak kısıtlı, hem dağılım bakımından aşırı eşitsizdi.

Onun da çözümü, Demir Çağıyla birlikte geldi. İlkel maddelerin en önemlisi, buluşların en büyüğü (patatese kadar da sonuncusu) olan «ucuz» demir madeni, tarım, sanayi ve savaş gibi çabaları demokratikleştirdi, kolay elde edilebilirliğiyle bir yandan yeni alanları tarıma açarken, bir yandan da İran, Anadolu ve Mezopotamya'daki Tunç Çağı krallıklarını birer birer yıkan büyük orduları donattı.

İ.Ö. 1700'lerde ilk kez Hitit'lerce kullanılan, İ.Ö. 1200 yılında da üretim ve savaşın temel madeni durumuna gelen «demir», spor, müzik, resim gibi boş zaman uğraşılarının ortaya çıkmaları için gerekli temelleri attı. Demir baltalarla tarıma açılan, demir sabanlarla sürülen yeni

alanlarda çalışacak ek insangücüne ihtiyaç vardı artık... Onun da tek yolu demir kılıçlarla köle edinmekti.

«Köle emeği» demek, köle sahibinin boş zamanı demektir.

Soru 5 «Antik Olimpiyat Oyunları» neden Yunan site-devletlerinde başladı?

Bir bölüm insanın üretim yapmaksızın ürün fazlasından pay almalarını sağlayan bölüşüm mekanizmalarının oluşturulmasına bağlı olarak, bir koldan tarihin ilk devletlerinin kurulduğunu, öbür koldan «spor yapmak» için gerekli boş zamanın yaratıldığını görmüş bulunuyoruz. Bu durumda, köle emeğinin bir üretim biçimine adını verecek kadar kökleşmesine bağlı olarak, köle sahiplerinin spora, müziğe, resime, yontuya ayıracak boş zamanlarının da «köleci» toplumlarda kurumlaşacağı açıktır.

İ.Ö. 600 yıllarına gelindiğinde, her iki kişiden birinin köle olduğu Yunan site-devletlerinde, tarihin ilk sporcularının köle sahibi «özgür yurttaşlar» arasından çıkması, bugünkü Modern Olimpiyat Oyunları'nın önceli sayılan Antik Oyunlar'ın bir avuç köle sahibiyle sınırlı kalması bundandır.

Tarihin ilk «örgütlü spor karşılaşması» sayılan Antik Olimpiyat Oyunları, efsaneye göre, dört Pan-Helenik törenden biri olarak, Elis Kralı Iphitos'un çabalarıyla, İ.Ö. 776 yılında başladı, İ.S. 393 yılında İmparator Theodisius tarafından alınan «kapatma» kararına kadar, dörder yıllık aralarla, kesintisiz 292 kere tekrarlandı. Bir başka efsaneye göre, Kral Pelops tarafından İ.Ö. 1370 yılında başlatılan, ama, İ.Ö. 800'lü yılların ortalarında ara verilen bu oyunların en önemli özelliği «ekecheiria» adı verilen Olimpiyat Barışı geleneğini de beraberinde getirmesiydi. Buna göre, sürekli savaş durumunda bulunan Yunan site-devletleri, Olimpiyatlara üç ay kala silah bırakışır, beş gün sürecek yarışmalar için özgür yurttaşları

arasından en seçkin sporcularını seçer, Olympia'ya gönderirdi. Olimpiyatlar sona erdikten sonra da, sporcuların site-devletlerine güvenlik içinde dönmelerine imkân verecek kadar uzatılırdı Olimpiyat Barışı...

Kölelerin ürettikleri boş zamana paydaş olan köle sahiplerinin sayısı sınırlı olduğu için, o kişilerin yapabilecekleri sporların da sayısı sınırlıydı o dönemlerde... Sözgelişi, İ.Ö. 776 olimpiyatlarında yalnızca tek yarış yapılmış, «stadyum yarışı» adı verilen bu 170 metrelik hız koşusunu Olis'li Coroibos kazanmıştı. Boş zamanlı insanların sayısı arttıkça, izleyen olimpiyatlarda spor dalları da arttı, çeşitlendi. Boks, güreş, daha uzun koşular, disk ve cirit atma, koşu, uzun atlama ve güreşten oluşan beşli yarışmalar programa alındı.

Ama, bütün bunlar olurken, bilim, teknoloji ve «uygarlık» da hızla batıya kayıyordu. Özgür Yunanlıların yanında önce Sicilyalı ve Giritliler katıldılar oyunlara... Romalıların Yunan topraklarına girip zorla kendilerini Olimpiyat Oyunları'na katmalarından sonra da, barışçı amaçlarla başlatılan bu «spor şöleni» tek kelimeyle sirke dönüştü.

Panem et circenses... Sirk ve ekmek...

Yazar Budd Schulberg'ün sözleriyle, «Özgür yurttaş ve amatör olan Eski Yunan sporcuları gitmiş, onların yerini bolluk ve şan içinde hızla kokuşan Roma İmparatorluğunda aşağılık bir güruhu eğlendirmek için sirklerde biri ölene kadar dövüştürülen gladyatörler almıştı».

Savaşan insanların bile dostça, barış içinde yarışabileceklerini göstermek, belki de barışı kurumlaştırmak için başlatılan, bu yüzden de «insan-yapısı kurumlar içinde dünya barışıyla özdeşliği en eskiye giden Antik Olimpiyat Oyunları»nın kapısına kilit vurmak, İ.S. 393 yılında, Milano'dan Olympia'ya ferman çıkaran Romalı Theodisius'a düştü.

Yalnızca Avrupa kıtası değil, spor da Karanlık Çağ'a girmişti artık...

Soru 6 : Sporda «Karanlık Çağ» nasıl gelişti?

«Orta Çağ», yalnızca sporun değil, eğitim, bilim, sanat ve kültürün de Karanlık Çağıydı. Karanlığın simgesi durumuna gelen Katolik Kilisesi'nin bağnaz baskılarıyla, üç yüz yıldır «küre» olarak bilinen dünya «tepsi» olup çıkmış, yüzyıllardır hem kendi ekseni, hem güneş çevresinde döndüğü bilinen yerküresinin hareketi birdenbire durdurulmuştu.

Böylesi bir düşünsel ortamda, Katolik Kilisesi babalarından Quintus Septimius Florens Tertullianus'un kalkıp da «palaistrica diaboli negotium» («beden temrinleri şeytan işidir») diye buyurmasını yadırgamamak gerekir.

«Spor» adına yakışır hiçbir iş yapılmadı Orta Çağ'da... Yüzme türünden en hafif beden alıştırmaları bile yasaklandı. İzin verilen tek şey, soylu sınıfların, «şövalyeliğin yedi becerisi» sayılan ata binme, yüzme, ok atma, eskrim, av, satranç ve iyi şiir okuma melekelerini geliştirmek için gerekli alıştırmaları yapmalarıydı.

İnsanların doğayla giriştikleri araçlı-araçsız mücadelenin barışçı benzetimi olarak ortaya çıkıp gelişen sporun gelişme yolları tıkanmıştı besbelli... Bu darboğazın aşılabilmesi için, on beşinci yüzyıldan başlayarak güçlenen orta-sınıf hareketinin öncelikle feodallerce tıkanan kendi gelişme yollarını açması, sonra da kendi egemenliğini yerleştirmek için toplumsal yaşayışın tüm kesitlerini (bu arada sporu) lâikleştirmesi gerekiyordu.

Soru 7 «Aydınlanma Çağı» ne getirdi, nasıl gelişti?

«Aydınlanma Çağı», Avrupa kıtasının sanat, kültür, bilim ve sporda **lâikleşerek yeniden doğuşunu** simgeler. Toplumsal hayatın tüm kesitlerinin «aydınlanması», yani tüm dinsel etki ve baskılardan büyük ölçüde arınması,

on dokuzuncu yüzyılın başlarında, Sanayi Devriml'nin iyiden iyiye rayına oturmasıyla tamamlanmıştır.

Buhargücünün üretime koşulması sonucu, hem ürün fazlasının artması, hem daha çok sayıda insanın daha çok boş zamana kavuşması sözkonusudur artık... Sporun bu gelişmelerden iki ana biçimde etkilendiğini görüyoruz.

İlk önemli gelişme, toplumsal boş zaman üstündeki tekelleri yüzünden «spor yapma» tekelini de ellerinde bulunduran egemen sınıf üyelerinin hızla tribünlere çekilirken, onların sahalardaki yerlerini sporu «meslek edinmiş» kişilerin, yani profesyonellerin almasıdır. Okuyoruz: «Bir bölüm insanın seyirci, bir başka bölümünün sporcu olmasına dayanan 'yeni' işbölümü planı burjuva topluma özgüydü. Bunun en çarpıcı örneğini, toplumsal gelişmesini feodaliteyi yaşamaksızın kapitalizmden başlatmış olan Amerika'da buluyoruz. İlk spor karşılaşmaları, burada, dövüştürdükleri kölelerinin başarılarıyla övünen güneyli plantasyon sahipleriyle İngiliz soylularının önünde yapıldı».

İkinci gelişme, spor ve beden eğitiminin giderek «toplumsal tutkal» olarak algılanması, «ulus birliği» kavgasının silahları arasına girmesidir. Yükselen orta-sınıf hareketinin feodaliteyle son bağlantılarını koparmasının tek yolu, mal-para ilişkilerinin gelişmesine bağlı olarak, küçük, dağınık ve bağlantısız yerel pazarların tek bir «ulusal pazar» çevresinde, tek bir «ulusal devlet» çatısı altında örgütlenmesiydi. Ama, «ulusal devlet» denilince, ulus onurunun yüceltilmesi, ulus bütünlüğünün sağlanması, ülke sınırlarının korunması türünden kaygıların işe karışması kaçınılmazdı. On dokuzuncu yüzyıl süresince, Friedrich Ludwig Jahn'ın **Deutsches Volkstum** (1810) adlı yapıtında önerdiği milliyetçi-militarist çizgide, yoğun bir askerî ve siyasal içerik edindi spor programları... Jahn'ın kurucu-babalığını yaptığı, militarist, hiyerarşik ve otoriter bir Prusya devlet modelini savunan **Pan-Cermenik Turner Akımı**, sporu, saldırgan Alman yurtseverliğini uy-

gulamaya geçirecek «temel eğitim aracı» olarak görmeye, kullanmaya başladı. Spor, «spor» olmaktan çıkmış, yoğun ideolojik ve askerî eğitimle gözalıcı giysili **kitle cimnastik gösterilerinin** saldırgan-amaçlı bir harmanı olup çıkmıştı artık...

Soru 8 Spor bağımsızlığına nasıl kavuştu?

Önceleri, üretime katılmaksızın ürün fazlasından, dolayısıyla da toplumun ürettiği boş zamandan pay alan bir avuç soylu kişi spor yapmıştı. O dönemin sporları büyük çoğunlukla bireyseldi, dostça yarışmaya dayalıydı. Sonra, Katolik Kilisesi'nin baskıcı denetimine girdi spor... «Şeytan işi» sayıldığı için hiç yapılmadı, soylu şövalyelerin «kendilerini geliştirme ve savunma» becerileri arasında kaldı. Aydınlanma Çağıyla birlikte, bir yandan lâikleşirken, öte yanıyla, bir koldan **seyirci-sporcu ayrımına,** beri koldan **«savaş hazırlayıcılığı» sapmasına** yöneldi.

Ama, toplum genelinde fazla da ilgi çekmedi. «Savaşa hazırlık» yönünün **zorlama,** boş zamanın «bireysel» olması nedeniyle sporcu ve seyirci sayısının **sınırlı** olmasından geliyordu bu... Sporun kitlesel ilgiye konu olabilmesi için **kitlesel tüketime** yönelmesi, bunun için de sanayinin böylesi bir kitlesel ilgiyi kaldıracak bir ürün fazlası oluşturması gerekliydi.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine, yani sermayenin tekelci biçimde yeni yeni örgütlenmeye başladığı döneme girilirken, sporun, günümüzdeki gibi, «isteri» boyutunda kitlesel ilgiye konu olabilmesi için gereken maddî ortam yoktu. Bir kere, boş zaman, tıpkı yüzlerce yıl öncesi gibi, çalışmadan geçinen bir avuç varlıklının elindeydi. İkincisi, çok sayıda seyirci alabilen dev tesisler, sporun yıldızlarını putlaştırıp pazarlayacak kitle iletişim araçları, dahası ulusal düzeyde örgütlenmiş bir spor araçgereçleri sanayii bulunmuyordu.

Sporun çağdaşlaşmasının karşısına dikilen bu darbo-

ğazlar iki koldan, bunların harekete geçirdiği ekonomik güçlerle aşıldı. İlk aşamada, 1860'lardan başlayarak tekelci biçimde örgütlenen sermaye, oluşturduğu üstün teknolojiyle, önce emeğin üretkenliğini, o yoldan da **kitlesel** boş zamanı artırdı. Teknolojik gelişmeyle boş zaman artışı arasındaki bu sebep-sonuç ilişkisinin uzantısı olarak, yalnızca seçkinlerin katılmasına açık sporların yerini, hızla, kitlesel tüketime dönük seyir sporları almaya başladı. Ondan sonra da, ikinci gelişme olarak, kapitalizmin 1871 bunalımı yaşandı. Bir Amerikalı yazara göre, «O bunalım yıllarında spor çok gelişti, sporcu ve seyirci katılması çok arttı, spor yoluyla o yılların çökük moralleri yükseltildi». Spor tarihinin ilk «profesyonel» sporcu, seyirci ve takımlarının bunalımın en çok duyulduğu kömür ocaklarıyla fabrikalardan çıkması, tribünlerde oturan büyük çoğunluğun sahada oynayan küçük azınlıkla artan ölçüde özdeşleşmesi, spor tarihçilerine göre, **çağdaş sporun fabrika bacalarının ve işsizliğin gölgesinde geliştiğinin** açık belirtisidir.

Ama, ekonomik bunalım kısa sürede atlatıldı. Bu kez de, ekonominin yasaları, «spor» olgusuna dört koldan etki yapmaya devam etti. Spor sermayeye çok çekici gelmişti.

Bir kere, işin içinde çok yüksek bir «gelir ve kâr potansiyeli» vardı. Önce komşu fabrikaların takımlarını bir araya getiren «mahallî» takımlar kuruldu, bir tür fabrika milliyetçiliğinden mahallî şovenliğe geçildi. Ondan hemen sonra da, işçi kökenli seyirci ve sporcuları barındıracak, kitlesel ilginin oluşturduğu «gişe geliri potansiyeli»ni gerçeğe çevirecek dev stadyumların, spor alanlarının yapımına girişildi. İkinci önemli nokta, spora kitlesel ilginin artmasına paralel olarak, spor araç ve gereçlerine duyulan ihtiyacın da kitlesel biçimde artacağıydı. Bugün yalnızca Amerika'da 130 milyar dolar ciro yapan spor sanayiinin o zamanki öncülerinden olan Spalding'in, yalnızca ilk spor kulüplerini kurmakla yetinmeyip, ilk beyzbol ligini örgütlemesi rastlantı değildi. Üçüncü nokta, daha

çok temel bir kaygıyla ilgiliydi. Kulüpleşmek, dev stadyumlar yaptırmak, kitlesel ilgiyi artırıp örgütleyerek büyük paralar kazanmak iyiydi, hoştu, ama, ortalığın fazla siyasallaşmaması gerekiyordu. Bunun için, daha o yıllardan başlayarak, spor kulüplerinin fabrika sahiplerince kurulup denetlenmesine özellikle dikkat edildi. Son nokta da, eldeki kitlesel iletişim araçlarının ulusal düzeyde bir kitlesel ilgi örgütlemede yetersiz kaldığıydı. Araba yapımcısı Henry Ford'un da dediği gibi, daha çok araba satmak için daha çok araba yarışı düzenlemek, bunu da basın yoluyla insanlara duyurmak gerekiyordu. Hearst ve Pulitzer'in haber vermek yerine haber üreten, «sansasyon satan» sarı-basıncılıklarının gelişmesine paralel olarak, hızla, spor gelişti, profesyonellik kökleşti, «spor» dediğimiz olay dev bir sanayi kolu olarak ortaya çıktı.

Çağdaş anlamda sporun en önemli özelliği ekonomik bağımsızlığıdır.

Soru 9 «Modern Olimpiyat Oyunları» nedir? Tarihte ne işlev gördü?

Yirminci yüzyılın dönemeci yaklaşırken, kitlesel üretime paralel olarak «kitlesel boş zaman» artmış, kendi zevkleri için spor yapan «centilmen amatör»lerin yerini başkalarını eğlendirmek için spor yapan «profesyoneller» almıştı. Bu arada, spor, önce «fabrika milliyetçiliği», sonra da «mahallî şovenlik» aşamalarını yaşamıştı.

Ama, «çağdaşlaşmak», bugünkü yaygın ve örgütlü düzeye gelebilmek için yetmiyordu bunlar... Ulusları bütünleştirmek için sporu «uluslararası platform»lara çekmek gerekiyordu kısacası...

İşte, İmparator Theodisius'un 1503 yıl önce, İ.Ö. 393 tarihinde kapattığı Antik Olimpiyat Oyunları'nı «Modern Olimpiyat Oyunları» adı altında tekrar canlandırmak fikri bunun için yandaş buldu, benimsendi.

Modern Olimpiyat Oyunları'nın kurucu-babası «Fransız milliyetçisi» Baron Pierre de Coubertin'dir. Napolyon savaşlarından hemen sonra Ludwig Jahn'ın Prusya'da başlattığı «savaşta başarıyla beden eğitimi arasında doğrudan orantı vardır» akımından gençlik yıllarında çok etkilenmişti Coubertin... Ama, onca uğraşmasına rağmen, Paris Komünü'nü de yaratan 1871 Fransa-Prusya Savaşı'na kadar, Fransız hükümetlerine anlatamamıştı.

1871 yılında, önce Prusya orduları önünde yenilgiyi, hemen ardından da Paris Komünü kâbusunu yaşadı iktidardaki seçkinler... Ondan bir süre sonra da, hem Jahn'ın öğretisini kendilerine örnek aldılar, hem de dünya ülkelerinin gençlerini, savaş alanlarında değil, spor sahalarında kapıştıracak Modern Olimpiyat Oyunları'nın canlandırılması çabalarına önayak olması için görevlendirdiler.

6-15 Nisan 1896 tarihinde, Antik Oyunlar'ın beşiği Atina'da, dokuz spor dalında, 13 ülkeden 311 sporcuyla düzenlendi, çağdaş olimpiyatların ilki... Biri Birinci Dünya Savaşında (1916 Berlin), ikisi İkinci Dünya Savaşında (1940 Tokyo ve 1944 Londra) olmak üzere üç kere atlandı, ama, «çağdaş sporun şanına yakışır en görkemli spor şöleni» olarak yirmi kere tekrarlandı.

Ama, olanca görkemine rağmen, yirminci yüzyılın «şoven-milliyetçi» miraslarından da kendini tam kurtaramadı.

Antik Olimpiyatlar'da olduğu gibi, 1896 Atina'da da, yarışma programı, bireysel sporlara dayalıydı. 1900 Paris'te kürek, 1908 Londra'da da futbol, çim hokeyi ve sutopu gibi «takım sporları» alındı programa... Ödüllerin artık bireylere değil, ulusal takımlara, yani **ülke adlarına** verilmesinin başlangıcıydı bu... Sonra, 1920 Antverp olimpiyatlarında, Birinci Dünya Savaşı'nın uluslararası düşmanlığa dayalı acı ve şoven anıları henüz belleklerden silinmemişken, önce bu savaşın yenikleri Almanya, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Türkiye «savaş suçlusu» sayılıp olimpiyat-dışı bırakıldı, sonra da, «ülkemin onuru için ya-

rışacağım» diye başlayan bugünkü Olimpiyat Yemini benimsendi, madalya törenlerinde kazanan sporcunun ulusal marşı çalınmaya başlandı. Dünya barışını simgeleyen olimpiyatları, sporcuların dostça ve kendileri için yarıştıkları bir uluslararası şölen olmaktan çıkaran, ulusların, ırkların, ülkelerin, sistemlerin «gövde gösterisi» yaptıkları bir arenaya dönüştüren önemli unsurlardı bunlar...

Gerisi «çorap söküğü» gibi geldi. 1936 Berlin Olimpiyatları, Nazi Partisi'nin düzenlediği, «Aryan ırkın üstünlüğünü» kanıtlamaya yönelik bir gövde gösterisiydi. 1948 Londra Olimpiyatları, «savaş yeniği» Almanya, İtalya ve Japonya, «müttefik» olmasına rağmen «sosyalist» olduğu için Sovyetler Birliği'nin yokluğunda yapıldı. 1956 Olimpiyatları, sırf oranın ekonomik ve turistik gelişmesine katkıda bulunması için, çok az ülkeden çok az sporcunun katıldığı Melbourne'a verildi. 1968 Meksika Olimpiyatlarında Amerikalı iki hız koşucusu Smith ve Carlos siyah eldivenli sıkılı yumruklarını kaldırarak, 1972 Münih'te de yine iki Amerikalı siyah Collett ve Matthews Amerikan ulusal marşı sırasında sakız çiğneyerek, el şakaları yaparak «siyah iktidar» gösterileri düzenlediler. 1976 Montreal'i ırkçı Rodezya ve Güney Afrika'yı protesto için Siyah Afrika, 1980 Moskova'yı Afganistan işgalini protesto için Batı Bloku, 1984 Los Angeles'ı da «yetersiz güvenlik» gerekçesiyle sosyalist blok boykot ettiler.

Bütün bu gelişme ve çarpıklıklardan sporu sorumlu tutmak elbette mümkün değil... Spor, yalnızca içinde yapıldığı toplumun değil, içinde yapıldığı dünyanın da çelişkilerini, sürtüşmelerini, sorunlarını ister istemez barındıran, yansıtan bir ayna...

Ama, Antik Olimpiyat Oyunları'nın tastamam 292 kere tekrarlandığı, Modern Olimpiyat Oyunları'nın yüzüncü yılının kutlanmasına şunun şurasında on yıl kaldığı, ilk uluslararası spor karşılaşmasının 1857 yılında, yelkende, herhangi başka bir uluslararası organizasyondan çok önce yapıldığı, ilk çok-uluslu yönetsel yapı olan Uluslararası Yelkencilik Federasyonu IYRU'nun (1875) bir başka uluslarara-

sı örgüt olan **Cemiyet-i Akvam'dan 45, Birleşmiş Milletler**'den de 70 yıl daha yaşlı olduğu düşünülecek olursa, sporun kendi dinamikleri bulunan, çok güçlü bir kurum olduğu da muhakkak...

Bütün bunlar, sporu, dünya barışıyla özdeşleşmiş insan yapısı kurumların **en eskisi** durumuna getirmekle kalmıyor, onu toplum açısından, bireyler açısından, devletler açısından «vazgeçilmez» kılıyor.

Soru 10 Dünya neden spor yapmak zorundadır?

İnsanlar neden spor yapmak ve seyretmek, devletler neden spor yaptırtmak zorundadır? Bilimin değişik disiplinlerinden değişik yanıtlar gelebilir bu soruya...

Önce olaya salt **sporun kendisi** açısından bakalım. Spor, son tahlilde, yapanlar (sporcu) açısından yarışma - kazanmaya dönük **fiziksel, zihinsel ve teknik bir çaba;** izleyenler (seyirci) açısından **heyecan ve estetik içeren sanatsal bir süreç;** genel bütünlüğü içinde de, anatomi, fizyoloji, ortopedi, biyomekanik, psikoloji ve farmakoloji gibi disiplinlerin yardımıyla gelişen, sürdürülen bir **bilimsel oluşumdur.** Kaldı ki, milyonlarca yıldır doğayla savaşan insanların bu süre içinde edindikleri tüm hareket ve becerilerin, benzetim yoluyla, barışçı biçimde kurumlaşmalarıdır. Sporun tarihinin bir bakıma «hareketin tarihi» olduğu da düşünülecek olursa, insanlara tarihlerini hatırlatan arkeoloji, antropoloji, etnografya ve paleontoloji müzelerinden vazgeçmek nasıl akla gelmezse, insan hareketinin tarihini özetleyen spordan vazgeçilmesi de düşünülemez. Bu işin bir yönü, ama, belki de, en önemlisi...

«Spordan neden vazgeçilemeyeceği» konusuna **psikoloji** açısından yaklaştığımızda, sporun «ikili» bir ihtiyacı karşıladığını görürüz. Ünlü bir düşünürün «herkes aydındır, ama toplumda herkes aydın işlevi görmez» demesini andırır biçimde, «oyun ve oynaşma» insanlarda güdüsel ol-

duğu için, herkes doğuştan sporcudur, ama, herkes spor yapmaz, yapamaz. Sporcu açısından «spor» olayına bakıldığında, spor yapmak, tıpkı bir bestecinin, bir yazarın, bir heykeltraşın yapıt vermesi gibi, **hem gelir getiren bir sanatın icrası, hem doyum veren bir dışavurum yoludur.** Seyirci de vazgeçemez spordan... Sporun, tıpkı sanatın her türlüsü gibi, hayatı yorumlayıp öğreten, ama, bunu yaparken de insanı rahatlatan, teselli eden «kaçışçı» bir boyutu vardır. Edebiyat, resim ve müzik gibi, spor yoluyla da, insanlar, kendi kısır dünyalarından çok değişik, çok canlı ve güzel bir ortamda bulurlar kendilerini... Her gün görülen düzensizliklere, çirkinliklere kimsenin dönüp de ikinci kez bakmadığı bir ortamda ünlü ressamların yapıtlarına doyasıya ve defalarca bakmak, cayırtılı, cızırtılı, patlamalı bir doğa ortamında klasik müziği «rahat ve huzur sığınağı» olarak kullanmak neyse, on insandan dokuzunun sakar olduğu bir insan genelinde, **insan hareketinin kusursuzluğunu görüp teselli için spora sığınmak da o ölçüde doğaldır.**

Buraya kadar anlattıklarımız, sporun bireyler yönünden neden vazgeçilmez olduğuyla ilgili... İşin belki çok daha ciddî bir de toplumsal, siyasal, ekonomik ve hukukî yönü var.

Bir kere, spor, günümüzün en eski ve önemli toplumsal kurumlarından biridir. Tüm ülkelerde ve tüm sınıflar arasında spor yapmaya, spor izlemeye duyulan ilginin hızla artması, çağdaş toplumsal yaşayışın ayırdedici başlıca özelliklerinden biridir. Bu işin **sosyolojik yönü**... Dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, ama tribünlere, ama televizyon başına, dünyanın dört bir yanındaki bir milyar insanı aynı anda toplayabilen başka hiçbir olay yoktur. Bu işin **kültürel** yönü... Yılda yalnızca tek bir ülkede 130 milyar dolar ciro yapabilen sanayilerin sayısı elin parmaklarına sığar. Bu işin **ekonomik** yanı... AET'ye hayat veren Roma Anlaşması'nın «çalıştırmada uyruk ayrımı yapmama» ve «işgücünün topluluk içinde özgürce dolaşımı» hükümlerine topluluk-üyesi her ülke uymak zorundadır, ama, Avrupa Futbol Birliği UEFA, AET üst yönetimiyle pazarlığa

oturup, «yabancı sporcu yasağı» uygulayabilir. Bu işin **uluslararası pazarlık** yönü...

Ama, sporun çok daha önemli bir yönü var. Toplumsal vazgeçilmezliğini belirleyen de o... Almanya Demokratik Cumhuriyeti, Hallstein Doktrini yoluyla NATO'nun kendisine uyguladığı ambargoyu spor alanlarındaki artan başarılarıyla kırmıştı. Yüzlerce, binlerce diplomatik arabulucunun yapamadığını, Amerika ile Küba'yı bir araya getiren bir basketbol, Amerika ile Çin'i yaklaştıran minik bir ping-pong topu başardı.

Günümüz dünyasında, ülkelere itibar kazandırmak, çeşitli uluslararası olay ve durumlara tepki göstermek, ülkelerin ve sistemlerin propagandasını yapmak, bazı ülkeleri dünya uluslar topluluğuna kazanırken başkalarını ondan soyutlamak için kullanılıyor spor... Dünyanın spordan vazgeçmemesi, devletlerin yurttaşlarına spor yaptırması için, bu bile, tek başına yeter.

II

TÜRKİYE'DE SPORUN İLK YILLARI

«DOĞU» SPORU, «BATI» SPORU

Soru 11 Sporu «Doğulu» ve «Batılı» diye ayırmak mümkün mü?

Bugün, dünyada, başında «teknik sorumlu» olarak uluslararası bir spor federasyonunun bulunduğu spor dallarının sayısı 110, bunlardan «olimpik disiplin» sınıfına girenlerin sayısı da 25'tir. Bütün bu sporların dünyanın hemen hemen her ülkesinde değişik başarı dereceleriyle yapıldıkları düşünülecek olursa, soru başlığımızdaki gibi, bunlardan bir bölümünün «Doğulu», bir bölümünün «Batılı» olarak sınıflandırılmaları, **salt spor bilim ve teorisi açısından,** doğru olmayabilir. Ancak, şurasını da unutmamak gerekir ki, belli ülkelerin belli sporlardaki başarı derecelerini, o sporların o ülkelerdeki benimsenme dereceleri belirler. Günlük hayatlarında, geleneklerinde, alışkanlıklarında, töre ve kültüründe belli bazı sporlara yer vermeyen ülkelerin o sporlarda «ileri gitmeleri» mümkün değildir.

İşte, bu yüzden, sporun Türkiye'deki tarihini anlatmaya, Türkiye'nin spor yapısını incelemeye başlarken, sporun bilim ve teorisine aykırı düşse bile, **toplumbilimsel açıdan son derece geçerli olan** Doğu Batı ayrımını

uygulamamız gerekiyor. Bu konudaki ön-gözlemlerimize, spor tarihçilerine uygulanacak basit bir «sözcük çağrıştırma» testiyle başlayabiliriz.

«Futbol» dendi mi İngiltere, «güreş» dendi mi Türkiye, «basketbol» dendi mi Amerika, «judo» dendi mi Japonya, «tenis» dendi mi İngiltere, «at» (binicilik) ve «pusat» (okçuluk ve eskrim) dendi mi Orta Asya, «atletizm» dendi mi Amerika, «karate ve tekvando» dendi mi Uzak Doğu gelir akla... Buralarda doğup gelişmiş, buraların kültür ve geleneklerinde yer etmiştir bu sporlar... «Coğrafi konum» ve «spor türü» kıstaslarını birlikte uyguladığımızda, güreş, boks, binicilik, okçuluk, judo, eskrim, karate ve tekvando gibi «mücadele ve temas sporları»nı Doğu'ya, «takım oyunlarını ve öteki Alafranga sporları» da Batı'ya bırakarak, daha da netleştirebiliyoruz bu görüntüyü...

Bütün bunlardan çıkan anlam, ürün fazlasının ve bundan doğan boş zamanın nasıl bölüşüleceğini düzenleyen devlet mekanizmasının, aynı zamada, **hangi sporların nasıl yapılacağını da belirlediğidir.** Orta Asya'dan Mezopotamya çanağına, oradan da Anadolu'ya uzanan kuşakta yer alan, ekonomileri savaşla beslenen, kültürleri «at-avrat-pusat» üçgenine dayanan, günleri savunma ve saldırı içinde geçen «askerî devlet» makinelerinde, sporun, hem «savaş eğitimi», hem «eğlence» olarak gelişmesi doğaldı, kaçınılmazdı. Öyle de oldu zaten...

Ama, sırf belli bir yerde doğup geliştikleri için belli bazı sporların hep aynı toplumlarda, hep aynı yüksek ustalık düzeylerinde yapılmaları söz konusu değildi. Gelişen savaş ve ateşli silahlar teknolojisi yumruklu, kılıçlı, gürzlü, mızraklı «göğüs göğüse savaş» yöntemlerini büyük ölçüde «demode» edince, Doğulu toplumların «ata yadigârı» sporları da tarih olmaya başladı. Batı dünyasıyla girdikleri ilişkinin kendi toplum yapılarındaki çözülme ve çöküşü hızlandırdığının bilincinde olmayan Orta ve Uzak Doğu ülkeleri, bir zamanlar «gâvur icadı» diye dışladıkları futbol, basketbol, voleybol, kayak, tenis türünden sporlara

yöneldiler. Sözgelişi, 1920'lerin başında, güreş ve boksa burun kıvırmaya çoktan başlamış İşgal İstanbul'unda, «tepük» adıyla anıldığı zamanlar burun kıvrılan futbol, daha önce hiç bilinmeyen kriket, eltopu, hokey ve tenis gibi sporlar yapılıyordu.

Soru 12 Anadolu'da ilk hangi sporlar, ne zaman yapıldı?

Anadolu'da değişik dönemlerde kurulan devletlerin tamamı, askerî otorite yapıları, birinci öncelikle savaşa yönelik günlük örgütlenmeleri ve salt savaşçı becerilere dayalı spor yapılarıyla, tipik birer «Doğu» devletidir. Uzak Doğu'dan Mezopotamya'ya, oradan da Anadolu'ya uzanan kuşakta yapılmış arkeolojik kazılara baktığımızda, güreş, kılıç, okçuluk, atçılık, at sırtında top ve sopayla oynanan çöğen (polo), cirit, mızrak, at sırtında oğlak kapılan gökbörü, at sırtında ip üstünden sopa sıçratan cop, seyirtme (kralı karşılama koşusu), avcılık, pujila (boks), süngü, silahlı-donanımlı yüzme, matrak (kılıç dansı), tomak (saplı araçla rakip sırtına vurma) taş atma, tuluk (boks), ağırlık kaldırma ve silahlı-donanımlı kayak gibi «temel savaş eğitimi» veren sporlar dışında «spor» yapılmadığını görürüz.

Ancak, hemen belirtelim, dünya spor tarihinde Anadolu uygarlıklarının, özellikle de **Hitit**'lerin ilginç ve özel bir yeri vardır.

Bir kere, İ. Ö. 2800 dolaylarında Suriye'nin kuzeyinde keşfedildiği bilinen demir madenini İ.Ö. 1700'lerde eritip döken, tarımda (karasaban ve balta) ve savaşta (kılıç) kullanılabilir duruma ilk getiren Hitit'lerdir. Tunç teknolojisinin «spor yapmak» için yetersiz miktarda boş zaman ürettiği hatırlanacak olursa, ancak Demir Çağıyla hızlı yayılması başlayan «barışçı spor»un maddî-teknik temellerinin Hitit'lerce atıldığı söylenebilir.

İkinci olarak, İ.Ö. 1280 yılında, Mısır Kralı Ramses'le

Hitit Kralı III. Hattuşil insanlık tarihinin «ilk yazılı silah bırakışması ve barış anlaşması» olan Kadeş Antlaşması'na imza koymuşlardı. Sürekli savunma ve saldırı hazırlığı içinde olan, bu yüzden de sporu savaşçı becerileri geliştirmek için kullanmak zorunda kalan devletlerin, tarihlerinde ilk kez, sporu, barışçı bir ortamda, «eğlenme-oyalanma» amacıyla yapabilmelerine fırsat vermiştir bu...

Üçüncü nokta, «Türk Spor Tarihi» adlı çalışmasında Doğan Yıldız'ın da belirttiği gibi, Hitit'lerin, «Tanrıları için yaptıkları ibadet törenlerinde **spor gösterilerine** de her zaman yer vermeleridir». Bu da, beş yüzyıl sonra, Kral Iphitos'un dört Pan-Helenik törenden biri olarak başlatacağı Antik Olimpiyat Oyunları'nın öncelidir.

Son olarak, Hitit'lerin, yarış, binek, av, araba ve savaşta kullandıkları atlarına, kullanılacakları yer ve biçime bağlı olarak, **değişik idmanlar verdiklerini** görüyoruz. Hitit'lerin atları için bu kadar ayrıntıya girdikleri düşünülecek olursa, yazıtlarda yer almasa bile, «savaş eğitimi» ile «sporcu idmanı» arasında da bazı ayrımlara yönelindiği düşünülebilir.

Ama, bu dört ilginç özelliği bir yana, at ve araba yarışları, güreş ve kılıç oyunları, ok ve mızrakla yapılan av eğlencelerine dayalı spor yapılarıyla, yine de «Doğulu» sayılmak gerekiyor Hitit'ler...

Anadolu'da spor yapan, yaptırtan devletlerden bir başkası da Selçuklu İmparatorluğu'dur. Tıpkı öteki «Doğulu» toplumlar gibi, Selçuklular da, bir yandan at binmeye, beri yandan silahların her türlüsünü iyi kullanmaya büyük önem verirlerdi. Bu açıdan bakıldığında, savaş eğitiminin «sporlaşması» yönünde Hititler'de görülen kıpırdanmadan Selçuklular'ın döndüklerini, savaşçı becerilerin tekrar kesin öncelik kazandığını, bu spor anlayışının da Osmanlı İmparatorluğu'na aynen yansıdığını söyleyebiliriz. Anadolu toplumlarının bu spor yapısı on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar sürecektir.

Soru 13 Sporun ilk yıllarında spor oyunları nasıl örgütlenirdi?

İnsanlık tarihinin ilk sporcuları, ürün fazlasını bölüştüren mekanizmada tuttukları ayrıcalıklı yer nedeniyle toplumsal boş zamandan da «arslan payı»nı alan soylulardı. Yunan site-devletlerindeki deyimiyle, «özgür ve eşit» yurttaştı bunların tümü... Bu yüzden de, hangi sporu, ne zaman, nasıl, nerede ve hangi koşullarda yapacaklarını, otoriter-hiyerarşik bir yönetim yapısı içinde değil, bugünkü deyimiyle «özyönetim»i andıran, gönüllülüğe dayalı, **demokratik ve «eşitlerarası» bir örgütlenme** içinde kararlaştırırlardı.

İlk sporların yapıldığı Mısır ve Sümer'den ilk yaygın spor şölenlerini düzenleyen Eski Yunan'a, sporun gladyatör döğüşleriyle özdeşleştiği Roma'dan şövalye turnuvalarıyla sınırlandığı Orta Çağ krallıklarına, hatta 1870'li yılların İngiltere ve Amerika'sındaki ilk spor kulüplerine ve liglerine kadar sürdü, bu «özyönetim» uygulaması...

Bu anlattıklarımız, sporun örgütlenmesinin «Batılı» görünümü... «Doğu»ya yöneldiğimizde, devlet, boş zaman ve spor arasındaki ilişkinin «savaş eğitimi»ni sürekli ön plana çıkarması sonucu, yalnızca hangi sporların yapılacağının değil, bunların nasıl örgütlenip yönetileceğinin de, özyönetimden çok uzak, bütünüyle **hiyerarşik - otoriter biçimde** karara bağlandığını görüyoruz.

Hitit'lerin **kaptuti**'si, Selçuklular'ın **Alplik-Yiğitlik** sıralaması, Osmanlı'nın «tekke», «ağalık» ve «himaye» kurumları, dört bin yıllık bir zaman kesiti içinde çok az değişen örgütsel yapılardır. Çok sonra, Cumhuriyet Türkiye'sinde karşılaşılan spor sorunlarının niteliğini daha iyi kavramak için, bu yapıların da iyi bilinmeleri gerekir.

Soru 14 : Hitit'lerde «kaptutlı», Selçuklular'da «alplik-yiğitlik» kurumları neydi?

Hitit'lerde olsun, Selçuklular'da olsun, «biçimsel» anlamda sürekli ve yalnızca spor için çalışan yönetsel-örgütsel yapılar yoktu. Bunun da nedeni, savaşçı becerilere birinci öncelik verilmesi yüzünden, bütün bu becerilerin devletin askerî hiyerarşisi içinde, «savaş eğitimi» yoluyla edinilmesiydi.

Hitit'lerce geliştirilen «kaptutlı» bir tür gençlik taburudur. «Pankuş» adıyla anılan komutanların yönettikleri bu taburlarda, Hitit'ler, çocukluk-gençlik arası yaşlardakilere beden ve kafa güçlerini geliştirecek alıştırmalar yaptırırlar, daha ileri yaşlardaysa yaya ve at sırtında silahın her türlüsünü kullanmayı öğretirlerdi. İnsanların, bir yandan savaş eğitimi ve spor yapıp, öte yandan «askerî» Doğu toplumlarının emir-komuta ilişkilerine uyum sağladıkları temel örgütsel birimlerdi bunlar...

Selçuklular da son tahlilde bir «askerî devlet» oldukları için, onların Oğuz boylarından esinlenerek geliştirdikleri «Alplik-Yiğitlik Sistemi»ne, bir spor örgütlenmesinden çok, bir «askerî rütbe sıralaması» gözüyle bakmak gerekir. Her erkek yurttaşına «yiğit», Orta Çağ Avrupası'ndaki «Şövalyeliğin Yedi Becerisi»ne çok benzeyen 9 şartı yerine getiren yiğitlerine de «Alp» derdi Selçuklular... «Cesur», «güçlü» ve «gayretli» olmak, «özel bir elbise», «çok sayıda dost ve arkadaş», bir de «sevgili» sahibi bulunmak, ama, tümünden de önemlisi, iyi «ok, yay ve kılıç» kullanmaktı bu dokuz şart...

Osmanlı öncesi Anadolu toplumlarının spor yapılarına ilişkin olarak genel bir toparlama yaparsak, «askerî» ve «sportif» amaçlı beden alıştırmaları arasındaki ayrımın netlikten çok uzak olduğunu, hatta böyle bir ayrımın bulunmadığını, «spor» olarak anılabilecek çabaların da, bütün Doğu toplumlarında olduğu gibi, (1) savaş eğitimine, (2) askerî hiyerarşiyle uyum sağlamaya yönelik olduklarını söyleyebiliriz.

Soru 15 Sporun savaşçılıktan soyutlanmasında Osmanlı'nın «spor tekkesi» ne işlev gördü?

Değişik kaynaklardan derlenen verilere göre, Anadolu'nun savaşçılıktan, savaş eğitiminden soyutlanmış, bütünüyle spora, özellikle de güreşe yönelik ilk örgütsel yapısı «pehlivan tekkeleri»dir. Çağdaş bir benzetmeyle «kulüp» olgusuna çok yaklaşan, ama, «toplumsal güvenlik» boyutunu içerdiği için kapsamca onları çok aşan bu tekkelerin, Anadolu'da sporun gelişmesinde belirleyici rol oynadığı söylenebilir.

İmparatorluğun yayılma döneminde, her aldıkları yeni yere, yörenin güçlü-kuvvetli gençlerini bir araya toplayıp «pehlivan olarak yetiştirmek» için bu tekkeleri kurdu Osmanlılar... Her kent ve kasabada «sporu teşvik» için oluşturulan bu tekkelerin yanında, başka sporları da yaptıran örgütler, tekkeler vardı. Kaynaklara göre, «İstanbul'daki pehlivan tekkelerinin en büyüğü Zeyrek yokuşundaydı. Bu tekkede 300 pehlivan yiyor, içiyor, yatıyor, idman yapıyordu. Konya'da koca bir 'Güreşçiler Mahallesi' bile vardı». Doğan Yıldız'ın izleyen saptaması da, sanırız, uygulamanın imparatorluk ölçeğindeki yaygınlık derecesini gösterecektir:

> İstanbul'da iki güreş tekkesi vardı... Öteki güreş tekkeleri ise Mekke, Cidde, İskenderiye, Lâzkiye, Şam, Maraş, Amasya, Tokat, Edirne, Ankara, Tire, Kütahya, Bergama, Manisa, Akhisar, Yenice, Üsküp, Gelibolu, İpsala, Ustrumca, Ablonya, Diyarbakır, Konya, Bursa, Balıkesir, Urfa, Halep, Belgrad, Bağdat ve Mısır'da bulunuyordu (**Türk Spor Tarihi**, s. 199).

Spor tekkelerinin imparatorluk yüzeyine dağılımına ilişkin bu dökümden de anlaşıldığı gibi, yığılma, daha çok, o tarihlerde hem toplumlarını, hem sporlarını «lâikleştirme» çizgisine girmiş olan Batı'ya komşu bölgelerdedir. Osmanlı'nın sporunu «savaşçı» Doğu'dan farklı biçimde

örgütlemeye başlamasının belki bir göstergesi, belki de nedenidir bu...

Osmanlı döneminde **sporun temel örgütlenme birimi** durumuna hızla gelen tekkelerin en büyük sorunu, kurulacakları yerde hangi nüfus kıstaslarının gözetileceğiydi. Çok geniş bir alana yayılan imparatorlukta, aralarındaki mesafe çok fazla olan küçük yerleşme birimlerine (ör. köylere) tekke kurmak ne kadar «kaynak israfı» olabiliyorsa, aynı şekilde, çok büyük yerleşme merkezlerinde, tek bir tekke ihtiyaca yetmiyor, irili-ufaklı birçok tekke kurulduğunda da bunlar arasında etkili eşgüdüm sağlanamıyordu.

«Sporun temel birimi» olarak benimsediği tekke örgütlenmesinin bu sorunlarını çözmek için, o yönetim sistemini zorlamayan ek örgütsel yapılar oluşturdu Osmanlılar... Birinci aşamada, tekke kurulmasını gerektirmeyecek kadar küçük olan köylerde, köyün en iyi pehlivanlarının ihtiyaçlarının köy halkınca ortaklaşa karşılanmasını, komşu köylerin pehlivanlarıyla tutulacak güreşlerde onlara her türlü maddî ve manevî destek sağlanmasını amaçlayan bir tür **imece düzeni** kuruldu, bunun yönetim sorumluluğu da köydeki esnaflardan oluşan **Ahî Örgütü**'ne verildi. İkinci aşamada, çok-nüfuslu, çok-sporlu, çok-sporculu yerleşme merkezlerinde ne yapıldığını da şöyle özetleyebiliriz:

> Çok-sporlu, çok-sporculu yerleşme merkezlerinde **vakıf yönetimine gidildiğini** görüyoruz. Anılabilecek önemde her spor tekkesinin bir de vakfiyesi bulunmakta, bu spor vakıfları, kendi olanaklarıyla ürettikleri özgelirlerini spora ve sporcuya kullanarak, «spor tekkesi» uygulamasının en önemli dış payandasını oluşturmaktadırlar. Tekke-vakıf ilişkisinin Anadolu tarihinde ne kadar eskilere gittiğini, ne kadar uzun ömürlü olduğunu sergilemek için, hemen belirtelim, Bursa'nın fethinden hemen sonra Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun tarafından kentin güneyinde, Pı-

narbaşı denilen yerde, pehlivanların güreş ve halkın eğlence yeri olarak bir vakıf oluşturulmuştur. Bu vakıf, «Güleşçiler Tekkesi» adıyla yüzyılımızın ilk yıllarına değin sürmüştür.

Özetlemek gerekirse, Osmanlı'nın imece-tekke-vakıf üçgenine dayandırdığı genelde spor, özelde de güreş örgütlenmesi, hem kendi özkaynaklarını kullandığı, hem de sporla savaşı kesinkes birbirinden ayırdığı için, Doğu geleneklerinden uzaklaştığı ölçüde Batı'ya yaklaşan bir «yerel yönetim» yapısıdır.

Ama, görüldüğü gibi, sporcuların Batı'daki gibi kendi kendilerini yönettikleri bir sistem de değildir. Osmanlı'nın spor tekkelerine, Batı'daki ilk kulüplerden farklı, Hitit'lerin **kaptuti**'lerine benzer bir «otorite sistemi», yani Batı'ya mı, Doğu'ya mı gideceği konusunda kararsız bir yönetsel yapı olarak bakmamız gerekiyor.

Soru 16 Spor tekkelerinde otorite yapısı neydi?

Spor tekkeleri, tıpkı dinsel işlev gören asılları gibi, **doğa-üstü destek bulan «dünyevî» bir otorite sistemidir.** Bir başka deyişle, tekkeler bünyesinde uygulanan otoritenin kaynakları, (1) dinsel, (2) dünyevî olamak üzere ikilidir. «Tarihî Türk Güreşi Hakkında Notlar» başlıklı makalesinde Nail Tan olayın dinsel boyutunu şöyle özetler: «Türk pehlivanları Hazreti Mahmut Pîryar'ı pehlivanların pîri olarak kabul etmişler, güreş öncesi dua etme geleneğini de güreşe sokmuşlardır. Bazı güreş salâvatlarında Hazretl Hamza pehlivanların pîri olarak gösterilir» (Tan, s. 56). Güreş tekkelerindeki bu dinselliğin pehlivanlık gelenekleriyle de birleşen, pekleşen bir yönü vardır. Her tekkenin içinde o tekkenin eski pehlivanlarının türbelerinin bulunması, çıraklıktan ustalığa yükselişi simgeleyen «kisbet giyme» törenlerinde ya da güreşten önce ölmüş pehlivanlara fatiha okunması, dinsellikle gelenekçiliği birleştiren bir otorite **ara-sistemi** olarak yorumlanabilir.

Spor tekkelerinin bütünüyle «dünyevî» olan günlük otorite yapısı esnaf örgütlerindeki «usta-çırak», din tekkelerindeki «şeyh-mürîd» ilişkisinin tekrarıdır. Şöyle ki, Osmanlı spor tekkelerinde şeyhler (öğretmenler) eğitip buyurmakta, mürîdlerse (sporcular) buyrulanları yapmaktadır. Özetle, Osmanlı İmparatorluğu'nun spor yapısı, savaştan arındırılmışlığıyla Batı'nın, hiyerarşik otoritesiyle Doğunun özgün yapılarının ilginç bir sentezidir.

Soru 17 Sporda «hamî-mahmî» sistemi nedir?

Osmanlı İmparatorluğu'nun sporunu örgütleyip geliştirmek, sporcusunu koruyup kollamak için bir koldan «kapıkulu» düzenine, bir koldan da «mirî toprak sistemi»ne bağlı olarak geliştirilen «hamî-mahmî» (koruyan - korunan) uygulaması, Avrupa'da ve Osmanlı'da yaygın biçimde rastlanan klasik «himaye» sistemlerinin bir uzantısı, bir benzetimidir. Tıpkı Avrupalı mesenlerin sanatçıları koruması, Osmanlı sipahilerinin belli sayıda silahlı asker beslemesi gibi, sporcular ve özellikle pehlivanlar, padişahların, vezirlerin, paşa ve beylerin, büyük toprak sahipleriyle kentli zenginlerin himayesine girmektedirler bu sistemde...

Aslına bakılırsa, spor tekkelerinden farklı olarak, Osmanlı'ya özgü değil, Avrupa'dan Asya'ya, Osmanlı'dan Amerika'ya tekrarlanan bir «evrensellik» içindedir bu sistem... Bir kere, koruyucunun korunan üstündeki otoritesini, korunanın da koruyucuya sadakatini varsayar. İkincisi, döğüştürdükleri siyah kölelerinin başarılarından **kendilerine** pay çıkaran Amerikalı plantasyon sahiplerinin ya da en usta şövalyeleri yanlarına almaya çalışan Orta Çağ senyörlerinin örneklerinden de görüldüğü gibi, sporcunun başarısını o sporcuyu korumasına almış kişinin şan ve şerefiyle özdeşleştirir. Ancak, «kalıcı ve evrensel» olan bu uygulamanın Osmanlı döneminde bazı dalgalanmalar geçirdiğini de hemen belirtelim. Tan'dan izliyoruz:

Abdülaziz padişah olunca bir ferman yayınlamış, bütün pehlivanları İstanbul'a çağırmıştır. İstanbul'a gelen pehlivanları huzurunda güreştiren Abdülaziz, kabiliyetlilerini saraya almıştır... Abdülaziz'in ardından padişah olan II. Abdülhamit kalabalıktan ürktüğü için İstanbul'da güreşleri yasak etmiş, padişahın bu kararı karşısında vezirler, paşalar, beyler de pehlivan beslemekten vazgeçmişlerdir (Tan, s. 59).

Soru 18 Anadolu'da sporun gelişmesinde, «Kırkpınar Ağalığı» ne rol oynadı?

Batı'daki «organizatörlük» kurumuyla önemli benzerlikler taşıyan, yetkileri de yıldan yıla tek bir spor olayının düzenlenmesiyle sınırlı olan «Kırkpınar Ağalığı» kurumunun Anadolu'daki geçmişi 650 yıllıktır. Geleneksel Kırkpınar yağlı güreşlerini örgütleyen bu «ağalık» düzeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun henüz Batı'nın etkisine girmediği dönemde, «demokratik» boyutlar içermesi bakımından özellikle ilginçtir.

Tam olarak hangi yıl başladığı kestirilemeyen, ama, on dördüncü yüzyılın ilk yarısında kurumlaştığı bilinen Kırkpınar yağlı güreş şöleni, uzun süre, **tekkelerarası nitelikteydi.** Her yıl Haziran ayında yapılan güreşlere yakın ve uzak çevredeki pehlivan tekkelerinin temsilcileri katılır, yine çevre eşrafından varlıklı ve herkesçe «iyi» bilinen biri o yılın güreşlerini düzenlemek için «ağalık» görevini üstlenirdi. Mekanizmanın işleyişini Yıldız'dan izliyoruz:

> Kırkpınar'ın yeni Ağa'sı, Hıdrellez'e yakın günlerde, kırmızı başlıklı balmumu göndererek, çevre ağaları Kırkpınar şenliklerine davet ederdi. Davet alan her ağa, korumasındaki pehlivanlarla Kırkpınara gelirdi. Ayrıca, yanında, güreşlere ödül olarak konulmak üzere, parasal gücü-

ne göre, bir armağan götürürdü. Güreş şenliklerinin konukları ve pehlivanlarla ilgili tüm harcamaların bir bölümünü gelen armağanlarla giderir ve Ağalığı ile övünür; organizasyon başarılı geçerse, ünü dört bir yana yayılırdı. Kırkpınar Ağaları, hakemleri her zaman eski usta pehlivanlardan oluştururlardı. Hakem Kurulu'nun verdiği karar kesindi ve kimse itiraz edemezdi. Cumhuriyet Döneminde Kırkpınar Ağalığı, kurallara bağlanmış ve her yıl yapılan açık arttırma ile bir sonraki yılın Kırkpınar Ağası belirlenmiştir (Yıldız, s. 219-220).

Görüldüğü gibi, hiç değilse ilk oluşum yıllarında, Kırkpınar Ağalığı, geçici, sorumlu, seçimlik, işlevsel ve üstelik «dönmeli» bir yönetsel yapıydı. Çevre tekkelerinin ağalarının oylarıyla doldurulup boşaltılan bu «görev», demokratik oylama mekanizmalarının çalışmadığı, her türlü görevin ya silah zoruyla, ya tanrı buyruğuyla doldurulup boşaltıldığı bir Osmanlı ortamında gerçekten kendine özgüdür. Ama, izleyen yıllarda geliştirilen «açık artırma» mekanizması, «Kırkpınar Ağalığı» düzenini ekonomik güçle bütünleştirecektir.

Soru 19 Tanzimat Batıcılığı Osmanlı spor yapısını nasıl etkiledi?

Yirminci yüzyıl öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nun güreş ağırlıklı spor yapısını topluca değerlendirdiğimizde, (1) ikisi sporcuyu koruyup karşılaşmalara hazırlayan, biri doğrudan doğruya spor karşılaşmalarının düzenlenmesiyle ilgili üç temel örgütlenme biçiminin geliştiğini, (2) bu örgütsel yapıların, sporu savaş eğitiminden soyutladıkları ölçüde Batı'ya yaklaştıklarını, kendi içlerindeki hiyerarşik otorite yapısını korudukları ölçüde Doğu'da kaldıklarını görüyoruz. Bir başka deyişle, Osmanlı sporu, tıpkı

Anadolu'nun kendisi gibi, Doğu'yu Batı'ya bağlayan, iki yönde geçit veren bir köprüdür.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, padişahın «dünyevî» yetkilerini sınırlayan **Sened-i İttifak** (1808), «can ve mal güvenliği» gibi Osmanlı'nın bütünüyle yabancı olduğu kavramları getiren **Tanzimat Fermanı** (1839) gibi «Batıcı» siyasal-toplumsal belgelerin genel eğilimi doğrultusunda, sporda da, yalnızca Batı'ya geçit verdi bu köprü... Militarist Avrupa'dan Osmanlı okullarına «Jahn-Amoros cimnastikleri» ithal edildi, daha sonraki yıllarda Doğu'nun geleneksel «teke tek mücadele» sporlarının yerini «alafranga» takım sporları aldı. Kendi kendini yönetme gelenek ve alışkanlığı olmayan toplumların sporlarına özgü himayeci-otoriter örgütlenme biçimleri bırakıldı, Batı'nın özyönetimci «kulüp» modeli benimsendi. Özetle, Tanzimat Batıcılığı, Osmanlı'nın yerleşik spor kurumlarını yeni dönemin koşullarına uyarlamak yerine, eskiyle hiç ilgileri olmayan yeni yapılar çıkardı ortaya...

Batılaşmadan en olumsuz etkilenen spor dalı güreştir.

Bir zamanlar, yere yapışmadık sırt bırakmayan cihan pehlivanlarıyla, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki olimpiyata kadar dünya minderlerinde «fırtına gibi esen» güreşçileriyle övünürdü Türkiye... Bugünse, Batı dünyasıyla girdikleri ilişki ölçüsünde siyasal-toplumsal yapıları çözülen, geleneksel sporlarında da üstünlüğü Batı'ya kaptıran ülkelerden farksız olarak, Türkiye'nin güreşçileri, ancak Batılı emsallerinden sonraki sıralamalara girebiliyorlar. Bunun nedenlerini, Tanzimat ve Tanzimat-sonrası Batıcılığının, belki bilerek, belki bilmeyerek yol açtığı «tekkesiz pehlivanlık» uygulamasında aramamız gerekiyor.

Türkiye'de güreş gerçi «ata sporu», «millî spor» gibi deyimlerle anılır, ama, gözden kaçan en önemli nokta, güreşin, gerek tarihsel oluşumu, gerekse örgütlenme biçimi açısından, **bütünüyle bir «mahallî gelenek» olduğudur.** Yirminci yüzyıl öncesi Osmanlı İmparatorluğunda güreş tutan her pehlivanın, ya onu koruyup besleyen bir tekkesi, ya

aynı işlevi üstlenen bir hamîsi vardı. Daha önce de değindiğimiz gibi, «pehlivan tekkeleri», Mekke'den Ankara'ya, Belgrad'dan Diyarbakır'a uzanan geniş bir alanda yüzlerce kuruluyor, çok küçük yerleşme merkezlerinde Ahî örgütünün imecesi, daha büyük yerlerdeyse güreş vakıflarınca destekleniyordu. Böylesine yaygın ve derinlemesine örgütlenmiş bir eleme-destekleme sisteminin «usta güreşçi» çıkarması kaçınılmazdır.

Tanzimat sonrası gelişmeler, 1848 tarihli **Vilâyet Nizamnamesi** yoluyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapısına, yerelliği tanımayan Bonapartçı bir merkezcilik getirdi. Daha sonra girilen «laikleşme» süreci içinde, din tekkeleriyle birlikte spor tekkelerinin de işlevleri çözülmeye, azalmaya başladı. Tanzimat'ın «Batıcı» yeniliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'na girmeye başladığı dönemde, Batı dünyası da henüz spor kulüplerini, futbol liglerini, ulusal ölçekte örgütlenmiş sporu tanımıyordu. Belki tanıyor olsalardı, teşkilât-ı esasiye kanunlarıyla, meşrûtiyetlerle, can ve mal güvenliğiyle birlikte, «yerel» tekkelerin yerine «yerel» belediyeleri ikame eden bir spor örgütlenmesini de ithal edebilirlerdi. Olmadı. Onun yerine, yirminci yüzyılın başlarından itibaren, hiçbir «mahallî gelenek» içermeyen, yerel dayanaktan yoksun **spor kulüplerine**, federe birimlerden oluşmayan, federallikle uzaktan - yakından ilgisiz **ulusal spor federasyonlarına** gidildi. Böylece de, geriye, yönetim yapısı olarak pehlivansız tekkeler, sporcu malzemesi olarak da tekkesiz pehlivanlar kaldı.

SPORDA LÂİKLİĞE DOĞRU

Soru 20 : Sporla beden eğitiminin ilişkisi nedir?

«Giriş» bölümünde, sporu, «insanın, doğayla mücadele sırasında edindiği becerileri ve geliştirdiği araçlı-araç-

sız yöntemleri barışçı biçimde ve benzetim yoluyla boş zamanına uygulamasına dayanan estetik, teknik, fizik, yarışmacı ve toplumsal bir süreç» olarak tanımlamıştık. Bu açıdan bakıldığında, «bedensel hareket ve alıştırmalar yoluyla beden üstünde yapılan, bireyin çok-yönlü bedensel ve düşünsel gelişmesine hizmet eden özel bir eğitim türü» olarak tanımlayabileceğimiz beden eğitimiyle spor arasında büyük bir benzerlik yoktur. İkisi de bedensel harekete dayandıkları için organik bağlantıya girerler, sporun yarışmacı-kazanmacı özü nedeniyle de hem amaçta, hem yapılışta ayrılırlar.

Ama, beden eğitimi ve sporun tarihine baktığımızda, bu ikisini kesin çizgilerle birbirinden ayırmak her zaman mümkün olmuyor. Hele «sporun laikleşmesi» süreçleri içinde beden eğitiminin önemli rol oynadığı düşünülecek olursa, bu ikisinin gelişmesini birlikte ele almak bir yerde gerekli oluyor. Bu gözlemi biraz açalım.

Beden eğitimi ve spor, eski çağlarda (özellikle de Eski Yunan'da), **ruh ve beden güzelliğini simgelerdi.** O dönemde verilen biçimsel eğitimin amacı da «ruh ve beden güzelliğini geliştirmek» olduğu için, eğitimin genel amaçlarıyla beden eğitiminin özel amaçları çakışma halindeydi. Bu gözlemlere, o dönemin bir başka inanışını, «en üstün sporcuların bedenlerini en iyi eğitenler arasından çıktığı» inancını eklersek, sporun ilk oluşum yıllarında, yalnızca beden eğitimiyle sporun değil, beden eğitimi ve sporla genel eğitim sisteminin **tümleşik olduklarını** söyleyebiliriz.

Ama, daha sonraki yıllarda, beden eğitimiyle sporun gelişme yolları ayrıldı, ayrılmak zorunda kaldı. Eğitimin «insan bedenini geliştirmek»ten öteye işlevler edinmesiyle sporun «yarışmacı-kazanmacı» karakterinin belirginleşmesinin yaratıp keskinleştirdiği çelişkiler zorladı bu ayrışmayı... Spor, genelde eğitimden, özelde de beden eğitiminden kendini soyutlayıp bağımsızlığına kavuşmasaydı, «spor» diye nelerin yapılabileceğinin sayısız örneklerine rastlıyoruz tarihte...

Genel eğitimin ruh ve beden güzelliğini geliştirmeyi

amaçladığı, genel eğitimin neredeyse tamamının beden eğitimi olduğu, eğitimin bütünüyle insan bedeni üstünde yoğunlaştığı Eski Yunan'da bile, beden eğitiminin spor üstünde «saptırıcı» etkileri vardı. Orada da, bir noktadan sonra, beden eğitimi «iyi sporcu yetiştiren» bir araç olmaktan çıkmış, «insan vücudunu putlaştıran ve ona tapan» bir inanışa, bir amaca dönüşmüştü. Bu inanışın günümüzdeki uygulama uzantılarından biri olan, her nedense de bazı kaynaklarda «spor» diye anılan **vücut-geliştirmeciliğinin** başka bazı kaynaklarda «narcissism» (insanın kendi vücuduna aşkla bağlanmasına dayalı bir tür oto - seksüellik) diye anılması, bu kavramın da **Echo**'nun aşkına karşılık vermediği için göldeki kendi görüntüsüne âşık edilen **Narcissus**'u anlatan Eski Yunan efsanesinden gelmesi de bu bakımdan raslantı değildir. Beden üstünde yoğunlaşan genel eğitimin, bir noktadan sonra, insan bedenini fetişleştirmesi, o bedenin her hareketini (spor da dahil) bu fetişin uzantısı durumuna getirmesi kaçınılmazdır.

Sporla beden eğitiminin ilişkilerini değerlendirirken göz önünde tutulması gereken bir başka nokta da, beden eğitiminin, biçimsel genel eğitimin ayrılmaz parçası olduğudur. Eski Yunan'da insan vücudu üstünde yoğunlaşan ya da Katolik dünyasında uzun yıllar her türlü beden alıştırmasını «şeytan işi» sayan genel eğitim anlayış ve uygulamalarından da kolayca görüldüğü gibi, beden eğitimi, genel eğitimin bir eklentisi olarak, toplumun bilgi birikiminin yanı sıra, gelenek ve göreneklerini, kültür ve değer yargılarını yayma işlevini de üstlenir. Bağımsız sporunsa kesinkes böyle bir işlevi yoktur. Böylesi bir «zoraki nikâh»ın tarihteki sonuçlarını izliyoruz:

> Tarihte hem «spor» (bağımsız), hem beden eğitimi (eğitimin eklentisi) olarak yapılagelmiş ender dallardan biri **cimnastiktir**. Barışçı özle yapılan bu **bireysel** beden alıştırmaları, Eski Yunan'da, beden güzelliğinin araç ve simgesiydi. Alman Birliği arayışının yoğunlaştığı on doku-

zuncu yüzyıl Prusya'sında, cimnastik, militarist-şoven bir eğitim düzeninin Turner Akımı ve Jahn'da somutlaşan bir uzantısı olarak, «hem yapanı, hem izleyeni aynı anda büyüleyen, anayurda bağlılık ve yurtseverlik duygularını uyaran kitlesel Turner gösterileri» biçimini aldı. Çok sayıda kişinin aynı anda aynı beden hareketlerini uyum içinde yapmasına dayanan bu **kitle cimnastik gösterileri** bir bakıma, **militarizmi ve Alman Birliği'ni** simgeliyordu. Çok değil, yüzyıl sonra, Almanya'nın başka bir kentinde, Nüremberg'de düzenlenen bir başka kitlesel cimnastik gösterisi tarihe, **Hitler Almanyası ve saldırganlığın simgesi** olarak geçecektir (Fişek, **SY**, s. 71).

Soru 21 Sporun lâikleşmesinde beden eğitimi ne rol oynadı?

«Palaistrica diaboli negotium» (beden alıştırmaları şeytan işidir) diyerek sporun her türlüsüne yüzlerce yıl süreyle ambargo koyan Katolik bağnazlığının Aydınlanma Çağıyla birlikte, yalnızca sporda değil, bilim, sanat ve kültürde de çözülmeye başladığını biliyoruz. İtalya'dan Avrupa'ya hızla yayılan bu süreçlerin itici gücü, **eğitimin, dolayısıyla da beden eğitiminin lâikleşmesidir.**

Orta Çağ Avrupa'sının «ruh ve bedeni sürekli çatışma durumunda gören» (Gür, s. 26), «ruhun üstünlüğüne öncelik verirken bedeni bakımsızlığa mahkûm eden» (Alpman, s. 133) anlayış ve uygulamalarının kırılması kolay olmadı, zaman aldı. Her şeyden önce, ilk planda beden eğitimi ve sporun **birlikte lâikleşmelerini,** ikinci aşamada da sporun beden eğitimine karşı **bağımsızlaşmasını** sağlayacak mekanizmaların oluşturulması, buna uygun maddî ve düşünsel ortamın yaratılması gerekiyordu. İlk aşama-

da, kilise eğitiminin yerine, «lâik üniversiter eğitim»e yöneldi Avrupa... Eski Yunan'ın **gymnasia**'larındaki ağırlıkta olmasa bile, beden eğitimi ve spor, insan vücudunu eğiten bir araç, bağımsız bir ders, lâik bir boş zaman uğraşısı olarak görülmeye başlandı. İkinci aşamada da «sporda uzmanlaşma» süreçleri, neredeyse bin yıllık bir aradan sonra tekrar işlerlik kazanmaya başladı. Mısır, Mezopotamya, Eski Yunan ve imparatorluğun ilk yıllarındaki Roma'da güreşçiyi okçudan, koşucuyu boksörden ayrı tutan, yaptıkları sporun özelliklerine göre onları ayrı eğiten uzmanlaşmış yapılar vardı. Oysa, Avrupa Katolik Kilisesi'nin denetimine girdikten sonra, tüm şövalyelik becerilerinin **aynı anda tek kişide toplanabilmesi** için, binicilik, yüzme, okçuluk, eskrim, avcılık, satranç ve müzik-şiir tek bir sistemin çatısı altında toplanmıştı. Özellikle on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda kurulmaya başlanan uzmanlaşmış spor örgütleri, sözgelişi İngiltere'deki **Savunma Ustaları Birliği** (eskrim okulu, 1540) ve **Kraliyet Okçuları Birliği** (okçuluk okulu, 1676), Japonya İmparatoru Yoozei'in emriyle açılan «yüzme örgütü» (1603), beden eğitimi ve sporun, yalnızca Avrupa'da değil, dünya ölçeğinde de giderek dinsel etkilerden arındıklarının, uzmanlaşmaya bağlı olarak da sporun beden eğitimine karşı bağımsızlığını kazanmaya başladığının ilk işaretleridir.

Ama, sporun gerçek anlamda bağımsızlaşabilmesi için tek başlarına yetmiyordu bunlar... Bir kere, kol ve hayvangücüyle yapılan üretim **boş zamanın kitleselleşmesine** elverecek bir ürün fazlası yaratamadığı için, kurulan spor okullarının öğrencileri, toplumun sınırlı miktarda sahip bulunduğu boş zamanı tekelci biçimde ellerinde tutan soylulardı. İkinci olarak, aynı boş zamansızlık, çağdaş sporun ayırdedici özelliği olan **sporcu-seyirci ayrışmasının**, yani bir bölüm kişinin tribünlere çıkarken bir başka bölümünün sahada kalmasına dayalı işbölümü planının gerçekleşmesine izin vermiyordu. Üçüncüsü, **sporun sanayileşerek kitlesel tüketime konu olması** için gerekli şartlar, sözgelişi sporu pazarlayan kitle iletişim araçları, çok sa-

yıda seyirci barındıracak dev tesisler vb. yoktu. Önce sanayi devriminin, daha sonra da sermayenin tekelci biçimde örgütlenmesinin başlattığı süreçler içinde (bkz. Sorular 7-8), okul ve dersliklerden fabrika bacalarının gölgesine (fabrika kulüpleri), oradan yerel şovenliğin emrine (kent-kasaba kulüpçülüğü), oradan da ulusallığın (ulusal spor ligleri) çatısı altına girdi spor... Gerçi Jahn'ın 1811 yılında Prusya'da kurduğu **Turnplatz**'ların (cimnastik okulları) etkisiyle bir süre Alman yurtseverliğinin emrinde kaldı, ama, beden eğitimi ve sporun her türlü dinsel etki ve içerikten arınması bakımından geçilmesi kaçınılmaz bir aşamaydı bu...

Aydınlanma Çağıyla başlayan «sporun lâikleşmesi» süreçlerinin, ilk ulusal spor yönetimleri olarak İngiltere'de **Futbol Birliği**'nin (1863), Amerika'da da **Amerikan Beyzbol Ligi**'nin (1876) kurulmalarıyla tamamlandığını görüyoruz. 1890 yılı sonrasında, kapitalizmin ulusal devlet sınırlarını aşarak bir «dünya sistemi» olarak örgütlenmeye başlamasıyla birlikte, 1894 yılında çok-uluslu, çok-sporlu olarak kurulan **Uluslararası Olimpiyat Komitesi** ile ilk örneğine 1875 kuruluşlu **IYRU**'da (Uluslararası Yelken Federasyonu) raslanan tek-sporlu, çok uluslu **spor federasyonları,** beden eğitimiyle artık tüm bağlarını koparmış olan sporun kendi özyapısı içinde, kendi özgüçleriyle devinmesi yollarını açacaktır.

Soru 22 Türkiye'de spor nasıl lâikleşti?

Hitit ve Selçuklu dönemlerinde «savaşçı» içerik ve amaçlarla yapılan, Osmanlı döneminin ortalarından hayli sonrasına kadar da dinsel tekke ve vakıfların bünyesinde örgütlenen spor, Türkiye'de, Tanzimat Batıcılığının etkisiyle, **genel eğitim düzeninin bir parçası olarak lâikleşti.** Osmanlı İmparatorluğu'nun hem geleneksel örgütleri (tekkeler ve himaye sistemi) hem de geleneksel sporlarıyla (güreş) bütün bağları bir çırpıda koparan bu «Batı'ya yö-

neliş»in ilk adımı, 1863 yılında, «Mektebi Harbiye, Mektebi Bahriye,. Kuleli idâdîsi ve öteki askerî idadîlere lüzûmlu âlet ve tesisler yaptırılmak suretiyle jimnastik dersinin konulmasıdır» (Unat, s. 137). 1869 yılında çıkarılan **Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi** ile bu uygulama rüştiyeleri de kapsar biçimde genişletilecek, böylece, spor, tıpkı Aydınlanma Çağı Avrupa'sında olduğu gibi önce lâikliğe, sonra bağımsızlığa, beden eğitiminin ve biçimsel eğitim sisteminin bir parçası olarak yönelecektir.

«Spor» denildiğinde akla yalnız «ata yâdigârı» güreşin geldiği bir yapıdan spor anlayışının «tepük'ün alafrangası» futbolla özdeşleştiği çok değişik bir yapıya, yani Moda, Elpis, Imogene ve Kadıköy kulüplerinin bir araya gelerek 1903 yılında kurdukları **İstanbul Futbol Birliği**'ne nasıl gelindiğini kısaca görmekte yarar vardır.

Sporun beden eğitimine bağımlı olduğu 1863 - 1903 döneminde biraz halkın agorafobisi (açık hava korkusu), çokça da padişahların okolofobisi (kalabalık korkusu) yüzünden, sporu tanıma fırsatını fazla bulamadı Osmanlı insanı... Gerçi Galatasaray Lisesi'ne 1870 yılında gelen beden eğitimi öğretmeni Curel, Kâğıthane Çayırında halkın şaşkınlıkla izlediği bazı öğrenci koşuları düzenlemiş, Mekteb-i Bahriye öğrencisi Fuat Hüsnü (Kayacan) «Bobi» takma adıyla 1890'lı yıllarda İstanbul'daki İngiliz takımlarında futbol oynamış, «keyfiyet II. Abdülhamit'e jurnal edilip hafiyeler takibata geçince» kapatılan **Black Stockings** (1899) ve **Kadıköy** (1901) gibi Türk takımlarını kurmak için girişimler olmuş, hatta 1904 St. Louis Olimpiyatları sırasında düzenlenen yarı-resmî yarışmalarda kim oldukları, nereden nasıl geldikleri bilinmeyen bazı Türk sporcuları boy göstermişlerdi (Fişek, **SY**, s. 261), ama bütün bunlar ya kişisel rastlantı ya yabancılarla sınırlı uğraşılar ya eğitim sisteminin uzantılarıydı. Bir başka deyişle 1863-1903 dönemi süresince çağdaş anlamda bir sporun belirtileri zaman zaman görülmekle birlikte, beden eğitimiyle spor, Avrupa'daki gibi, «zoraki» (ama bir bakıma zorunlu) bir «nikâh» içinde yaşadılar.

Beden eğitimiyle sporun bu beraberliği zorunluydu, çünkü, Tanzimat yenilikçiliği, başka bütün alanlarda olduğu gibi sporda da, **Fransız modelini ithal etmişti.** Lâik bir biçimsel eğitim sisteminin bir parçası okullardaki beden eğitimi dersinin eklentisi olarak spor yapılmasını öngörüyordu bu model... Bu beraberlik yine zorunluydu, çünkü, «Batılaşma gereği» Osmanlı okullarına beden eğitimi dersinin girmesiyle birlikte, futbol (Mekteb-i Sultanî) ve basketbol (Robert Kolej) gibi Batılı sporlar da gelmişti. Hem ilk sporların, hem ilk sporcuların, hem 1903 sonrasında kurulan ilk kulüplerin (ör. Galatasaray, Vefa, İstanbulspor) büyükçe bölümünün «mektepli» oluşu her türlü örgütlenme ve kalabalıklaşmanın yasak olduğu bir II. Abdülhamit döneminde, **okul duvarlarının arkasında ve biçimsel eğitim programları çerçevesinde yapılmanın spora sağladığı güvenceyle açıklanabilir.**

Ama, öte yandan, 1863-1903 dönemi süresince beden eğitimiyle sporun beraberliği zorakîydi, uzun ömürlü olamazdı, çünkü, spor beden eğitimiyle bütünleşirken, beden eğitimi de cimnastikle, **hem de cimnastiğin çok özel bir türüyle özdeşleşmişti.** Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü arşivlerinde yer alan «XX. Cumhuriyet Yılında Beden Terbiyesi ve Spor» başlıklı belgeden bu gelişmeyi izliyoruz:

> Sadrazam Âli Paşanın zamanında Galatasaray sultanisine Fransa'dan beden terbiyesi öğretmeni olarak Morioux adında bir zat getirilmişti. Mektebi sultanide kurduğu jimnastik salonunda yapılan eklektik jimnastiklerin yetiştirdiği gençler arasında Faik Hoca (Üstünidman) vardı. Morioux'dan sonra çok sevdiği okulunun beden terbiyesi öğretmeni olmuştur. Yaptırdığı beden terbiyesi çalışmalarının Morioux'nunkinden farklı olmayacağı tabiî idi. Bu, Fransızların meydana getirdikleri ve içerisinde âletsiz hareketler, gülle idmanları ve eskrim bulunan **bir nevi Jahn-Amoros jimnastikleridir.**

Soru 23 : Jahn-Amoros cimnastiği nedir?

1863 sonrası dönemde beden eğitimiyle özdeşleşen «Jahn-Amoros jimnastikleri»nin neyi temsil ettiğini, ne anlama geldiğini daha net görebilmek için bazı kilit sorulara yanıt getirmek gerekir. Jahn kimdir? Amoros kimdir, ne yapmıştır, Jahn'la nasıl etkileşmiştir? Ortaya çıkan yapının uygulama sonuçları nelerdir?

Daha önceki bölümlerden (bkz. Soru 7), Friedrich Ludwig Jahn'ın **Turner Akımı**'nın kurucusu, Prusya militarizmini somutlaştıran **Deutsches Volkstum**'un yazarı, beden eğitimiyle usta savaşçılık-yayılmacılık arasında sebep-sonuç ilişkisi kuran ilk kişi olduğunu biliyoruz. İspanyol asıllı Albay Don Francesco Amoros'un (1770-1848) Jahn'dan nasıl etkilendiğini, neler yaptığını Alpman'dan görelim:

> Fransa'da cimnastiğin kurucusu Amoros'tur... 1817 yılında Paris'te açtığı özel bir cimnastik okulunda kamuoyunu kazanmış..., beden eğitimi işleriyle ilgilenen ve bunu askerlik eğitiminde değerlendirmek isteyen Fransız savunma bakanlığına sızmanın yolunu bulmuştur... Amoros, 1831'de, bütün Paris cimnastik kurumlarının genel müfettişliğine atanmıştır... Otuz yıl kadar Fransa'nın beden eğitimi havatında etkili olan Amoros, F.L. Jahn'ın etkisinde kalarak askerî cimnastiklere fazla önem vermiştir. Amoros, her gördüğü aracı, sistemi birbirine karıştırarak ortaya zorlayıcı, basamaklamaya uymayan bir usûl çıkarmış olmakla suçlanmış, **bu usûlle ancak birtakım akrobatların tatmin edildiği ileri sürülmüştür. Bu dönemde cimnastik salonları birer cambazhane halini almıştır** (Alpman, s. 176-180).

Avrupa'da sporun bir süre militarist beden eğitiminin yedeğine girmesi belki sporu özünden uzaklaştıran

bir sapmaydı, ama, sporu lâikleştiren araçlardan da biriydi. Oysa, Osmanlı, Hazreti Hamza himayesinde ve tekkelerin bünyesinde güreş tutmaktan vazgeçip «Batılı» okullarında Batı sporlarını yapmaya başladığında zaten sporunun lâikleşmesi yönünde belirleyici adımlarını atmıştı.

Özetle, sporun beden eğitimine bağımlı olduğu kırk yıllık dönem içinde, Batı'dan ithal yoluyla gelen bazı anlayış, kurum ve uygulamaların, eğretilikleri nedeniyle beden eğitimi ve spor arasındaki çelişkiyi keskinleştirdiklerini, bu yoldan da çağdaş sporlara yönelme süreçlerini hızlandırdıklarını söyleyebiliriz.

Soru 24 «Batı sporları» Osmanlı İmparatorluğunda nasıl ve ne zaman başladı?

«Her yaştan insanın kolayca yapabileceği beden alıştırmaları» olması gerekirken «ancak akrobatları tatmin eden» zorlayıcı bir biçimde okullara giren beden eğitiminin, bir noktadan sonra, yalnızca sporla değil, genel eğitim anlayışının kendisiyle de çelişeceği açıktı. O dönemin Osmanlı İmparatorluğundaki tüm Batılı, ilerici düşünce akımlarına öncülük eden Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Bahriye ve Mekteb-i Sultanî'de, «tam askerî talim egzersizlerine benzeyen, kişide sıkı bir disiplin ve körükörüne itaati amaçlayan bu jimnastik programlarına» (Gür, s. 36) ilk tepkilerin öğrencilerden geldiğini, özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren bu okulların artan sayıda öğrencisinin önce okul bahçelerinde, sonra da gizlice dışarıda spora yöneldiklerini görüyoruz.

Sporun beden eğitimine karşı bağımsızlığını kazandığı süreçlerin belirgin dönüm noktaları, Mekteb-i Sultanî'de atletizm (1870), yüzme ve kürek (1873), greko-romen güreş (1887) ve bisiklet (1898) gibi sporların yapılması ve bunların biçimsel beden eğitimi derslerinden soyutlanması, basketbolun da Amerika'da icâd ndan 12 yıl sonra Robert Koleji'de oynanmaya başlamasıdır (1904). 1890'lı

yıllarda özellikle İngiliz'lerin, önce İzmir'de, sonra da İstanbul'da oynamaya başladıkları futbolda takma adlarla, gizliden gizliye yer alan, kendi kulüplerini de bu arada örgütlemeye çalışan Fuat Hüsnü'ler, Reşat Danyal'lar vardır.

Ama, bütün bu «bireysel ve mektepli» çabalar, daha önce Batı'ya yönelip lâikleşmiş spor yapısının beden eğitiminden soyutlanması için tek başlarına yetersizdi. Avrupa'da olduğu gibi, Osmanlı'da da, sporun kitlesel ilgiye konu olması, açık havaya, çok sayıda meraklının toplanabileceği geniş alanlara çıkmasına bağlıydı. **Bunu da tek başına futbol sağladı.**

SPORLA FUTBOL ÖZDEŞLEŞİYOR

Soru 25 Türkiye'de sporun gelişmesinde futbolun rolü ne oldu?

Dünyanın her ülkesine olduğu gibi, Türkiye'ye de İngiliz denizcilerinin, diplomat ailelerinin, tüccarların tanıtımıyla girdi futbol... İlk futbol maçları, 1890 yılında, İzmir'de, Lafontaine ailesinin çevresinde toplanan İngiliz gençleri arasında yapıldı. Aynı kişiler, 1894 yılında, Bornova'da Türkiye'nin aynı zamanda ilk «spor kulübü» olan **Football and Rugby Club**'ı kurdular. Osmanlı'ya özgü tekke örgütlenmesinin bırakılarak Batıya özgü «özyönetimci kulüp» modeline yönelinmesini Ertuğ şöyle anlatır:

> İzmir'de oturmakta olan bazı İngiliz aileleri iş icabı İstanbul'a taşınmışlar ve İngiliz sefarethanesindeki bazı memurları da aralarına alarak Moda Çayırında 1895'de futbol oynamaya başlamışlardır. İzmir'den İstanbul'a gelen futbolcularla beraber İngiliz sefarethanesindeki perso-

nellerden bazılarının iştiraki ile ve onlara uygulanan dokunulmazlıktan da istifade ederek «Moda Futbol ve Ragbi Kulübü» 1896'da kurulmuştur. İzmir ve İstanbul'da bulunan İngiliz aileleri 1897 tarihinden itibaren her sene bir yerde yapılmak üzere beş sene futbol ve ragbi maçları tertip etmişlerdir (Ertuğ, s. 6-8).

Ama, dönem, her türlü toplanma ve örgütlenmenin yasak olduğu II. Abdülhamit dönemiydi. «Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere hükümeti arasındaki anlaşma gereğince sefarethaneleri korumak veya imparatorluklarının satvet ve şevketini göstermek için İstanbul'da harp gemilerini bulunduran» (Ertuğ, s. 9) İngilizlerin spor yapmalarına gösterilen geniş hoşgörünün **Osmanlı uyrukları için tekrarlanmayacağı, hele o ürkülen kalabalıkları üretmeye sporlar arasında en yatkını olan futbolda hiç gösterilmeyeceği açıktı.** Bu yüzden, Reşat Danyal'la Fuat Hüsnü'nün birlikte kurdukları **Black Stockings** (1899), Fuat Hüsnü'nün tek başına kurduğu **Kadıköy** (1901) kulüpleri, daha üye kaydı bile yapamadan, «hafiye takibi» sonucu kapandılar. Futbolun o ilk yıllarında, bu baskıcı etkilerle, İngilizlerin kurdukları kulüplerin kapıları Osmanlı uyruklarına kapalı, oynanan futbol da İngilizlerle ve onlara zaman zaman katılan Rumlarla sınırlı kaldı.

Osmanlı topraklarında Osmanlı'sız yapılan bu sporların kitlesel ilgiye konu olması elbette söz konusu değildi. Her şeyden önce futbolun genel esprisine, dünyadaki ortaya çıkış ve benimseniş biçimlerine aykırıydı bu durum... Bir kere, **futbolun oynanabilmesi için,** on birer kişilik iki takımın karşı karşıya gelmeleri gerekir. İkinci olarak, **futbola olan seyirci ilgisini diri tutabilmek için,** hep aynı iki takımı akla estiğinde karşılaştırmak yerine, çok sayıda takımı belli bir program içinde ve düzenli aralıklarla karşı karşıya getirmek zorunluluğu vardır. Üçüncüsü, belki de en önemlisi, **seyircilerin kendilerini özdeşleştirebilecekleri «yerel ve aşina» takım yapılarının oluşturulmasıdır.**

Sınırlı sayıda İngiliz'in, o da Rum'larla takviye edilmiş olarak oynadıkları futbol maçları, bu ön şartlardan yalnızca ilkine uyuyordu.

1903 yılında Serencebey Yokuşunda kurulan «Osmanlı Beşiktaş Terbiye-i Bedeniye Mektebi», 1905 yılında Mekteb-i Sultanî beşinci sınıf öğrencilerince kurulup aynı yıl İstanbul Futbol Birliği'nin lig maçlarına katılan «Galatasaray Terbiye-i Bedeniye Kulübü» ve 1907 yılında kurulmakla birlikte ancak II. Meşrutiyet'in özgürlükçü ortamında çalışmaya başlayabilen «Fenerbahçe Kulübü», Türkiye'de sporun ilk «federe» örgütlenme birimleri olarak, sporun beden eğitiminden artık bütünüyle koptuğunun da göstergeleridir. 1908 sonrasında, örgütlenme yasağının kalkmasına paralel olarak, ülkenin her yanında hızla kurulan futbol kulüpleri, **Türkiye'de sporun Batı'ya yönelişini ve futbolla özdeşleşmesini kurumlaştıracaktır.**

TÜRKİYE'DE İLK SPOR ÖRGÜTLERİ

III

SPOR ÖRGÜTLENMESİNİN TEMELİ: KULÜPLER

Soru 26 «Batılı» sporların örgütlenmesinde hangi kurum ve kavramlar kullanıldı?

Yirminci yüzyıla yaklaşılırken Osmanlı'nın «ata sporu» olan güreşin temel örgütsel yapısı çözülmüş, «himaye sistemi» bütünüyle ortadan kalkmış, tekkelerse işlevsizleşmişti. Beden eğitiminin 1863 yılında bazı yüksek okullarla idadîlerin, 1869 yılında da rüştiyelerin ders programlarına konulmasıyla ortaya çıkan (ve biçimsel eğitimin parçası olan) yönetim yapısı da, okul duvarlarının ötesinde okullu gençlerce yaygın biçimde yapılmaya başlanan «Batılı» sporları denetlemekte yetersiz kalıyordu. Kısacası, yirminci yüzyılın dönemecinde, Osmanlı İmparatorluğunda, artan bir «spor yapma» isteği bulunmasına karşılık, **bunu yaptıracak temel örgütsel yapılar yoktu.**

Geleneksel yönetim yapılarını «yeni amaç ve içerikli» sporlara uygulamak da mümkün değildi. Bir kere, Osmanlı toplumunun Doğu'dan Batı'ya yönelişinin belki de dolaylı göstergesi olarak, yağlı güreş ve karakucak gibi geleneksel güreş türleri bütünüyle kırsal kesime bırakılmış, 1887 yılından itibaren gözde yerleşme merkezlerinde artan ölçüde «greko-romen» güreş yapılır olmuştu. «Alafranga ve lâik» bir sporu Hazreti Hamza'nın gözetiminde yapmanın

bir mantığı yoktu. Aynı şekilde, modern Batılı sporlara yöneliş, beden eğitiminin okullarda özdeşleştiği Jahn-Amoros cimnastiklerine «tepki» olarak gelişmiş, okul duvarlarının ötesinde bu tür cambazlıklara, onun zorunlu kıldığı «sıkı disiplin ve körü körüne itaat» uygulamalarına olabildiğince uzak duran bir görünüm almıştı. 1886 yılında Budapeşteli öğrencilerce «cimnastik için» kurulan Torna kulübünün yine öğrencilerin yönetiminde «futbol için» yeniden örgütlenirken **ilk iş olarak cimnastik şubesini kapatmasının** çarpıcı bir paraleline, militarist-şoven cimnastik türlerinin ilk yapıldığı Mekteb-i Sultanî öğrencilerince «Galatasaray Terbiye-i Bedeniyye Kulübü» (1905) olarak kurulan örgütsel yapının bütünüyle futbola dayalı olmasında, çok-sporlu bir yapıya yöneldiği Cumhuriyet-sonrası dönemde bile faaliyetleri arasında cimnastiğe yer vermeyişinde rastlıyoruz.

Bu durumda, Osmanlı İmparatorluğu, sporunu örgütlerken, Doğu'nun (mücadele sporları) ve Batı'nın (militarist cimnastik) hiyerarşik-otoriter yönetim yapılarına yönelemezdi. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında başlayan bu yönetsel arayış içinde, Batı'nın da zaten 30-40 yıldır tanıdığı «kulüp» (**ME.** clobbe, **F.** clump), «lig» (**E.** league) ve «federasyon» (**L.** federatio) yapılarına gidildi.

«Ortak amaçlı kişilerin bir araya gelerek oluşturdukları gönüllü birlik» olarak tanımlayabileceğimiz «kulüp» olgusunun Osmanlı'daki ilk yabancı örnekleri Bornova (1894), Moda (1896), Elpis ve Imogene (1900), ilk yerli örnekleri Black Stockings (1899), Beşiktaş (1903), Galatasaray (1905) ve Fenerbahçe (1907) kulüpleriydi. II. Meşrutiyet'le birlikte her türlü örgütlenmeye konan yasak kalkınca, kulüp sayısının hızlı artışı, «lig» örgütlenmesinin de daha sağlam ve yaygın temellere oturmasının yollarını açtı.

Genelde «ittifak», «koalisyon», «bütünleşme», «birlik» anlamına gelen «lig» sözcüğü, spordaki özel (biraz da galatlaşmış) kullanımıyla, «çok sayıda takımın düzenli aralıklarla ve takvime bağlı olarak karşılaştırılması» olayını

anlatır. Türkiye'nin ilk «futbol ligi», dört yabancı takımlı bir yapı, Moda, Elpis, Imogene ve Kadıköy (Union) kulüplerinin kurdukları **İstanbul Futbol Birliği**'dir. 1903 yılında kurulan bu yapıya 1905'de yerli Galatasaray, 1908'de de yerli Fenerbahçe katıldılar. 1910 yılında **İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi** adıyla ve tabanını daha da yerlileştirip genişleterek yeniden örgütlenen bu «lig» düzeninin, «Cuma Ligi» ve «Pazar Ligi» diye bölünerek cumhuriyete ulaştığını görüyoruz.

Osmanlının siyasal çağrışımla Batı'dan aldığı üçüncü örgütsel yapı, «federe birimlerin bir bölüm yetkilerinin, ortak işlerin daha etkili biçimde ve tek elden yönetilebilmesi için, şartlı olarak seçimlik bir üst kuruluşa devredilmesi» anlamına gelen «federasyon»du. Kulüpleşmenin yeni başladığı, ligleşme belirtilerinin cılız olduğu futbolun ilk yıllarında, **belli bir sporu ulusal ölçekte, ülke çapında örgütleyecek** federatif bir yapıya kuşkusuz ihtiyaç yoktu. Futbol yalnızca bir-iki ilde oynanıyor, maçların takvime bağlanmasına da dört-beş kulübün oluşturdukları liglerin sınırlı çabaları yetiyordu. Türkiye'de, uygun maddî temelin oluşmasıyla birlikte, ulusal yetkilere sahip, uzmanlaşmış spor federasyonlarının kurulmasına 1922 sonrasında, çok-kulüplü, çok-sporlu **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı** bünyesinde gidilecektir.

Soru 27 Sporun gelişmesinde spor kulüpçülüğü nasıl bir rol oynadı?

Spor kulüpleri, dünyanın her yerinde, «sporun çekirdek örgütü», onun «temel örgütlenme birimi» olarak görev yapmışlardır. Bu açıdan bakıldığında, bir ülkede sporun tarihini, o ülkede kulüpçülüğün tarihi olarak da görebiliriz. Daha da önemlisi, spor, bir toplumun tarihini, yapısını, çelişkilerini, istek, özlem ve beklentilerini sadakatle yansıtan bir aynadır. Bu açıdan bakıldığında da bir ülkede sporun ve spor kulüpçülüğünün tarihinden, o ülke-

nin toplumsal ve siyasal tarihi kolayca okunabilir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra sporun futbolla özdeşleştiğini göz önünde bulundurarak, biraz futbolun ve toplumun paralel evriminden, biraz da kulüpçülüğün ilk yıllarındaki yapı ve işlevlerinden söz etmek istiyoruz.

Futbolun (ve sporun) evriminde beş belirgin aşama vardır.

Birinci aşama, futbolun «spor» olarak bilindiği, Sanayi Devrimi'nin tüm hoyratlığıyla yaşandığı, ama, geniş kitlelerin spora yönelecek boş zamanlarının bulunmadığı 1871 öncesidir. O yılların bir işçisinin haftalık boş zamanı 1939'lu emsallerinden **iki-buçuk tam gün eksik** olduğu için, sırf spor yapmış olmak için spor yapanların sayısı çok sınırlıydı. O dönemde «halka açık» futbolun hangi boyutlara ulaşmak eğiliminde olduğuna bakalım:

> On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde futbol karşılaşmaları çok kere denetimden çıkıyor, bu da toplumsal huzursuzluk, gösteri, şiddet ve hatta ölümlere yol açıyordu. Patlak veren kitle gösterilerinde dirlik-düzenliği yeniden sağlayabilmek için yerel ve ulusal yönetimler sonuna kadar zorlanmaktaydı. Gösterici kalabalıkların sokak, kavşak, arsa, bina, göl ve ırmak tanımadıkları çok olurdu. İşler bir kere çığrından çıktıktan sonra, kalabalıkların ilgisi vergi dairelerine, devlet binalarına, hükümet ileri gelenleriyle yargıçların evlerine çevrilirdi. Toplanan heyecanlı kalabalık kolaylıkla sürüklenebilecek bir kitleydi. Yönetimin hemen yasaklayacağı bir siyasal gösteri düzenlemenin en kestirme yolu, bir «futbol maçı» düzenlemekti (Fişek, **SY**, s. 267).

Yalnızca futbolun değil, «demokrasinin de beşiği» sayılan İngiltere'de, futbolun siyasal gösteri amacıyla kullanılması elbette hoşgörülemezdi. Görülmedi de... Barış-

çı biçimde kullanılacak kitlesel boş zaman oluşuncaya kadar, okul duvarlarının arkasına, Winchester, Charterhouse, Eton, Cambridge ve Blackheath'in oyun alanlarına hapsedildi futbol... Bu açıdan bakılıp gündoğuşunun ilk birkaç yılı dışarıda bırakılacak olursa, **dünyada, futbolun, öncelikle bir «okul sporu» olarak başladığını söyleyebiliriz.** «Evrensel» bir durumdur bu... Spor tarihinin «ilk futbol federasyonu» olan **İngiltere Futbol Birliği**'ni kuran on kulüpten beşinin okul-kökenli olması neyse, Türkiye'de ilk «yerli» futbol kulübünün Galatasaray olması, futbol liglerinde İstanbulspor, Vefa, Darüşşafaka, Nişantaşı, Darülfünun ve Sanayi Mektebi gibi okul takımlarının yer alması da aynıdır, evrensel bir gelişmenin tekrarıdır.

Gelişmesinin ikinci aşamasında, bir yandan işgününü sınırlayan yasal düzenlemeler, bir yandan da artan emek üretkenliği sonucu, **kitlesel boş zamanın artmasıyla,** okulların dışına çıktı futbol... **Fabrikaların gölgesine yerleşti.** Çoğu fabrika sahibinin sevinerek, destekleyerek karşıladıkları bir oluşumdu bu... Manchester'lı dokuma işçilerinin «Manchester United», Woolwich'teki Kraliyet Silah Fabrikası işçilerinin «Arsenal», liman işçilerinin «Liverpool», kömür işçilerinin de Nottingham Forest, Derby County ve Blackpool futbol takımlarının çevresinde toplanmaları, bunlarla özdeşleşmeleri kendi aralarında sıkı bir «sportif rekabet»e girmeleri, komşu fabrikaların işçilerinin boş zamanlarında bir araya gelip ücretlerinden, çalışma koşullarından vb. söz etmelerine yüz kat yeğdi.

Sanayileşme düzeyi geri, nüfusunun çok büyük bölümü kırsal olduğu için, Osmanlı İmparatorluğu hiçbir döneminde fabrika kulüplerine, fabrika kulüpleri arasındaki futbol rekabetine sahne olmadı. Bunun tek istisnası, 1910 yılında kurulan, bugünkü adı da MKE Ankaragücü olan **İmâlât-ı Harbiye** takımıdır.

Ama, dünya kapitalizmi 1871 bunalımını atlatıp, Spalding gibi spor malzemesi yapımcılarının «sporu sanayileştirme» çabalarına paralel olarak, fabrika kulüpleri arasında düzensiz aralıklarla yapılan spor karşılaşmaları yetmez

oldu. Batı'da komşu fabrikaların takımlarının bir araya getirilerek düzenli-sürekli «yerel lig»lerin kurulması, coğrafi konum bakımından elverişli yerleşme merkezlerinin takımları arasında «yerel rekabet»in kızıştırılması yoluna gidildi. Bir tür «yerel şovenlik» çıktı ortaya... Bunun Türkiye'deki paraleli, 1903 yılında bütünüyle «yerel lig» statüsünde kurulan **İstanbul Futbol Birliği**'dir. Ancak, genelde spor, özelde futbol, çok uzun yıllar, İstanbul, İzmir ve Ankara gibi illerle sınırlı kaldı. Bu yüzden de, yerel rekabet fazla gelişemedi. 1960'lı yıllarda Türkiye ölçeğinde «deplasmanlı» olarak örgütlenen ve kent kulüplerine kapılarını açan İkinci ve Üçüncü Türkiye Ligleri yerel futbol rekabetinin Türkiye'de aldığı örgütsel biçim, bu rekabetin hangi boyutlara ulaştığının çarpıcı bir örneği de 1967 yılında kırk küsur kişinin öldüğü olaylı Kayseri-Sivas maçıdır.

Futbolun evriminin dördüncü ve beşinci aşamalarını temsil eden «ulusal» ve «uluslararası» örgütlenmeler, zamanlama bakımından belli bir yakınlık gösterirler. Bunun da nedeni, **toplumsal bir paralellik kurarsak**, sermayenin, ulusal devlet sınırları içindeki örgütlenmesini tamamlamasının hemen ardından ulusal devlet sınırlarının dışına taşmasıdır. 1870'li yılların sonrasında, her ülkede ulusal spor federasyonlarının kurulmasını, komşu ülkelerin başkent karmaları arasında ilk uluslararası karşılaşmaların yapılmasını, oradan da uluslararası sporu yönetecek uluslararası spor federasyonlarına gidilmesini, birinden ötekine geçilen «zaman halkaları» olarak sıraya sokamıyoruz. Sözgelişi, Türkiye'de, henüz ulusal spor federasyonlarının kurulmadığı dönemlerde, güreşçi Koç Mehmet kisbetini yüklenip 1896 Atina Olimpiyatları'na gidebiliyor (katılmasına izin verilmedi), 1904 St. Louis Olimpiyatları'nın yarı-resmî yarışlarında nereden geldikleri bilinmeyen Türk asıllı sporcular boy gösteriyor, 1911 yılında Galatasaray futbol takımı uzunca sürecek bir Romanya ve Macaristan turnesine çıkabiliyordu. Özellikle bu sonuncusu, Türkiye'deki kulüpleşme hareketlerinin, **sporun, aynı anda hem ulusallaşmasına, hem uluslararasılaşmasına katkıda bulunduğuna işaret sayılabilir.**

Soru 28 : Kulüp örgütlenmesinin evrensel biçimleri Türkiye'de de tekrarlanmış mıdır?

1863'te beden eğitimi, 1870'ten 1898'e uzanan zaman aralığında da atletizm, yüzme, kürek, greko-romen güreş, futbol ve bisiklet gibi «Batılı» sporların Osmanlı İmparatorluğu'na girdiğini, o tarihlerde zaten geleneksel örgüt yapılarından vazgeçilmiş olduğu için de «kulüp», «lig» ve «federasyon» gibi ithal malı yapıların benimsendiğini biliyoruz.

Bu örgütsel yapıların doğup geliştikleri Avrupa ortamından gelen üç temel dinamiği vardır. Bu dinamikler, Osmanlı'nın toplum ve kültür yapısının gerektirdiği bazı uyarlamalara pay bırakarak, **derece farklarıyla tekrarlanmıştır.**

Eski Mısır'a, Antik Yunan'a, hatta on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sine uzanan 4-5 bin yıllık bir zaman kesidi içinde, ilk sporcular, üretime katılmaksızın ürün fazlasından pay alan, bu yolla da sınırlı miktardaki toplumsal boş zamana hükmeden soylulardı. Bu «özgür ve eşit» sporcular ne zaman, nerede, nasıl spor yapacaklarına kendi aralarında toplanarak «demokratik» biçimde karar verir, yani **kendi sporlarını kendileri yönetirlerdi.** Bunun tarihteki tipik örneği, spor tarihinin ilk kulübü olan ve 1857 yılında İngiltere'de kurulan **Sheffield**'in, uzun süre, boş zamanlarında futbol oynamak isteyen yöre zenginlerine bu olanağı tanımasıdır. İngiltere'de silah fabrikalarında, limanlarda, kömür ocaklarında kurulan futbol kulüpleriyle Amerika'da 1876'da «lig» düzeyinde oynanmaya başlayan beyzbolun ilk profesyonel kulüplerinde de bu «özyönetim» uygulaması devam etti. Özellikle bu sonuncusunda, yönetimde yalnızca aktif sporcular yer alıyor, nerede, ne zaman, kimlerle karşılaşılacağına onlar karar veriyordu. Sporun gündoğuş yıllarındaki bu örgütsel yapı, sporun sanayileşip kurumlaşmasına, ulusal ölçekte örgütlenmesine, bu yüzden de aktif sporcuların denetiminden çıkarak «profes-

yonel yönetici»lerin tekeline girmesine kadar sürecektir. Yani yirminci yüzyılın başına...

Tıpkı Avrupa'da olduğu gibi, Türkiye'de de, **ilk spor kulüplerinin yöneticileri sporcuların kendileriydi.** Black Stockings'in 10 kurucu üyesinden 8'inin, Galatasaray'ın 9 yöneticisinden 7'sinin, Fenerbahçe'nin de 5 kurucusunun 5'inin aktif sporcu olmaları, kendi aralarında Avrupa'ya özgü «başkan», «genel sekreter», «genel kaptan» ve «üye» işlevsel işbölümüne yönelmeleri bunun açık kanıtıdır. 1910'lu yıllarda, bir yandan sporu bırakanların yöneticiliği bırakmamaları, öte yandan da aktif sporcuların çok büyük bölümünün cepheye giderek kulüplerin yönetimini emekli sporculara bırakmaları yüzünden, tıpkı Avrupa'daki gibi, **özyönetimin yerini hiyerarşik yönetim alacaktır.**

Kulüpleri kuran, onları yöneten, onların bünyesinde spor yapanların kökenleri ve toplumsal boş zamanı bölüştüren mekanizmalarla ilişkileri açısından da, Türkiye kulüpleriyle Avrupalı emsalleri arasında benzerlikler vardır. Galatasaray'ın «ecnebî tedrisat yapan, şehzadelerin, saraya mensup ve nazır gibi üst kademelerdeki ekâbir çocuklarının okuduğu Mekteb-i Sultanî» (Ertuğ, s. 14) öğrencilerince kurulması, Beşiktaş'ın kurucuları arasında 4 paşazade, 4 mebus, 2 subay, 2 hariciyeci, 3 üst bürokrat, 1 öğretmen ve 1 mühendisin bulunması, Black Stockings'i kurma girişiminin Robert College öğrencilerinden kaynaklanması (1) hem ilk sporların **evrensel nitelikteki «seçkinci» karakterinin** tekrarı, (2) hem **iktidar yapısının Osmanlı'ya özgü «bürokratik» karakterinin** bir yansımasıdır.

Prototipleri Batı'da görülüp Osmanlı'da da benzerleri uygulanan bir başka «kulüpçü» özellik, **hangi esaslara göre örgütlenildiğidir.** Futbolun beş evrim aşamasını incelerken de belirttiğimiz gibi, «okul», «semt-yöre» ve «işyeri» esasına göre örgütlenmişti ilk spor kulüpleri... Belli bir okulda, işyerinde ya da yörede kurulup da, futbolun ulusallaşması aşamasında, ülke yüzeyinde de «taraftarlık» oluşmuştur, ama, bu kulüplerin ilk yıllarındaki algılanış biçimi neyse, bugün de aynıdır. Bugün, Türkiye'de Galatasaray ve İngiltere'de Blackheath denildiğinde «okul», Türkiye'de

Beşiktaş ve İtalya'da Genoa denildiğinde «semt», Türkiye'de Ankaragücü (İmâlât-ı Harbiye), İngiltere'de Arsenal, Sovyetler Birliğinde Dinamo ya da Torpedo denildiğinde «işyeri» kulüpleri gelmektedir akla...

Şimdi geliyoruz, dünyada spor kulüpçülüğünün üçüncü ve en belirgin özelliğine... **Yani onların sınıfsallığına...**

Sporun futbolla özdeşleştiği, dil, din, yaş, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeden «ulusal tutku»ya dönüştüğü, futbol ortamının da ikili, üçlü «ezelî rekabetler»e dayandığı ülkelere baktığımızda, bu kulüpler arasındaki rekabetin genel siyasal-toplumsal ölçekteki bazı çekişme ve çelişkilerin izlerini taşıdığını görürüz. Sözgelişi, iki milyonun biraz üstündeki nüfusuyla iki dünya, iki olimpiyat futbol şampiyonu çıkaran Uruguay'ın futbol yapısı, tıpkı eski parlamenter yapısı gibi, ikilidir. 1900'lerin başındaki büyük iç savaşının «milliyetçi-cumhuriyetçi» bölünmesi, iki büyük kulübü, Penarol (cumhuriyetçi) ve Nacional (milliyetçi) arasındaki «ezelî rekabet»le sürüp gider. İspanya'nın futbol yapısıysa, Katalan milliyetçiliğini simgeleyen Barcelona, cumhuriyetçiliği simgeleyen Atletico Madrid ve «Real» (kraliyetçi) adını 1920 yılında Kral XIII. Alfonso'dan alan milliyetçi Real Madrid arasındaki üçgene dayalıdır. İngiltere'nin bugün bile kökenleriyle anılan ünlü «işçi» takımları Arsenal, Blackpool, Liverpool, Nottingham Forest ve Derby County, sanırız, dünya kulüpçülük akımlarının sınıfsallığına ışık tutmaktadır.

Sanayileşme süreçlerine çok geç giren Osmanlı İmparatorluğunda, bu tür ayrımlar çok belirgin değildi. Ama, yine de, futbolla özdeşleşmiş sporun gelişmesinde belirleyici rol oynayan, itici güçlük yapan beş temel oluşuma, yani tarihteki geliş sıralarıyla Beşiktaş, Galatasaray, Fenerbahçe, Progrès (Altınordu) ve Güneş ile 1965 sonrasının Anadolu kulüpçülüğüne baktığımızda, bazı temel bölünmelerin izlerine kolayca rastlayabiliyoruz. Bu oluşumların sosyolojik yapı ve anlamlarını yeri gelmişken incelemek, hem Türkiye'de sporun toplumsal-siyasal-ekonomik parametrelere ne kadar duyarlı olduğunu şimdiden ortaya

koyacak, hem ilerideki çözümlemelerimize başvurma çerçevesi olacaktır.

Ama, daha önce, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiye'sindeki kulüpleşme hareketlerinin kısaca yasal çerçevesini verelim.

TÜRKİYE'DE KULÜPÇÜLÜĞÜN YASAL ÇERÇEVESİ

Soru 29 Yasalar Türkiye'de kulüpçülüğü nasıl düzenlemiştir?

Osmanlı sporunun II. Meşrutiyet öncesi döneminde, «kulüp kurmak» hem çok kolay, hem çok güçtü. Kolaydı çünkü, dönemin yasalarında «dernek kurma hakkı» düzenlenmediği, spor yapma amacıyla bir araya gelen kişilerin oluşturdukları takımların (hatta birkaç takımın bir araya gelerek oluşturacakları liglerin) tüzel kişilik edinebilmeleri söz konusu olmadığı için, yürürlükteki **Mecelle**'nin hükümleri işliyordu. Buna göre, dönemin «kulüp» adıyla anılan örgütsel yapılarıyla bunların kurdukları «lig», «birlik», «union», «association» türü amaç-birlikleri, tüzel kişilikleri olmayan birer «basit ortaklık» (adi şirket) statüsündeydi. Dolayısıyla da, karışanları, edenleri yoktu.

Ama, öte yandan, «kulüp kurmak» çok güçtü. çünkü, (1) her türlü siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel vb. toplanma, gösteri ve örgütlenme genelde yasaktı; (2) sarayın 16 kadrolu tercümanınca günübirlik izlenen yabancı basından, «futbol için toplanmış kalabalıkların ne kadar kolaylıkla talancı güruhlara dönüştüğü» biliniyordu. O dönemde, daha önce de değinildiği gibi, salt diplomatik kaygılarla İngilizlerin ve Osmanlı uyruğu Rumların kulüp kurup futbol oynamalarına ses çıkarılmamış, ama, benzeri bir hoşgörü Osmanlı'nın öteki uyruklarından esirgenmişti. II. Meşrutiyet'in 3 Ağustos 1909 tarihli **Cemiyetler Ka-**

nunu'nun spor kulüplerine «önceden izin gerektirmeyen serbest kuruluşlu özel hukuk tüzel kişiliği» kazandırmasına öngelen dönemde kurulup da **kapatılmayan** iki spor kulübünün, Beşiktaş (1903) ve Galatasaray'ın (1905) «özel durum»larını Vâlâ Somalı şöyle anlatır:

> 1903 yılında Beşiktaş Bereket Jimnastik Kulübünün kurulması ve bunu takiben Yıldız Sarayı'na jurnal edilmesine rağmen, faaliyetine, saray mensubu bazı forslu şahsiyetler sayesinde devam sağlayabilmesi, Galatasaray'lı Ali Sami Yen'e bir kulüp kurma konusunda cesaret vermiş, ayrıca o devrin en değerli İrfan yuvası «Mekteb-i Sultani talebesi» olmanın da verdiği güvenle bu müteşebbis insan projesine taraftar bulmakta güçlük çekmemiştir (**Beşiktaş Tarihi,** s. 204).

Buna rağmen, II. Abdülhamit döneminde futbol oynamak, kulüp kurmak kolay değildi, çünkü, «ad ve renk seçimi» gibi kulüpçülüğe özgü bazı özel sorunlar da oluyordu. Bu konuda karşılaşılan bazı ilginç sorunları, yine Somalı'ya atıfla Galatasaray kulübünün kurucusu Ali Sami Yen'den öğreniyoruz: «Kurduğumuz kulüp için düşündüğümüz Türkçe isimle ecnebî isim arasında o kadar bocaladık ki, müsabaka sahasına ilk çıktığımız gün henüz ismimiz yoktu. Nihayet seyircilerin kim olduğumuzu öğrendikten sonra bize taktıkları Galatasaray ismini benimsedik. Galatasaray takımı için ilk seçtiğimiz renkler bayrağımızın renkleri kırmızı-beyazdı. Bu renklerin milliyetlmizi apaçık belli etmesinden korktuk. Kuşdili Çayırı'mn o zamanki meşhur kırmızı fesli, palabıyık, tıknazca hafiyelerinin etrafımızda çizdikleri çarkları daraltmaya ve bizlere fena gözle bakmaya başlamaları üzerine formamızın renklerini sarı-siyaha, sonra beğenmeyince sarı-kırmızıya tebdil ettik.»

1909 tarihli **Cemiyetler Kanunu**'nun yürürlüğe girişini 7 Ekim 1983 tarih ve 2908 sayılı **Dernekler Kanunu**'nun

çıkışına bağlayan yetmiş-beş yıllık dönemde kulüp kurmanın kolaylaştığını, ancak 1923 tarih ve 325 sayılı yasayla derneklerin «sıkı bir hükümet denetimi» altına alındığını, 1938 tarih ve 3512 sayılı yasayla «kuruluş izni» sisteminin getirildiğini, 1946 tarih ve 4919 sayılı yasayla bundan dönüldüğünü, 1972 tarih ve 1630 sayılı yasayla da bugünkü sistemin oluştuğunu görüyoruz. 1983 çıkışlı en son yasa, spor kulüplerinin «özel hukuk tüzel kişisi» olma niteliklerini değiştirmeyecek, yalnızca bunların ulusal spor yönetimlerince nasıl izleneceklerini hükme bağlayacaktır.

TÜRKİYE KULÜPLERİNİN SOSYAL YAPISI

Soru 30 : «Beşiktaş» olayı nedir?

«Osmanlı Beşiktaş Terbiyei Bedeniye Mektebi», «Beşiktaş Bereket Jimnastik Kulübü» ve «Beşiktaş Jimnastik Kulübü» adlarını alan, günümüze kadar da bu sonuncu adıyla ulaşan Beşiktaş, örgütlenmenin her türlüsünün yasak olduğu bir dönemde, 1903 yılında, aralarında Hazine-i Hassa Müdürü, Sürre Emini, çokça paşazade, büyükelçi ve mebusun bulunduğu kişilerce kuruldu. İlk çalışmalarını Medine-i Münevvere Muhafızı Şeyhülharem Osman Paşa'nın konağında sürdüren Beşiktaş'ın, «Yıldız Sarayına jurnal edilmesine rağmen saray mensubu bazı forslu şahsiyetler sâyesinde faaliyetine devam edebilmesi», Seryaver Mehmet Paşa'nın Abdülhamit'e çıkarak «Beşiktaş Terbiye-i Bedeniye Mektebi hakkında bazı önemli açıklamalarda bulunması», bundan sonra da padişahın **«özel bir ferman çıkartarak** mektebin spor faaliyetlerine izin vermesi» (Somalı, s. 10, 204), yalnız spor değil, siyasal tarihimiz açısından da çok ilginç bir olaydır.

Anılan dönemde, nitelikleri ve amaçları ne olursa olsun, örgütlenmenin her türlüsü yasaktı. Çok değil, biri dört

(Black Stockings), öteki iki yıl (Kadıköy) önce, Türklerce kurulmuş iki futbol kulübü kapatılmıştı. Aradan geçen sürede daha hoşgörülü bir siyasal ortama yönelinmediğine göre, bu beklenmedik gelişmenin nedenlerini başka yerlerde, sözgelişi o dönem İstanbul'unun yerleşme planında «Beşiktaş» semtinin **özel konumunda** aramamız gerekiyor.

On dokuzuncu yüzyılda, Osmanlı sarayı, merkez bölgenin dışına, önce Dolmabahçe'ye, oradan da Yıldız'a taşınmıştı. Bu taşınmanın ardında yatan neden, aynı sıralarda, ülkenin ekonomik hayatının odaklaştığı «merkez bölge» Galata'da, her iş bölgeside olduğu gibi, **bir periferinin hızla oluşması ve genişlemesiydi.** On dokuzuncu yüzyıl süresince, Galata'nın bu periferisi, önce Tophane'yi, sonra kıyı boyunca Salıpazarı ve Fındıklı'yı, içeriye doğru da Cihangir'i yutarak yayıldı. Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde, bütün bu semtler niteliksiz işçilerle, yarı-başıboş kalabalıklarla doluydu artık...

Dönemin başlarında, Beşiktaş semti, büyük-küçük memuruyla, esnafı ve pazarcısıyla «güvenilir» bir kitlenin yaşadığı, ticaret merkezi Galata ve periferisiyle yönetim merkezi Yıldız arasında bir tampon bölgeydi. Ama, bu «güvenceli» durum uzun sürmedi. İstanbul'a gemilerle gelen malların Galata dışında da boşaltılmaya başlanması, özellikle Beşiktaş iskele ve pazarındaki ticaret hayatını alabildiğine canlandırdı. Bu gelişme de, iktidarların okolofobilerini öteden beri depreştiren işlisi, işsizi, çırağı, hamalıyla «periferi insanı»nı getirdi, Yıldız Sarayı'nın yakınlarına dayadı.

1903 öncesinde «Beşiktaş Musıkî Cemiyeti» olarak çalışan örgütsel yapının Beşiktaş pazarıyla Yıldız Sarayı arasına etkili bir set çekebileceği elbette düşünülemezdi. Büyük kitlelerin ilgisi o sıralarda yalnızca yabancıların yaptıkları spordaydı. Özel padişah izniyle Serencebey yokuşunda kurulan, girdiği yoğun çalışmalar sonucu «çok kısa zamanda sporu Beşiktaş gençliğine sevdiren» (Somalı, s. 10) Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nü bu bakış açısıyla değerlendirmekte yarar vardır.

II. Abdülhamit'in Beşiktaş kulübüne neden kuruluş izni

verdiği tartışılabilir. Tartışılmayacak tek şey, kulübün kurulmasıyla, **yöre yoksulunun sığınacak bir yapı, kendini özdeşleştirebileceği bir simge bulduğuydu.** Türkiye'nin bugünkü spor yapısı içinde Beşiktaş'ın seyirciyle özdeşliğini şöyle özetleyebiliriz:

> Beşiktaşlılık, güçsüzün güçlenme, bir büyük çatı altında güven edinme arayışıdır. Şeref Stadı'nın denize sırt vermiş tribünlerinin ardından geçerken düdüğünü duyduğunuz, ama kendisini değil de dumanını gördüğünüz balıkçı teknesi gibi, top alanındaki ak-kara formanın ardında, işçinin, işsizin, küçük memurun, Beşiktaş iskelesi ve pazarı insanının, birey olmanın kendilerine veremediği güven duygusunu bir büyük çatı altında, topluluk içinde aradığını, bulduğunu görür gibi olursunuz (Fişek, «Sporun Anatomisi», **Cumhuriyet**, 15.8.1979).

Soru 31 «Galatasaray» olayı nedir?

«Dahiliye Nezaretinin kulüpleri tescil etmediği gibi, yapılan toplu spor gösterilerine zaptiyeler aracılığı ile engel olunduğu» (Ertuğ, s. 20) bir dönemde, 1905 yılında, Ali Sami Yen'in öncülüğünde, **Mekteb-i Sultanî'nin** beşinci sınıf öğrencilerince kuruldu Galatasaray... Ama, asıl önemlisi, okul duvarlarının dışına çıkmasına, 1905 - 1906 futbol mevsiminde Kadıköy Ünyon Kulüp, Imogene (İngiliz sefaret gemisi), Moda ve Elpis kulüplerinin kurdukları İstanbul Futbol Birliği'nin beşinci üyesi olarak katılmasına Yıldız Sarayı sesini çıkarmadı. Bunun da nedenlerini, Osmanlı'nın iktidar yapısında ve Mekteb-i Sultanî'nin bu yapıyla ilişkilerinde aramamız gerekiyor.

Tanzimat sonrası dönemde, Mekteb-i Sultanî, daha önce saray bünyesinde çalışan, Avrupa saraylarındaki emsalleri gibi hariciye, askerlik ve saray hizmetleri için seç-

kin ailelerin çocuklarını eğiten **Enderun Mektebi**'nin bütün işlevlerini üstlenmişti. Osmanlı'nın devlet hayatına Enderun ve Sultanî çıkışlı 60 sadrâzam, 3 şeyhülislâm, 23 kaptanı derya katıldığı düşünülecek olursa, II. Abdülhamit'in hoşgörüsünün ardında, bu okulun sporcularının «en ziyade itimada mazhar uyruklar» olmalarının yattığı söylenebilir. Kaldı ki, Sultanî öğrencileri, 1863 sonrasında Batı'dan öğrendikleri «yabancı» sporları yapmakla kalmıyor, öğrendikleri Fransızcayla «Doğu'ya yabancı» fikirleri de kolayca massedebiliyorlardı. Belki de «siyaset yapacaklarına spor yapsınlar» diye düşünmüştü II. Abdülhamit...

İlk maçını Kadıköy Frère Mektebiyle oynayan Galatasaray kulübünün futbol geleneği, İngiltere'deki Eton'ların, Cambridge'lerin, Blackheath'lerinki gibi, bütünüyle bir «okul geleneği»dir. Kulüple okul arasındaki organik ilişkinin kopmasından sonra da sürmüştür bu... «Okullu» olmasalar bile «Galatasaraylı» olan genel seyirci kitlesine bu geleneğin nasıl yansıdığını şu alıntıdan izleyebiliriz:

> Galatasaraylılık genel seyirciden soyutlanmışlıktır, onun yaptığını yapmamaktır. Osmanlıya onca vezir, sefir, şeyhülislam, kaptan-ı derya, cumhuriyete hariciyeci ve yüksek bürokrat vermiş, yani devlet yönetmiş bir okuldan çıkıp da olgunlaşma sürecini onun çevresinde tamamlayan bir kulübün, yöneticisiyle, yandaşıyla genel kitleye tepeden soyluca bakışıdır bu (Fişek, «Sporun Anatomisi», **Cumhuriyet**, 15.8.1979).

Soru 32 : «Fenerbahçe» olayı nedir?

1907 yılında fiilen kurulan, II. Meşrûtiyet'in hemen sonrasında faaliyete geçerek 1908-1909 futbol mevsiminde İstanbul Futbol Birliği'ne katılan Fenerbahçe kulübünün toplum bilincinde neyi simgelediğini anlamak için, tıpkı Beşiktaş örneğinde olduğu gibi, «yerleşme merkezi» açısından olaya yaklaşmak gerekir.

Fenerbahçe kulübünün kurulduğu dönemde, Yeşilköy, Büyükdere ve Tarabya azınlık burjuvazisinin, Kadıköy de yerli burjuvazinin sayfiye yeriydi. Ama, Fenerbahçe'nin doğduğu Kadıköy'ün hemen yanıbaşında da, iç göçlerle nüfusu hızla yenilenen, geleneksel esnaf, memur ve kayıkçısı uzaklaşırken onların yeri işsiz kalabalıklarca alınan, hızla gecekondulaşan bir Üsküdar vardı. Bir yanda gelişip güçlenen yerli burjuvazinin sayfiye yeri Kadıköy, onun hemen yanıbaşında çok düşük gelir gruplarının toplaşıp zengin komşusuna taban tabana zıt bir yaşam biçimi sergiledikleri Üsküdar...

Bu ilginç «beraberlik», son tahlilde «Fenerbahçelilik» dediğimiz «ikili ittifak»ın en önemli boyutu, aynasıdır. İttifakın birinci unsuru olan «zenginlik» konusunu, **Fenerbahçe Tarihi** adlı kitabında Rüştü Dağlaroğlu şöyle anlatıyor: «1907 yılının bir ilkbahar akşamı, (Biz de bir futbol kulübü kuralım) diyorlar. Diğerlerinden iki yaş büyüğü ve mali durumu en müsait olanı Ziya (Lüzumlu olan parayı ben veririm) deyince, bu fedakârlığına karşı Ziya'ya (Sen Reis olursun) teklifinde bulunuyorlar» (s. 15). Bu işin bir yönü, iktidar piramdinin doruk noktasıdır. Ama, 1789 ve sonrası orta-sınıf devrimleriyle çok ilginç bir paralellik içinde, «müttefik» bulmak için gidilen yer **Üsküdar**'dır. Yine Dağlaroğlu'na göre, yeni kurulan Fenerbahçe'nin «civardaki semt kulüpleriyle birleşme... teşebbüslerinin başlıcasını... Üsküdar Kulübüyle birleşme hareketi teşkil eder» (s. 15-17). Böylece oluşan ittifakın özelliği, yönetimde kimin, tribünde kimin sesinin çıkacağının çok önceden, kuruluş yıllarında kesin bir işbölümü planına bağlanmış olmasıdır. Bu ittifakın neyi simgelediğini okuyoruz:

> Fenerbahçelilik bir özlem, bir imrenme duygusudur. Transferlerinde tek liraymış gibi milyonları dağıtan bir kulüpte ya bu parayı dağıtır, ya ondan payını alır duruma gelme özlemidir. Zenginlik ufukları maaşıyla, ücretiyle, harçlığıyla sınırlı bir seyirci kitlesinin edinemeyeceği mil-

yonlara özenmesi, onunla kendisini özdeşleştirmesi, ondan övünç payı çıkarmasıdır (Fişek, «Sporun Anatomisi», **Cumhuriyet**, 15.8.1979).

Soru 33 «Progrès» (Altınordu) ve «Güneş» kulüpleri neyi temsil ediyordu?

Türkiye'de spor kulüpçülüğü, siyasal parametrelere en duyarlı kurumların başında gelir. Bunun en çarpıcı örneklerine, İstanbul'un «Progrès» (kur. 1910) ve «Güneş» (kur. 1933) kulüpleriyle İzmir'in Karşıyaka-Altay ikileminde rastlıyoruz. Anılan kulüpler ya mevcut iktidar yapısının uzantıları, ya iktidar mücadelesi veren siyasal partiler arasındaki çelişkinin spor alanlarına yansıması, ya o güne kadar spordan alabildiğine uzak durmuş devletin spora ilgi ve müdahalesinin arttığının birer işaretidir.

1914 yılına, yani Birinci Dünya Savaşı'nın başına gelindiğinde, Osmanlı futbolunun örgüt yapısı, kurucu üyeleri Kadıköy, Fenerbahçe, Galatasaray, Progrès ve Strugglers olan «İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi» (Pazar Ligi) ile bu tekelci yapıya alınmayan İstanbul Jimnastik, Darülfünun ve Sanayi Mektebi gibi okul takımlarının çoğunlukta olduğu «Cuma Ligi» diye ikiye bölünmüştü. Bu kargaşalı ortam içinde, o tarihe kadar belli-belirsiz bir başarı gösteremeyen Progrès kulübü adını değiştirdi, atağa kalktı, 1914'ten başlayarak 1918'e kadar peşpeşe 5 yıl güçlü «Pazar Ligi»nin şampiyonluğunu kazandı, **sonra da kapandı.**

Türkiye futboluna ilk kez profesyonelliği sokan Progrès (Terakki) kulübünün bu başarısının sırrı, **kuruluşuna öncülük eden İttihat ve Terakki Fırkası'nın, 1913 yılında gerçekleştirdiği hükümet darbesinden sonra, kendisini spor alanlarında da temsil edecek bir «devlet kulübü» olarak ona sahip çıkmasıdır.** Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi bu oluşumu hızlandırmış, Osmanlı'nın resmî ideolojisinin «ırkçılık-turancılık» olarak şekillenmesine paralel biçimde «Progrès» adı «Altınordu»ya çevrilmiş, kulüp baş-

kanlığına Dahiliye Nazırı Talât Paşa, yönetim kurulu üyeliklerine de İttihat-Terakkî'nin Merkez-i Umûmî üyeleri getirilmiştir. Savaş süresince istedikleri oyuncuya istedikleri parayı vermek, kimlerin cepheye giderken kimlerin İstanbul'da kalıp top oynayacağına karar vermek onların elindeydi. Beş yıl arka arkaya şampiyan olan Altınordu'nun, İttihat-Terakkî yöneticilerinin yurt dışına kaçmalarından bir-iki gün sonra kendiliğinden dağıldığını biliyoruz.

İttihatçıların Altınordu kulübüyle olan ilişkileri, Birinci Dünya Savaşı'na uzanan süreçler içinde, siyasal nitelikteki spor kulüpçülüğünün tekil örneği değildi. Daha önce, İzmir'de, benzeri bir deneyim yaşanmıştı. Ertuğ'u okuyoruz:

> Meşrûtiyetin ilânından sonra Fırka ve partiler gençlikle yakından ilgilenmişti... İzmir'de ilk Türk kulübü 1912 yılında Karşıyaka Terbiyei Bedeniye ismiyle kurulmuş, Müdafaa-i Milliye ismindeki siyasî bir teşekkül onu desteklemişti.. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Karşıyaka'ya yaptığı yardım ve gösterdiği ilgiye karşı İttihat ve Terakkî Fırkası da ilgisiz kalmamış ve fırka teşkilâtı kurmak için İzmir'e gelen Celâl Bayar İzmir'in ileri gelenleri ile anlaşarak Altay kulübünü kurmuş, İttihat ve Terakkî Fırkasının kiraladığı bina içine almıştır (Ertuğ, s. 33-36).

Bir de 1933'te kurulup 1938 yılı 11 Kasım'ında kendi kendini fesheden «Güneş Kulübü» var.

Güneş kulübünün «bürokratik» Galatasaray'dan ayrılanlarca kurulduğu, özellikle Fenerbahçe'den büyük katılmaların olduğu o dönemin özelliği, **Kadro Dergisi**'nin ekonomide, Halkevleri'nin yayın organı **Ülkü Dergisi**'nin de sporda devletçiliği ısrarla savunuyor olmasıydı. Ekonomide 1929 bunalımına, sporda da özel kişilerce kurulup yönetilen «ulusal spor yönetimi» **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı**'nın kulüplere dayalı yapısının kişi ve kulüp çekişmeleri yüzünden kargaşaya girmesine tepkiydi bu gelişmeler... Dahası, «devletin partisi» vardı, amu, başkent

Ankara'yı, onun simgesi olan Hitit Güneşi'ni İstanbul'da temsil edecek bir «devlet kulübü» yoktu. 1935-1936 futbol mevsiminde birinci lige yükselen Güneş kulübü, 1937-1938'de, futbolun yanı sıra, atletizm ve kürekte de şampiyon oldu. Somalı'nın sözleriyle, «sporcularına sağladığı maddî, manevî imkânlarla bir kuvvet sembolü olup çıkmıştı» (**Beşiktaş Tarihi**, s. 240). Tam zirvedeyken, Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra kendi kendini feshetti Güneş kulübü...

Soru 34 1960'lı yıllarda Anadolu kulüpçülüğü neden çok hızlı gelişti?

Anadolu'da kulüp kurulması, il bazında ya da komşu illerin kulüpleri arasında futbol maçlarının yapılması yeni bir oluşum değildir. İzmir'de 1912'de kurulan Karşıyaka ile Ankara'da Anadolu Turan San'atkârangücü (İmalât-ı Harbiye) olarak 1910'da kurulan Ankaragücü'nü bir yana bıraksak bile, aynı Anadolu kentinde iki ayrı «futbol kulübü» olarak örgütlenen siyasal-içerikli «Türkgücü-İdmanyurdu», «Türkocağı-İdmanocağı» türünden ikili rekabetlerin 1920'lerin hemen başında başladığını, 1930'larda «devletçiliğin simgeleri» durumuna gelen demiryolu yapımıyla dokumacılığa paralel olarak neredeyse her yerde kurulan Demirspor'ların, Sümerspor'ların, Millî Mensucat'ların katılmalarıyla «mahallî lig» oluşumunun hızlandığını biliyoruz.

Ama, kentlerde yeterli sayıda kulübün kurulup lig maçlarının oynanması başka, **kentlerarası rekabete dayalı kent kulüpçülüğünün ortaya çıkması çok daha başkadır.**

1960'lı yılların öncesinde, kent kulüplerinin kurulup kendi aralarında «mahallî lig» maçları yapmalarına imkân veren toplumsal ve düşünsel yapı, «yerel şovenizm» kertesine ulaşabilen bir kentlerarası rekabetin gelişmesi için yetersizdi. Bir kere, kırsal nüfusun çok ağır bastığı, tarımsal işletmelerin çok büyük bölümünün küçük ve orta aile mülkiyetine dayandığı bir yapı içinde, bu aile işletmeleri,

ekonomik örgütlenmenin temel birimleri olarak, ancak kendilerine yeterli, içe dönük, işbölümü ve uzmanlaşmaya yabancıydılar. İkinci olarak, böylesi bir ortamda yaşayan insanların düşünce yapıları yakın çevreleriyle, yani büyük ölçüde kendi çift-çubuklarıyla, yılda bir de kent merkeziyle sınırlıydı.

1950'lerde başlayan tarımın makineleşmesi, enerii yatırımları, yol yapımı, kitle iletişim gelişmeleri vb., geleneksel yapıları hızla çözen ürünlerini 1960'larda vermeye başladı. 1963'de girilen «planlı kalkınma» dönemleri, yatırım ve hizmetlerin dağılımında belli bir denkserliğin gözetilmesini, böylece **kentlerin, önce kendi içlerinde, daha sonra komşularıyla, en sonra da ulusal ekonomiyle bütünleşmelerini sağladı.** Yerel düzeyde edinilen zenginliklerin yerel yatırımlara hızla yöneldiği bu ortamda yerellerin en büyük sorunu, artık doyuma çok yaklaşan İstanbul piyasasından Anadolu'ya doğru yüklüce bir sermaye akımının başlaması, İstanbul'la Anadolu arasında sermaye ortaklıklarının kurulamadığı durumlarda Anadolu-İstanbul sermaye ilişkisinin kıyasıya bir rekabete dönüşmesiydi.

İşte, uygun yapısal ortamı bulduğu 1967 sonrasında hızla yayılıp güçlenen, İstanbul'lu emsalleriyle «denklerarası» bir rekabete giren «Anadolu kulüpçülüğü» genelde ki bir ekonomik çıkar mücadelesinin uzantısı, hızla gelişip güçlenen «Anadolu sermayesi»nin bir simgesidir.

Soru 35 Kulüp yönetimlerine bakarak «iktidar yapısı» için genelleme yapılabilir mi?

Genelde dünya, özelde Türkiye spor pratiğine baktığımızda, hem yapılan sporlar, hem o sporları yaptıran temel örgütler (kulüpler) açısından, **siyasete aşırı bir duyarlılığın sergilendiğini görüyoruz.** Bu durumda, kulüplerin yönetim yapılarının, son tahlilde, o kulüplerin kurulduğu ülkenin siyasal ve ekonomik iktidar yapısını yansıtmak durumunda olduğu söylenebilir. Türkiye'nin belli dönemler-

deki siyasal partilerinin yönetim kurulu üyelikleri konusunda ayrıca bir «meslek dökümü» araştırması yapmadığımız için, izleyen çizelgeyi «yorumsuz» vermekle yetiniyoruz.

1978-1979 DÖNEMİ PROFESYONEL LİG KULÜPLERİ Y.K. ÜYELERİNİN MESLEK VE BÖLGELERE GÖRE DÖKÜMÜ

	Büyük Sermaye	Küçük Sermaye	Öteki
«Üç Büyükler»	70.0	0.0	30.0
İstanbul	69.1	8.3	22.6
Ankara	29.6	4.2	66.2
İzmir	64.8	2.9	22.3
Orta Anadolu	38.1	13.5	48.4
Batı Anadolu	37.9	22.3	39.8
Güney Anadolu	57.0	9.4	33.6
Kuzey Anadolu	40.5	3.8	55.7
Marmara, Trakya	51.2	23.2	25.6
Doğu, Güneydoğu	38.2	15.2	46.6
TOPLAM	% 46.2	% 11.9	% 41.9

«Büyük sermaye» grubuna sanayici, ithalatçı-ihracatçı, büyük tüccar ve toprak sahiplerinin, «küçük sermaye» kategorisine çoğunlukla küçük tüccar, yerel eşraf ve esnafın, «ötekiler» kümesine de serbest meslek sahipleriyle KİT bürokratlarının girdiği düşünülecek olursa, bu çizelge, hem Türkiye'nin iktisadî coğrafyası, hem iktidar yapısındaki bölgesel-yerel dengelerin haritası olarak okunabilir.

İLK ÇOK-KULÜPLÜ, TEK-SPORLU YAPILAR

Soru 36 «İstanbul Futbol Birliği» neden kuruldu? Hangi işlevleri üstlendi?

Moda F.C. (1896) ve **Kadıköy Ünyon Kulüp** (1899) adına James Lafontaine ve Henry Pears, **Imogene Elçilik Ge-**

misi (1900) adına Horace Armitage, **Elpis** (1900) adına da Aleko'nun 17 Mayıs 1903'te kurdukları «İstanbul Futbol Birliği», hem futbol maçlarının düzenli ve programlı biçimde oynanmasını sağlayan bir «lig sistemi» getirmesi, hem ilk çok-kulüplü, tek-sporlu «federatif» yapı olması bakımından, Türkiye'nin spor tarihinde önemli bir yer tutar.

Önce **İFB**'nin neden kurulduğu üstünde duralım.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru bütünüyle yabancı uyruklular arasında, Anadolu yakasındaki Papazın Çayırında (bugünkü Fenerbahçe Stadının yeri) oynanmaya başlayan futbolun bu ilk yıllarında «seyirci ilgisi» çok sınırlıydı. Az sayıdaki futbolcu daha da az sayıda kulüpler arasında bölüşüldüğü için, o ilk yılların maçları, düzensiz ve geniş aralarla, hep aynı bir-iki takım arasında yapılırdı. Bu arada, İngiltere'de geliştirilen teknik kuralları bilenlerin sayısı da fazla olmadığı için, oynanan maçlarda «hakem sıkıntısı» çekilirdi. İşte, bu genel yapı içinde, yapılan maçların seyirci ve sporcu açısından çekiciliğini yitirmesiyle birlikte, (1) futbol mevsimini dolu ve çekici bir takvime bağlayarak maçların hakemlerini görevlendirmek, (2) lig programının aksaksız uygulanmasını sağlamak, (3) kurallar ya da uygulamalar konusunda kulüpler arasında belirebilecek teknik ya da yönetsel anlaşmazlıkları «federatif üst kuruluş» yetkileriyle çözmek için kuruldu İstanbul Futbol Birliği...

İFB yönetim yapısı ve yetkileri açısından da ilginç bir «evrensellik» gösterir. Bir kere, **İFB**'nin yönetim biçimi, tıpkı üye kulüplerinki gibi, **aktif sporcuların kendi kendilerini yönetmelerine dayalıydı.** İkinci olarak, İngiliz Futbol Birliği kurallarının uygulanmasına dayalı «teknik», adçekme yoluyla programların, görevlendirme yoluyla hakemlerin saptanması, oyuncuların kulüp değiştirmesinin kulüplere zarar vermeyecek biçimde düzenlenmesi ve kulüpler arasında haksız rekabet olmaması için «profesyonellik yasağı»nın uygulanması gibi «federatif» yetkiler kullanılıyordu. Ama, öte yandan, **İFB**'nin, hangi kulüplerin lige alınacağına, ligin birinci ve ikinci kümeleri arasında takım-

ların nasıl dağıtılacağına ilişkin «kartelci» yetkileri de vardı. Sözgelişi, örgütlenme yasağının kalkmasıyla birlikte kulüp sayısının alabildiğine arttığı II. Meşrûtiyet sonrası dönemde, bu yetkiler, aynı tarihlerde kurulan Süleymaniye, Beykoz, Vefa ve Anadolu kulüplerinin lig-dışı tutulmalarına karşılık, Strugglers, Yasson, Dork ve Tatavla'nın **İFB**'nin ikinci kümesine alınmaları gibi sonuçlar verebiliyordu. Özetle, «sorunlu» bir yapısı vardı **İFB**'nin...

1905-1906 mevsiminde Galatasaray, 1908-1909 mevsiminde de Fenerbahçe birliğe katıldılar. II. Meşrûtiyet'in ilânından sonra ilk kurucu kulüplerden Moda, Elpis ve Imogene birlikten çekilirken, 1910'un başlarında, onların yerini Progrès ve Strugglers kulüpleri aldı. Üye kulüpler arasındaki sürtüşmeleri en aza indirebilmek için, 1908 sonlarında, federatif kuralları çok daha netleştiren bir «birlik sözleşmesi» bile imzalandı, ama o da sorunları çözmeye yetmedi. Üstelik, daha da artırdı, belirginleştirdi. Sonunda da, **İFB**, yerini, yine kendisi gibi çok-kulüplü, tek-sporlu federatif bir yapı olan **İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi**'ne bırakmak zorunda kaldı.

Soru 37 İstanbul Futbol Birliği neden dağıldı?

1903 yılında kurulup 12 Kasım 1910 tarihinde yerini İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi'ne bırakan **İFB**'nin karşılaştığı çokça sorunun başında «hakem sorunu» gelir. Olayın bu yönünü Ertuğ'dan izliyoruz:

> Heyet tarafından en güç halledilen sorunların başında hakem sorunu gelmekte idi. Çoğu zamanlar müsabakası olmayan bir takımın şöhretli oyuncularından biri üzerinde iki takım da anlaşabildikleri takdirde sorun çözülebilirdi. Hakemlerin ve yan hakemlerin oyun esnasında tarafların tartışması ve anlaşması ile değiştirildikleri görülürdü.

Daha **İFB'**nin ilk yılında kronikleşen hakem sorununun yarattığı sonuçlar da ilginçti. «Hakem görevlendirme» sistemi karşılaşacak iki kulübün bir ad üstünde anlaşmalarına dayalı olduğu için çoğu maç hakemsizlik yüzünden ertelenmiş, topu topu 6 maçlık «futbol mevsimi» ancak sekiz ayda tamamlanabilmişti. Bu sorunu çözmek için, **İFB**'nin federatif yapısı içinde, 1904-1905 mevsiminde, takımların gösterecekleri iki aday arasından maç hakemlerinin doğrudan doğruya birliğin yönetimindeki **Kadıköy Ünyon Kulüp temsilcisi tarafından atanması** yoluna gidildi. James Lafontaine ve Henry Pears'in futbol kurallarını en iyi bildikleri, İngiltere'den getirtilen kitapları uyguladıkları, bu yüzden de hakem seçmede daha yetkin oldukları düşünülse bile, **İFB'**nin özyönetimci yapısı içinde, bu ikisi de **aktif sporcuydu.** Ünyon Kulüp'e kendi maçlarını da yönetecek hakemlerin görevlendirilmesi yetkisinin verilmesi, 1908 yılına kadar, çözdüğünden çok sorun yarattı.

İFB'nin bir başka sorunu, bir yandan özyönetime dayalı, bir başka yandan «kartelci» olmasından kaynaklanıyordu. Gerçi ortada hangi kararların nasıl alınacağını, hangi takımların birliğe neye göre üye olabileceklerini anlatan bir «kuruluş sözleşmesi» vardı, ama, yapı henüz oturmadığı için, **kararların üretilmesinde o an güçlü durumda bulunan kişi ve kulüplerin istek ve istençleri ağır basıyordu.** İlk yıllarda Kadıköy Ünyon Kulüp lehine çalışan bu mekanizma, daha sonra Fenerbahçe - Galatasaray rekabetinin sürekli değişen dengelerinin etkisine girdi. Sözgelişi, Fenerbahçe'nin ilk kez katılacağı 1908-1909 lig maçlarından bir süre önce, İmogene, Moda ve Elpis kulüpleri kapanmış, **İFB** yönetimi Galatasaray, Kadıköy, Strugglers ve Fenerbahçe temsilcilerine kalmış, tam o sırada aralarında Horace Armitage'ın da bulunduğu büyükçe bir sporcu grubunun Galatasaray'a geçmeleriyle, yönetim dengesi bütünüyle Galatasaray'dan yana dönmüştü. Bu yapı ve dengeler içinde, **İFB**'nin, 1909-1910 mevsimi lig maçlarına **Galatasaray'ın iki takımla katılmasını** kararlaştırmasını, «kartelci» bir keyfîlikle Veya, Beykoz, Süleymaniye, Anadolu, Türk

İdman Ocağı, Hilâl, Nişantaşı Türk Gücü, Anadoluhisarı, Telefoncular, Ramblers ve Progrès kulüplerinin üyelik başvurularını reddetmesini doğal karşılamak gerekir.

«Kendi kendini yönetme» geleneği olmayan bir toplum yapısı içinde «özyönetim» girişimlerinin ne kadar hassas dengelere dayandığını göstermesi bakımından, hemen bir yıl sonra, yani **İFB**'nin son yılında (1910) meydana gelen değişiklik ilginçtir:

> Galatasaray'ın iki takımla katıldığı İstanbul liginde... Fenerbahçe yalnız kalmıştı. Sahalarda yapılan çetin lig maçlarının bir benzeri kulüp idarecileri tarafından tertip komitesi içinde de yapılmaktaydı. İstanbul Futbol Birliğinde liderlik kavgası bütün sezon devam etmiş, bu devre esnasında Fenerbahçeliler, Progrès ve Rovers isimlerinde iki kulübün futbol birliğine katılmasını sağlamışlardır. Denge bu surette kurulduktan sonra, 1910 lig maçları başlarken Fenerbahçe tertip komitesinde çoğunluğun ellerinde bulunmasından faydalanarak yeni bir statü hazırlamış ve bazı kararlar almışlardır. Bütün çabalara rağmen bu kararlar değişmeyince, protesto etmek amacıyla Galatasaray 1910-1911 mevsimi lig maçlarına katılmama kararı almıştır (Ertuğ, s. 19-25)

Bu son gelişmeyle, İstanbul Futbol Birliği'nin, yerini, **İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi**'ne bırakması için tüm koşulların oluştuğunu söyleyebiliriz.

Soru 38 İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi özyönetim ve kartelciliğin sorunlarını çözebildi mi?

12 Kasım 1910 tarihinde, yani Galatasaray'ın 1910 - 1911 maçlarından çekilmesinden **sonra,** Kadıköy, Galata-

saray, Fenerbahçe, Strugglers ve Progrès'nin katılmasıyla kurulan **İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi,** tıpkı önceli gibi (ama, işin biraz daha teknik - yönetsel ayrıntılarına girmiş olarak), **tek-sporlu** (futbol), **federatif** (kulüplere dayalı), **dikey örgütlenmiş** (kümelere göre) bir «lig sistemi»dir.

Dönemi değerlendiren spor tarihçilerine göre, **İFKL,** bir yandan peşpeşe patlak veren savaşların, bir yandan «özyönetimci» dengelerinin, ama, çok daha önemlisi, giderek kızgınlaşan kulüplerarası rekabetin **bu kez siyasal boyutlar edinmesinin** etkisiyle, hiçbir zaman fazla işlerlik kazanamadı. **İFKL**'nin 1914 yılında «Pazar Ligi» olarak kendini yeniden örgütlemek zorunda kalmasına uzanan süreçteki belli başlı gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz:

- Galatasaray'ın 1910-1911 lig maçlarından çekilme kararı almasından sonra, **İFKL,** iki Galatasaray üyesinin başkan (Horace Armitage) ve başkan yardımcılığında (Ali Sami Yen) kuruldu.

- Yılı boş geçirmemek için Romanya ve Macaristan'a turneye çıkan, böylece Türkiye sporunun uluslararası platformlara çıkmasını sağlayan Galatasaray liglere dönme hazırlığı içindeyken, Balkan Savaşı patlak verdi. Spor faaliyetlerinin genellikle çok yavaşladığı 1911-1912 döneminde, çok sayıda futbolcu orduya katıldıklarından, **İFKL** maçları ertelendi.

- 1913 yılında, **İFKL**'ye katılma başvuruları reddedilen ve çoğunluğu okul kulüplerinden oluşan Anadolu, Darülfünun, İstanbul Jimnastik, Sanayi Mektebi, Şehremini Mümareseti Bedeniye ile Fenerbahçe'nin ikinci takımı, maçlarını Pazar günü oynayan **İFKL** karteline karşı, «Cuma Ligi»ni kurdular.

- İttihat - Terakkicilerin kurulmasına önayak oldukları Progrès Kulübü, adını «Altınordu» olarak değiştirip kulüp yönetimine İttihat ve Terakki üst yönetimini getirdikten sonra, çok yoğun bir transfer kampanyasına geçti. Fenerbahçe'den sonra, Galatasaray da neredeyse maçlara takım çıkaramaz oldu.

- 20 Temmuz 1914'te Osmanlı İmparatorluğu seferberlik ilân etti, iki hafta sonra da Birinci Dünya Savaşı çıktı.

Sürekli çekişen kulüpler arasında böylesi bölünmüş, ülke genelindeki siyasal ve ekonomik güçlerin «kozlarını paylaşmak» için ayrıca futbol sahalarını da kullandıkları bir ortamda, anlamlı biçimde spor yapılması elbette mümkün değildi. 23 Eylül 1914 tarihinde, faaliyetlerini sürdürebilen kulüplerin temsilcileri toplanarak, hem seferberlik, hem kulüplerin içinde bulundukları durum nedeniyle, o yıl lig maçlarının oynanamayacağına karar verdiler. Kısa bir süre sonraysa, aralarında bir başka toplantı yapan Galatasaray, Altınordu, Anadolu ve İdman Yurdu temsilcileri, lig maçlarının 18 Aralık'ta başlayacağını açıkladılar. **İFKL** yönetimine liglere katılmak için başvuran Fenerbahçe ve öteki kulüplerin aldıkları yanıt, başvuru zamanında yapılmadığı için ancak İFKL'nin ikinci küme maçlarına katılabilecekleriydi. Buna tepki olarak, bir bölüm kulüp, Fenerbahçe'nin öncülüğünde, Türk İdman Ocağı, Darüşşafaka, Hilâl, Darülmuallimin ve İstanbul Jimnastik Kulübü'nün katılmalarıyla, 23 Aralık 1914 günü, **İstanbul Şampiyonluğu Ligi**'ni kurdular.

1903 yılında kurulan İstanbul Futbol Birliği'nin dağılmasına neden olan, bir yandan kartelcilik, bir yandan özyönetimci örgütlenmenin kızıştırdığı kulüplerarası rekabet yüzünden, İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi de, böylece, dört yıl içinde, ömrünü tüketmiş oluyordu.

Soru 39 İFKL'nin bıraktığı «yönetsel miras» nedir?

Galatasaray'ın «bürokrat», Fenerbahçe'nin «ulusal sermayeci», Altınordu'nun «İttihatçı» görünümler altında spor ölçeğinde bir «iktidar mücadelesi» verdikleri **İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi**'ni, her şeye rağmen, «1922 yılında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'yla birlikte oluşacak ilk çok-sporlu ulusal spor yönetiminin tek-sporlu kentsel kostümlü provası» (Fişek, **SY**, s. 284) olarak değerlendirebiliriz.

İFKL'nin birinci özelliği, tıpkı önceli **İFB** gibi, spor yönetimi açısından «kulüplere dayalı bir özyönetim modeli», hukuk açısından da tüzel kişiliği bulunmayan, **Mecelle**'ye göre «basit ortaklık» olarak örgütlenmiş bir yapıdır. Ancak, öncelinden farklı olarak, üye kulüpler 1909 **Cemiyetler Kanunu**'na göre «özel hukuk tüzel kişiliği» edindikleri için, **İFKL**'nin federatif yapısı içinde, «federe» birimlerin yönetim ve denetim yetkileri çok geniştir. 12 Kasım 1910 tarihli kuruluş sözleşmesine göre, eski uygulamalardan farklı olarak, **İFKL**'nin Yürütme Kurulunda bütün kulüpler ikişer temsilci bulundurmakta, «hakemlerin görevlendirilmesi ve lig takviminin değiştirilmesi» gibi kritik konuları da içeren **bütün kararlar oylamayla alınmaktadır.**

İFKL'nin bir başka özelliği, «kulüplerin birçok futbolcusunun silah altına alınmış ve vatan müdafaası için sınırlara gitmiş» (Ertuğ, s. 35) olmaları nedeniyle, özellikle dönemin sonlarına doğru, aktif sporcuların kendi kendilerini yönetmelerinden, **kulüplerin yetkili temsilcileri eliyle kendi ortak işlerini yönlendirmelerine dayalı,** nitelikçe farklı bir başka «özyönetim» modeline yönelmesidir. Salt bu açıdan bakıldığında, spor yönetiminin dünyadaki oluşumlarına paralel biçimde, **İFKL'nin**, sporcuların özyönetiminden profesyonel yöneticilerin yönetimine geçiş süreçlerini barındırdığını görüyoruz.

İFKL'nin günümüz Türkiye'sinin spor yönetimine bıraktığı bir başka miras **siyasettir.** İzmir'de Karşıyaka (Hürriyet-İtilafçı) ile Altay (İttihatçı) arasındaki ikilemin bir benzeri

gerçi **İFKL** bünyesinde ortaya çıkmadı, **ama,** Altınordu (İttihatçı) klübü, «Progrès» olarak ortaya çıkışından Birinci Dünya Savaşı sonunda kendiliğinden dağılışına uzanan sekiz yıllık süre içinde, **hep iktidar partisiyle özdeşleşti, hep iktidar olmanın olanaklarından yararlandı, hep «geniş cephe» olarak karşısında öteki kulüpleri buldu.** Günümüze kadar uzanan bir «siyasal miras» olarak, sporun siyasal parametrelere aşırı duyarlılığının, partilerin ve devletin spora artan ölçüde karışmasının **İFKL** döneminde başladığını söyleyebiliriz.

TÜRKİYE SPORUNDA «FETRET DEVRİ» (1913-1920)

Soru 40 Sporda «Fetret Devri» neden başladı?

1870'lerde «Batılı» sporlarla tanışan, tekke ve vakıf gibi geleneksel yapılarla yönetilemeyecek spor işlerini yürütmek için «lig», «kulüp», «birlik» gibi «Batılı» yönetim modellerine yönelen Türkiye'de, **İFKL**'nin bünyesine alınmayan bazı kulüplerin «Cuma Ligi»ni kurmalarıyla (1913) başlayan yedi yıllık dönem, **spor yönetimi açısından, tam bir Fetret Devri'dir.**

Kulüpler esastır, ama, günübirlik değişen dengelere bağlı olarak, bu kulüpler ad, renk ve «lig» değiştirebilmektedirler. Kulüpler arasında haksız rekabeti önlemek için profesyonellik yasak, transfer kısıtlıdır, ama, «özellikle Galatasaray ve Fenerbahçe'nin ünlü oyuncularını bazı ödüller vererek kulüplerine çekmeye çalışan» (Ertuğ, s. 19, 41) İttihatçı Altınordu'nun çabaları öylesine etkilidir ki, rakip takımlar lig maçlarında sahaya takım çıkaramaz duruma bile düşebilmektedirler. Futbolu yaymak, futbolcu sayısını artırmak, lig maçlarına katılan takımların sayısını ve rekabetini artırarak futbolu kitlesel ilgiye konu yapmak **İFKL'-**

nin kuruluş amacıdır, ama, lig maçları hep aynı 5 - 6 takım arasında oynanmakta, II. Meşrûtiyet sonrasında kurulan kulüplerin liglere katılmak için yaptıkları başvurular sürekli reddedilmektedir.

İşte, bu ortamda, çoğunluğunu okul takımlarının oluşturduğu, hemen sonra da Fenerbahçe'nin katıldığı «İstanbul Şampiyonluğu Ligi» (Cuma Ligi) çıktı ortaya... Türkiye'de futbolun «ağır topu» olan **İFKL**'ye başvurarak yasal varlıklarının tanınmasını, kendi aralarında yapacakları lig maçlarının **İFKL**'ye «terfi mekanizması» olarak kabul edilmesini istediler. Galatasaray ve Altınordu ağırlıklı oylarla bu istekleri geri çevrilince de, «Cuma Ligi», maçlarını Pazar günü oynadığı için halk arasında «Pazar Ligi» olarak anılan yapının karşısına «alternatif lig» olarak çıktı. Türkiye futbolundaki yedi yıllık Fetret Devri'nin başlangıcıdır bu...

Soru 41 Neden «kartelcilik» yaparlar?

Yabancı uyrukluların kurdukları dört kulüple örgütlenen **İstanbul Futbol Birliği**, 1905 yılında Galatasaray'ı, 1908 yılında Fenerbahçe'yi üyeliğe almış, II. Meşrûtiyet'ten sonra Imogene'le Moda F.C.'nin çekilmesine, Elpis'in de Strugglers adıyla yeniden örgütlenmesine sahne olmuş, 1910'da da (biraz İttihat-Terakkî zoruyla) Progrès kulübüne kapılarını açarak **İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi** olarak oluşumunu sürdürmüştü. Bu sınırlı genişleme, gerek **İFB**'nin, gerek onun ardılı olan **İFKL**'nin, yeni üyeliklere kapalı, statik görünümde bir «kartel» olarak çalıştığını ortaya koymaktadır.

Bu kartelci yapıyı, sporun Türkiye'deki gelişmesine özgü saymak yanlış olur. Bir kere, dünya spor tarihinin her döneminde, «lig» adı verilen tek-sporlu, federatif yapılar, yeni üyelere kapılarını sıkı sıkıya kapalı tutan (güçleri yettiği ölçüde) **tekeller olarak** çalışmışlardır. Bunun da çeşitli nedenleri vardır.

Birinci neden, Amerika gibi, profesyonel kulüpçülükle

sanayi sermayesinin iç içe geçtikleri yapılarda ilk planda gözetilen **«pazar tutma» kaygısıdır.** Amerika'da profesyonel sporun tarihine baktığımızda, spor kulüplerinin eyâlet ya da kent tabanında örgütlendiklerini, spor kulüplerinin sanayi kuruluşlarınca satın alınmasıyla birlikte o spor hizmetinin o eyaletteki pazarlama tekelinin de satın alındığını, bu yoldan kulüp-sahibi sanayi kuruluşunun başka ürünlerini pazarlama gücünü de geliştirdiğini görüyoruz. Amerika'da beyzbol, futbol, buz hokeyi ve basketbolda kurulan «ulusal ligler», aynı zamanda, bölgesel pazarları kulüpler (ve onlara sahip sanayi kuruluşları) arasında nasıl bölüşüldüğünü gösteren bir yapıdır. Kurulan her yeni kulübün liglere alınması ligin eski üyelerinin pazar paylarını kısıtlayacağı için, «lig» adıyla örgütlenen spor kartelleri, eşyanın tabiatı gereği, yeni üyeler olarak genişlemeye yatkın değillerdir.

Özellikle futbolun ilk yarım yüzyılında gözlenen ikinci neden, «profesyonellik» henüz kurumlaşmadığı, oyuncu sayısı da «amatör»lerle sınırlı kaldığı için, **sporcu sayısı fazla değişmezken lige alınacak her yeni kulübün hem kurulu yapıyı sarsacağı, hem «profesyonellik» türünden haksız rekabetçi uygulamalara yol açacağı** korkusudur. Bu yerleşik kaygının Türkiye için de geçerli evrensellikte olduğunu, San, Ünsi ve Var'ın **Futbol Ansiklopedisi** adlı yapıtlarındaki gözlemlerinden çıkarsıyoruz: «Oyuncu kaynağının kuruyacağını, ayrıca yerlerinden de olabileceklerini düşünen 'Pazar Ligi' kulüpleri her defasında yeni üyelik isteklerini geri çevirmişlerdir« (San, Ünsi, Var, s. 53).

Soru 42 Pazar ve Cuma Ligleri ikilemi, dünya sporundaki kartel savaşlarına benziyor mu?

Dünya spor pratiğine baktığımızda, yeni kurulan kulüplere kapılarını sıkı sıkıya kapalı tutan eski kartellerin karşısına yeni yönetsel alternatiflerin çıktığını, karteller arasındaki savaşın yerine göre kartellerden birinin yıkımı,

yerine göre iki kartelin uzlaşıp birleşmeyle sonuçlandığını görüyoruz.

Alalım, Amerikan Ulusal Futbol Ligi (NFL) örneğini...

1919 yılında kartelci biçimde örgütlenmesini tamamlayan **NFL**, her türlü yeni üyelik isteklerine karşı direnerek, tastamam 41 yıl süreyle, Amerika'da profesyonel futbol oynatma tekelini elinde bulundurmuştu. 1960 yılında, üyelik istekleri **NFL** tarafından geri çevrilen kulüpler, onun karşısına Amerikan Futbol Ligi (AFL) seçeneğini çıkardılar. Iki ligin birbirlerine karşı verdikleri savaşın en yoğun olduğu alan sınırlı sayıdaki «üstün sporcu»nun kimde kalacağı, yani «transfer» savaşıydı. Futbolcuların transfer ücretlerini kulüplere çok zarar verecek boyutlara ulaştıran bu rekabeti sınırlamak için, 1967 yılında, iki kartelin birleşmesine doğru ilk adım olarak, iki ligin birincilerini yıl sonunda «Ligler Şampiyonluğu» için karşılaştıracak bir «Süper Final» örgütlendi. O güne kadar «ikinci sınıf» sayılan **AFL**'nin şampiyonu, 1969 finalinde, **NFL**'nin birincisini yenince, 1970 yılında iki lig tek bir örgütsel çatı altında birleştiler.

1903 yılında kurularak 1914 yılında bölünme ve sürtüşmeler nedeniyle «Pazar Ligi» statüsüne bürünen **İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi** ile onun karşısına alternatif olarak çıkan **İstanbul Şampiyonluğu Ligi** (Cuma Ligi) arasındaki «Fetret Devri» kavgasının Amerika'daki NFL-AFL savaşına çok benzeyen yönleri vardır.

AFL'in **NFL**'ye kabul edilmeyen bazı küçük kulüplerce 1960 yılında kurulması gibi, «Cuma Ligi» de 1913 yılında Pazar Ligindeki emsalleri kadar «ünlü» olmayan okul kulüplerince kurulmuştu. Seyirci ilgisizliğinden, maddî yetersizliklerden, «ha kapandı, ha kapanıyor» diyerek 1966 yılını zor bulan **AFL** gibi, Cuma Ligi de, «ikinci sınıf lig» olarak, 1913-1914 futbol mevsiminin sonunu zorlukla getirebilmişti. 1966-1967 mevsimine girerken ödedikleri «astronomik» ücretlerle **NFL**'nin çok ünlü oyuncuları transfer ederek liglerini canlandıran **AFL** gibi, Cuma Ligi de, Gala-

tasaray-Altınordu ittifakı sonucu Pazar Ligi'nin dışında bırakılan Fenerbahçe'yi 1914-1915 mevsiminde kazanmıştı.

O futbol mevsimi, «birinci sınıf» Pazar Ligi ile «ikinci sınıf» Cuma Ligi'nin **eşdüzey duruma geldikleri, ligler arasındaki ikilemin, son tahlilde, Türkiye sporunun gelişmesinde her zaman «itici güç» olmuş Galatasaray-Fenerbahçe rekabetiyle özdeşleştiği dönemdir.** O dönemin İstanbul'undaki gelişmelerle 1967 yılındaki AFL-NFL ilişkisinin şaşılası benzerliğini Ertuğ (s. 35-37) ve Dağlaroğlu **(Fenerbahçe Tarihi,** s. 182-186), derlediğimiz şu alıntıda ortaya koyuyorlar:

> Lig maçları başlamadan evvel İstanbul Şampiyonluğu Ligi'nin (Cuma Ligi) sloganı «İstanbul şampiyonu bu ligden çıkacaktır. İstanbul'u yalnız bu şampiyon takım temsil edebilir» derken, İstanbul Futbol Birliği (Pazar Ligi) 1904 yılından beri kurulmuş ligin kendileri olduğunu ve her yıl olduğu gibi İstanbul şampiyonunu kendilerinin çıkaracağını iddia ediyordu...
> İstanbul Futbol Birliğinde 5 takımla başlayan maçlar ihtilaflı geçmiş, Galatasaray şampiyon olmuştur. İstanbul Şampiyonluğu Liginde ise müsabakalara 5 Mart 1915'de başlanmış ve Fenerbahçe hiç yenilmeden şampiyon olmuştur...

Dönemin gazetelerine, spor dergilerine baktığımızda, «İstanbul Şampiyonu Kim?» başlıklarının atıldığını, basının zaman zaman yandaş, zaman zaman kışkırtıcı tutumuyla tartışmaların kızıştığını görüyoruz. Sonunda, Galatasaray adına Ali Sami (Yen), Fenerbahçe adına Elkâtipzade Mustafa arasında, 31 Aralık 1915 Cuma günü, Amerika'nın «Süper Final» çözümünü çok anımsatan üç maddelik bir protokol imzalandı.

1. İstanbul Futbol Birliği Şampiyonu Galatasaray ile İstanbul Şampiyonluğu Ligi birincisi Fenerbahçe takımları 29 Ocak 1332 Cuma günü İttihat Spor sahasında bâdezzeval sa-

at 2'de, saha ve hava şeraiti ne olursa olsun, mutlak olarak karşılaşacaklardır.
2. Müsabakanın hakemi Fuat Hüsnü beydir.
3. Galip taraf 1330-1331 senesi İstanbul Futbol Şampiyonluğu unvanından maada müsabakanın oynandığı topu da hatıra olarak alacaktır.

Bu «Süper Final»i, o güne kadar «ikinci sınıf» sayılan Cuma Ligi'nin birincisi Fenerbahçe 3-1 kazandı. Hemen sonrasında da, Pazar Ligi takımlarından Galatasaray, Altınordu, Anadolu ve Süleymaniye, Cuma Ligi takımlarından Fenerbahçe ve İdman Ocağı, altı takımlı, tek kümeli, çift devreli yeni bir «lig» sisteminin çatısı altında toplandılar.

Ama, «Fetret Devri»nin sonu henüz gelmemişti.

Soru 43 «Cuma Birliği» kargaşaya son verdi mi?

Fenerbahçe ve İdman Ocağı'nın (Anadoluhisarı) ayrılmasından hemen sonra özgün Cuma Ligi'nin kulüpleri birer-ikişer kapanırken, yukarıda sözünü ettiğimiz altı takımın bir araya gelerek oluşturdukları «Cuma Birliği» (maçlarını Pazar'dan Cuma'ya aldıkları için böyle anılmaktadır) İstanbul futboluna egemen olmuştu. Ama, 1918 yılına kadar lig maçlarını düzenli biçimde, en az tartışmayla sürdüren bu örgütsel yapı, bir yandan yeni kulüplere kapılarını kapalı tutan kartelciliği, daha da önemlisi **İstanbul'un işgalinden doğan özel koşulların etkisi yüzünden**, çözülme süreçlerine girdi. Tıpkı öncelleri gibi, ona da yönetsel alternatifler çıktı.

Bir kere, İstanbul'un işgali sıralarına rasladığı için 1918-1919 futbol mevsimi lig maçları yapılmazken, 1919-1920 mevsiminde, Altınordu'nun dağılması karşısında, Cuma Birliği'nin öteki kurucu kulüpleri maçların yapılıp yapılmamasına uzun süre karar veremediler.

İkinci olarak, Cuma Birliği'nin «ikinci küme»si olarak bile örgütlenmelerine izin çıkmayan bazı okul ve semt kulüpleri, Beşiktaş'ın önderliğinde, Beşiktaş, Altınörs, Beylerbeyi, Darüşşafaka, Haliç Fener, Hilal, Kumkapı, Türkgücü, Üsküdar ve Vefa'nın katılmalarıyla, 1919 yılında, **Türk İdman Birliği**'ni kurdular.

Üçüncü olarak, II. Meşrutiyet'le birlikte faaliyetlerine son veren etnik-kökenli kulüpler, 1920 yılında, işgalin özel koşullarının etkisiyle, Rum Elpis, Strugglers, Pera, Ermeni Birlik, Ermeni Dork, Musevi Espérance, Musevi Maccabi ve İtalyan Stella'nın katıldıkları bir Pazar Ligi kurdular.

Daha da depreşerek ortaya çıkan bu örgütsel kargaşa, ancak 22 Mayıs 1922 tarihinde, Türkiye'nin ilk çok-sporlu, çok-kulüplü örgütsel yapısı, yani Türkiye'nin «ilk ulusal spor yönetimi» olan **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı**'nın kurulmasıyla noktalanacaktır.

Soru 44 : «Cuma Ligi» ve «Cuma Birliği» deneyimleri spor yönetimine ne kazandırdı?

Savaş ve işgal koşulları nedeniyle 1918-1919 ve 1919-1920 lig maçlarını düzenleyememekle birlikte, 1915-1921 dönemi süresince Türkiye'deki futbola egemen olan **Cuma Birliği,** kurucu üyelerini özgün **Pazar Ligi**'nden, maç günlerini ve örgüt yapısını da **Cuma Ligi**'nden alan ilginç bir birleşkedir. Bu açıdan bakıldığında, bir sonraki dönemde, yani 1922 sonrasında ortaya çıkan yönetim yapısına, **Pazar Ligi'nin yöneticilerini, Cuma Ligi'nin de örgütlenme modelini devrettiğini söyleyebiliriz.**

Cuma ve Pazar ligleriyle bunları birleştiren Cuma Birliği'nin Cumhuriyet dönemine devrettiği ilk önemli miras, genelde kulüplerarası, **özelde de Fenerbahçe ile Galatasaray arasındaki rekabettir.** Spor yönetiminin değişik organ ve kuruluşlarında bugüne kadar gelen bu rekabetin, o dönem koşullarında futbol sahalarında sık sık aldığı biçimlerden birini izliyoruz:

Fenerbahçeli olan Fuat Hüsnü beyin hakemlik ettiği bu maçta, oyunun bitmesine yirmi dakika kala ve Fenerbahçe 2-1 galip iken, Galatasaray'ın attığı bir serbest vuruşta topun müdafilerden birinin eline çarptığı için penaltı verilmesi gerektiğini ileri sürerek Galatasaraylılar Fuat Hüsnü beyin etrafını sararak tartışmaya ve hakemi tartaklamaya başlamışlardır. Hakemi korumak için Fenerbahçeli futbolcular da işe karışınca, taraftarlar sahaya hücum etmişlerdir. Bir müddet itişip kakışmadan ve gereksiz tartışmalardan sonra hakem oyunu tatil etmiş, **bu maçın son yirmi dakikası müsabakanın tatilinden tam beş ay sonra oynanmıştır** (Ertuğ, s. 37-38).

Türkiye'de sporun örgütlenmesinin ilk yıllarından Cumhuriyet-sonrasının yönetimlerine yansıyan kulüpler-arası rekabetin, her türlü teknik ve yönetsel konudaki kararların kulüplerce alındığı «özyönetimsi» bir ortamda ne gibi sonuçlar yaratabileceğini göstermek için bu örnekleri verdik.

1914 - 1915 mevsiminde Fenerbahçe'nin katılmasıyla Pazar Ligi'nin karşısına ciddî bir alternatif olarak çıkan Cuma Ligi'nin yönetsel ve teknik düzenlemelerinde, bu tür «rekabet» gösterilerine çözüm getirmeye çalışan, bu yüzden de Cumhuriyet-sonrasının spor örgütlerince aynen devralınan bazı arayışlar vardır. Cuma Ligi'nin kuruluş sözleşmesinde yer alan bazı hükümler, sözgelişi «her müsabakadan evvel tarafeyn kapitenlerinin hiçbir husûmet-i şahsiyelerinin olmadığına işaret olarak musafaha etmeleri ve oyundan sonra tarafeynin yekdiğerinin ismini zikrederek üç defa 'Çok Çok Yaşa' diye bağırmaları» (madde 17), «oyun esnasında hakemi dinlemeyen veya tahkir eden yahut müteakiben kavaide ve nizamnameye riayet etmeyen veya mukabilini tahkir eden veya darba teşebbüs eden oyuncunun oyundan çıkarılması ve birinci defasında 5 oyuna, tekerrürü halinde o sene hiçbir müsabakaya iştirak

edememesi» (madde 19), **kulüplerarası sert rekabeti uygar ölçüler içinde tutma arayışıdır.**

Cuma Ligi'nin eski yönetim yapılarından farklı olarak getirdiği bir başka oluşum, **yönetimin «seçmen» tabanının, «Genel Kurul» mekanizmasıyla, birliğe üye kulüplerin tüm kayıtlı üyelerini kapsayacak biçimde genişletilmesidir.** Hatırlanacağı gibi, Cuma Ligi'nin öncellerinde, üye kulüplerin üst yönetimlerince görevlendirilen iki temsilciyle onların seçtikleri üç üst yönetici, hem genel kurul, hem yürütme kurulu görevlerini yapıyorlardı. Cuma Ligi, Genel Kurul üyeliğini tüm kulüplerin tüm üyelerine yayıp **Heyet-i İdare** üyelerinin onlarca ve tek-dereceli oyla seçilmelerini öngörmekle, «birlik» üyeliğini «kulüp» temsilciliğinin önüne çıkarmış, bu yoldan da «özyönetim» anlayışına bir tür doğrudan demokrasi boyutu katmaya çalışmıştır.

O dönemde gözlenen, ama Cuma Ligi ile doğrudan ilişkisi bulunmayan bir başka gelişme de, sporun evrensel süreçlerinin bir tekrarı olarak, **özyönetimden giderek uzaklaşılmasıdır.** Bir kere, ilk spor örgütlerinin ilk kurucuları yaşlanıp birer-ikişer sporu bırakmışlar, ama «tecrübeli» sayıldıkları için kulüplerinin yönetiminde kalmışlardır. İkinci olarak, Altay, Karşıyaka ve Altınordu örneklerinde de görüldüğü gibi, spor kulüpleri, spor sahalarının dışında da işlevler üstlenmekte, bunun mantık uzantısı olarak kulüp yönetimleri artan ölçüde sporla ilgisiz kişilerce doldurulmaktadır.

Sözün özü, İstanbul Futbol Birliği'nin 1903 yılında kuruluşunu örgütsel kargaşanın doruğa ulaştığı Fetret Devri'nin sonlarına (1920) bağlayan süreçler içinde, Cumhuriyet sonrası dönemde oluşacak spor yönetiminin hem kurumsal, hem düşünsel temellerinin atıldığını söyleyebiliriz.

Ama, **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı**'nın kurulmasıyla sonuçlanan gelişmelere geçmeden önce, kulüp temeline dayanmaksızın «çok-sporlu» olarak kurulan, bir yandan Türkiye'nin Uluslararası Olimpiyat Komitesi ile ilişkilerini düzenlemeye çalışırken, öte yandan Fetret Dev-

ri kulüplerini tek bir örgütsel çatı altında toplama mücadelesi veren **Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti**'ne değinmek istiyoruz.

SELİM SIRRI TARCAN VE «OMOC OLAYI»

Soru 45 Selim Sırrı Tarcan kimdir?

1894 yılında kurulan ve «hükümetlerarası olmayan uluslararası bir kuruluş» olarak o tarihten bugüne kadar Modern Olimpiyat Oyunları'nı düzenleyip yöneten **Uluslararası Olimpiyat Komitesi**'nin çok ilginç bir örgütsel özelliği, **UOK** üyelerinin, yurttaşı oldukları ülkenin **«UOK** Elçisi» olarak değil, **«UOK**'un o ülkedeki temsilcisi» olarak görev yapmalarıdır. **Selim Sırrı Tarcan, 1894 yılında Baron Pierre de Coubertin'in kurduğu Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin ilk «Türkiye Murahhası»dır.**

Selim Sırrı Tarcan'ın «1908'de Meşrûtiyet ilan edilince millet hürriyete kavuştu, benim de ilk işim Coubertin'e vukû bulan inkılâbı haber vermek oldu. Derhal teşebbüse geçtim ve millî olempiyat cemiyetini kurdum» (Tarcan, s. 26) diye kuruluş haberini verdiği **Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti**'nin Türkiye spor pratiğinde ne kadar etkili olduğu, hatta 1922'de oluşan «Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti Yerine Kâin Cihan Müsabakalarına Hazırlanma Cemiyeti»ne kadar yasal kuruluş işlemlerini yapıp yapmadığı tartışmalıdır, ama, **Selim Sırrı'nın Türkiye beden eğitimi tarihindeki yeri gerçekten çok önemlidir.** Selim Sırrı'yı, spor tarihçileri, 1863 yılında Türkiye'ye giren Jahn-Amoros cimnastiklerine karşı «tehlikeli olmayan sıhhî ve fennî İsveç cimnastiğini getiren kişi» olarak anmaktadır.

Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti'ni kurduğunu açıkladığı tarihten kısa bir süre sonra, 1909 Mayıs'ında, beden eğitimi öğrenimi görmesi için Harbiye Nezaretince İsveç'e

gönderildi Selim Sırrı... 1910 yılı sonlarında döndükten sonra ordudan ayrılıp beden eğitimi öğretmenliğine yöneldi, aynı yıl «Darülfünun Gençleri Terbiye-i Bedeniye Kulübü»nü kurdu, 1911 yılında da özel nitelikte bir «Terbiye-i Bedeniye Mektebi» açtı. «Din ve politikadan konuşmanın yasak olduğu,» 7-60 yaş arasındaki erkeklerin «âzâlarını kuvvetlendirme, vücûdu terbiye etmek» için çeşitli beden alıştırmalarının yapıldığı bu okulun ilk öğrencilerinden biri, ilginçtir, Prens Sabahattin'di. Tarcan, beden eğitimcl olarak, 12 Mayıs 1916'da, Türkiye'nin ilk «İdman Bayramı»nı da düzenledi.

Beden eğitimine dönük bu çalışmaları arasında, Selim Sırrı Tarcan'ın «Uluslararası Olimpiyat Komitesi Türkiye Murahhası» olarak da görev yaptığını görüyoruz. Türkiye'nin katılmadığı «1912 yılında Stockholm'de yapılan Olimpiyatlara Türkiye'den Vahram Papazyan ve Mıgıryan'ı götürdüğü» (Yıldız, s. 275) bilinen Selim Sırrı, **Yeni ve Eski Olempiyatlar** adlı kitabında, Türkiye'nin spor pratiğiyle uluslararası olimpiyatçılık hareketi arasında nasıl ilişki kurduğunu şöyle anlatır:

> 1907'de dahil olduğum milletlerarası olempiyat komitesi... her sene bir başkentte azâların iştirakiyle toplantılar yapardı. Ben de 1909'da Budapeşte'de Kont Andraşi'nin başkanlığında, 1910'da Brüksel'de Belçika Kralının başkanlığında, 1911'de Kopenhag'da veliahtın riyasetinde, 1913'de Paris'te Cumhurbaşkanı mösyö Puankare'nin himayesinde muntazaman toplanan kongrelere iştirak ederek Türk gençliğinin fikir ve beden varlığını dilim döndüğü kadar anlattığım gibi, spor hakkında umûmî görüşlerimi kongre arkadaşlarıma bildirdim (Tarcan, s. 41).

Tarcan'ın bu çalışmaları sürerken, Cuma Ligi'nin kurulması (1913) sonucu Türkiye sporu **Fetret Devri**'ne giriyor, dünya da Birinci Dünya Savaşı yüzünden iptal edilecek 1916 Berlin Olimpiyat Oyunları'na hazırlanıyordu.

23 Aralık 1913 tarihinde, Selim Sırrı, günlük gazetelerde yayınlanan şu çağrıyı çıkardı:

> Osmanlı Jimnastik ve Spor Kulüplerine:
> Beynelmilel tertip edilen spor müsabakalarına dahil olabilmek için, memleketimizde mevcut spor kulüplerinin bir «Federasyon» teşkil etmeleri elzem olduğundan, bu hususta teati-i efkâr etmek üzere, Kanun-u Evvel-i Rûmî'nin 26'ncı önümüzdeki Cuma günü saat iki buçukta Kadıköy İttihat Spor Kulübüne her kulübün ikişer murahhas göndermesini rica ederim.

Selim Sırrı'nın bu çağrısının bütünüyle karşılıksız kalması, Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti ile spor örgütlerinin 1924 Paris Olimpiyatları'na katılmanın gündeme geldiği 1922 yılına kadar birbirlerinden bütünüyle bağımsız ve kapuk gelişme çizgileri izlemeleri, bugün, **OMOC**'un ardılı olan Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi ile Türkiye'nin spor pratiği arasındaki garip kopukluğun başlangıcı olarak yorumlanabilir.

Soru 46 «Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti» nasıl kuruldu, ne yaptı?

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte 1908 yılında kurulduğu, 1922 yılında da «Cihan Müsabakalarına Hazırlanma Cemiyeti» ile yenilendiği öne sürülen **Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti**'nin ne zaman ve nasıl kurulduğuna ilişkin dört temel belge vardır. Birincisi, Selim Sırrı Tarcan'ın daha önce yollama yaptığımız şu sözleridir: «1908'de Meşrûtiyet ilan edilince millet hürriyete kavuştu. Derhal teşebbüse geçtim, millî olempiyat cemiyetini kurdum». İkincisi, Selim Sırrı'nın **OMOC**'un ilk başkanı olarak görevlendirdiği Ahmet İhsan Tokgöz'ün **Servet-i Fünun** dergisinin 22 Eylül 1908 tarihli sayısında şu yazdıklarıdır: «Selim Sırrı bey... Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyetini teşekkül ettire-

rek, reisliğini bana tevcih buyurduklarını, umûmî kâtipliği kendilerinin deruhte ettiğini..., Dahiliye Nezareti Celiliyesine arz buyurarak cemiyetin tescili hususunda teşebbüs ettiklerini nazik bir mektupla beyan etmektedir». Öteki yerli belge, 1922 yılında kurulan «Cihan Müsabakalarına Hazırlanma Cemiyeti»nin adının başında yer alan «Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti Yerine Kâin» ibaresine yer verilmesinin, **OMOC**'un daha önce kurulmasına karine sayılmasıdır. Yabancı kaynaklı belgelerse, uluslararası komitenin Temmuz 1912'deki Berlin toplantısının tutanaklarında **OMOC**'un beş delegeyle görünmesi, daha sonra (1970) ortaya çıkan bir kayıtta **OMOC**'un uluslararası komiteye 28 Mayıs 1911 tarihli Budapeşte Oturumunda üye alındığının ifade edilmesi, savaş yeniği Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'la birlikte uluslararası komite üyeliğinden çıkarılan **OMOC**'un tekrar üyeliğe alındığını Selim Sırrı'ya 1921 yılında bildiren Baron de Coubertin'in mektubudur.

Bu belgeler esas alındığında, Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti'nin, Meşrûtiyet'in ilan edildiği 24 Temmuz 1908'le kuruluş haberinin 22 Eylül 1908 tarihli **Servet-i Fünun** dergisinde yer alması arasındaki iki aylık dönemde kurulmuş olması gerekiyor.

Sadaret'in gelen-giden evrak kayıtlarıyla Dahiliye Nezareti arşivlerinde yaptığımız taramada böyle bir kayda raslamadık. Aralarında spor kulüplerinin de bulunduğu tüm derneklerin iki ay içinde kendilerini tescil ettirmelerini öngören 1909 **Cemiyetler Kanunu** çıktığında, Selim Sırrı daha bir yıllığına yurt dışındaydı. Yine arşivlerde, 1908-1922 döneminin tarihini taşıyan «OMOC» antetli ya da damgalı tek bir yazışmaya raslamadık. Selim Sırrı'nın **OMOC** üyeliğine seçildiğini haber vermek için Galatasaray'lı Ali Sami Yen'e yazdığı 30 Ağustos 1922 tarih ve **Comité National Olympique Ottoman** antetli mektupta, **«kuruluş tarihi» olarak 1338, yani 1922 geçiyordu.** Daha da önemlisi, Türkiye'nin 1924 Paris Olimpiyatları'na katılması için Bakanlar Kurulunca ayrılan ödenek, «olimpiyat sorumlusu» Millî Olim-

piyat Cemiyeti'ne değil, **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'**na verildi.

Gerçek şu ki, Türkiye'nin spor pratiğiyle Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti arasındaki kopukluk, üç ana kaynaktan beslenmektedir. İlki, 1922 öncesinde yasal kuruluşunu tamamlamadığı için, **OMOC'un Türkiye spor pratiği dışında kalmasıdır.** İkincisi, Türkiye sporunun giderek kulüpleşen ve kulüplerarası rekabete dayanan yapısı içinde, **OMOC'un, aşırı kişiileşmiş otorite yapısıyla kendine yer bulamamasıdır.** Üçüncüsü de, okullarındaki Jahn-Amoros cimnastiklerine tepki olarak spora yönelenlerin, kendi bağımsız spor örgütlerini kuranların, **«beden eğitimcisi» kurucusuyla özdeşleştiği için OMOC'a uzak durmalarıdır.**

Soru 47 «OMOC» Türkiye spor pratiğine nasıl girdi?

Osmanlı Olimpiyat Cemiyeti'nin kurulduğunun açıklanmasını (1908) Türkiye'nin Modern Olimpiyat Oyunları'na ilk kez katılmasına (1924) bağlayan, sporla olimpiyatçılığın bir türlü bütünleşemediği dönem, son tahlilde, «Selim Sırrı Tarcan'ın Uluslararası Olimpiyat Komitesi Murahhaslığı Dönemi»dir. Selim Sırrı'nın girişimleri, Şehzade Abdürrahim Efendi'nin fahrî, Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin hamî reislikleri altında kurulan «Cihan Müsabakalarına Hazırlanma Cemiyeti» de spor örgütüyle **OMOC** arasındaki kopukluğu sona erdirememiş, Cumhuriyet Türkiyesi'nin Bakanlar Kurulu, olimpiyatlara katılmak için ayrılan ödeneği Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'na vermiştir.

1924 yılında «Türkiye Millî Olimpiyat Cemiyeti» adıyla tüzel kişilik edinen yapının Türkiye spor pratiğiyle bütünleşmeye başladığının ilk belirtilerini aynı tarihte, Selim Sırrı Tarcan başkanlığında kurulan **TMOC yönetim kurulu üyeliklerinin büyük çoğunluğunun TİCİ üyelerince doldurulmasında buluyoruz.** İki yıl sonra, 2 Ekim 1926 tarihinde Ankara'da toplanan **TİCİ** Üçüncü Umûmî Kongresinde

alınan bir kararla, **TMOC Nizamnamesi** değiştirilecek, «beynelmilel cemiyetin Türkiye murahhası tabiî âzâ olarak heyet-i idarede yer alacak», ama, **TMOC Başkanlığı seçimle işbaşına gelen TİCİ Başkanınca üstlenilecektir.**

Yeri geldikçe ayrıca değinmek koşuluyla, hemen belirtelim. uluslararası teamüllere göre işlevlerini «bağımsız» olarak yerine getirmek durumunda olan Olimpiyatçılık Akımı'nın ulusal spor yönetimiyle bütünleşmesi, **TMOC'un** işlevlerinin büyük bölümünün, sırasıyla, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, Türk Spor Kurumu ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü tarafından üstlenilmesi süreçlerinin başlangıcıdır bu...

TÜRKİYE İDMAN CEMİYETLERİ İTTİFAKI'NA DOĞRU

Soru 48 İlk «Ulusal Yönetim» girişimleri nelerdi?

1919-1920 futbol mevsiminin açılışı yaklaşırken, İstanbul işgal altında, Cuma Birliği'nin kurucu kulüpleri lig maçlarının oynanıp oynanmaması konusunda kararsızlık içindeydiler. Buna karşı, Beşiktaş'ın öncülük ettiği semt ve okul kulüpleri kendi liglerini kurmuşlar, daha önce kapanmış etnik-kökenli kulüplerse yeniden kuruluş çalışmalarını hızlandırmışlardı. Bu yönetsel kargaşa içinde, işgal altındaki İstanbul'un ilk lig maçları, «Cuma Birliği» kurucularının yokluğunda, **A** grubunu Beşiktaş, Hilâl, Kumkapı, Altınörs ve Türkgücü, **B** grubunu Darüşşafaka, Vefa, Üsküdar, Beylerbeyi ve Haliç'in oluşturdukları dikey bir kümelenme içinde yapıldı. 1920-1921 mevsimindeki yeni katılmalarla, «Müttefiklerin işgali altındaki İstanbul'da kendi başlarına bir şeyler yapmaya çalışan **teşkilâtların sayısı altıyı bulmuştu»** (Ertuğ, s. 50).

Bulmasına bulmuştu, ama, bu altı değişik yapıyı aynı

çatı altında toplamak mümkün değildi. Her biri çok değişik, uzlaşmaları güç istek ve istençleri yansıtıyorlardı.

Aralarında Elpis, Strugglers, Pera, Ermeni Birlik, Dork, Espérance, Maccabi ve Stella'nın bulunduğu «etnik» kulüplerin amacı, 1920 yılında kurdukları «Pazar Ligi»nin bünyesinde, Müttefiklerce bölüşülecek Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni siyasal yapısını yansıtan bir «sportif işbölümü» planı oluşturmaktı. Okul ve semt takımları, Cuma Birliği içinde yapamadıkları bir şeyi yapmak, düzenli biçimde futbol oynamak istiyorlardı. Uluslararası Olimpiyat Komitesi Türkiye Murahhası Selim Sırrı Tarcan'ın, kimi şehzadenin hâmî, kimisinin fahrî başkanlığında kurduğu «Cihan Müsabakalarına Hazırlanma Cemiyeti»nin amacı, bütün spor kulüplerini Olimpiyatçılık (Olimpizm) Akımı'nın koruyucu şemsiyesi altında toplamaktı. Bir başka grupsa, İşgal Kuvvetleri Başkomutanı Harrington adına «kupa maçları» düzenleyerek, işgal dönemi baskılarını hafifletecek uzlaştırıcı çözümlerin arayışı içindeydi.

Bu dönemde, çevrede olup bitenlerden soyutlanmamış, ama, çevreyle ilişkiye girerken bağımsız amacından vazgeçmeyen iki girişim oldu. Bunlardan birincisi, **Türkiye'de devlet yönetiminin Amerikan mandasına verilmesi isteklerinin artan ölçüde duyulmasına paralel olarak,** Türkiye'de spor yönetiminin Genç Erkekler Hristiyan Birliği **YMCA**'ye bırakılması girişimidir.

ABD Dışişleri Bakanlığı USNA arşivlerinde yaptığımız taramanın sonuçlarına göre, **YMCA,** ilk örgütünü 26 Şubat 1920 tarihinde İzmir'de kurdu, daha sonra da İstanbul'da şube açtı. 18 Kasım 1920 günü, Selim Sırrı Tarcan, öğretmenlik yaptığı Darülmuallimin-i Âliye Mektebi'nin bahçesinde, **YMCA** üst yöneticilerinin de çağrılı oldukları coksporlu bir şölen düzenledi. İzleyen yıllarda, kimi zaman böylesi şölenlerle, kimi zaman **YMCA**'nin doğrudan girişimleriyle, öğrenci ve seyircilere, beyzbol, voleybol, cageball, sutopu, Amerikan futbolu, basketbol ve topsuz oyunlar tanıtıldı. Bu dönemde, **YMCA** Türkiye yetkililerinin ABD Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu İşleri Daire Başkanı Allen

Dulles'a (daha sonra CIA Başkanı) gönderdikleri yazılardan, «Türkiye'de Müslümanlara bile hizmet sunulmasına elverişli bir ortamın bulunduğunu»; **YMCA**'nin bir Türk-Amerikan Derneği olarak yeniden örgütlenmesi halinde, **TİCİ** Başkanı Ali Sami Yen'le **TMOC** Başkanı Selim Sırrı Tarcan'ın buna «destek olacakları» sözünün dolaylı olarak Ali Rânâ Tarhan'dan alındığını; 1925 yılında, Türkiye'nin eğitim kurumlarında görev yapacak beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin gönderilmesi için girişimlerde bulunulduğunu öğreniyoruz.

Görüldüğü gibi, **YMCA** ilişkileri 1920-1925 döneminde çok yoğun ve yakındır. Ama, 1926 başında Helsinfors'daki **YMCA** Dünya Kurultayı'na Türkiye'den katılan Robert Kolej'li Hüseyin Haşim'in «İsa Hazretleri'nin ayak dibinde Tanrı'nın yol göstericiliğine sığınan Hristiyan gençliğinin yanında Türk gençlerinin de yer alacakları günler uzak değildir» biçiminde bir konuşma yapması ilişkileri hızla bozacak, 1246 sayı ve 21.5.1982 tarihli «Türkiye'de Gençlik Teşkilâtının Türk Vatandaşlarına Hasrı Hakkında Kanun»la, 1926 yılında fiilen sona eren **YMCA Dönemi** hukûken de noktalanacaktır.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulmasıyla sonuçlanan 1920-1922 döneminin ikinci bilinçli arayışı, «Cuma Birliği» kurucusu kulüplerinin, Anadolu'da başlamış «ulusal bağımsızlık» hareketine paralel olarak İstanbul'da yürüttükleri «ulusal spor yönetimi» arayışıdır.

Soru 49 TİCİ'nin kuruluş hazırlıkları nasıl gelişti?

Belki Türkiye genelinde olup bitenlerin uyarıcı etkisiyle, on yedi yıl (1903-1920) dağınık kalan spor örgütü, 1919-1920 mevsimini boş geçiren «Cuma Birliği» kurucularının çabalarıyla, **iki yıl içinde, Türkiye'nin ilk çok-kulüplü, çok-sporlu ulusal spor yönetiminin örgütlenmesini tamamladılar.**

İlk aşamada, çalışmalar, yalnızca Türk kulüplerini

kapsayan, İstanbul'la sınırlı bir futbol liginin kurulmasına yönelikti. Bu amaçla, Galatasaray adına Ali Sami (Yen), Fenerbahçe adına Nasuhi (Baydar), Anadolu adına da Burhanettin, eski Galatasaray futbolcularından Yusuf Ziya'nın (Öniş) İsviçre'den dönerken beraberinde getirdiği 20 maddelik **Reglements Sportifs de l'Union Suisse**'i (İsviçre Spor Birliği Yönetmeliği) Türkçe'ye çevirmişler, 26 Haziran 1920 günü Kadıköy Ünyon Kulüp'te toplanan Altınordu, Anadolu, Galatasaray, Fenerbahçe, Anadoluhisarı, Darüşşafaka, Hilâl, Bakırköy, Nişantaşı, Süleymaniye, Türkgücü ve Vefa kulüplerinin temsilcilerine metni dağıtmışlar, taslak üstündeki ilk görüşmeleri de 17 Eylül 1920'de yine Ünyon Kulüp'te başlatmışlardı. Görüldüğü gibi bu toplantıda, Cuma Birliği'ne karşı 1919 yılında Türk İdman Birliği'ni kuran okul ve semt kulüplerinin **Beşiktaş ve Üsküdar dışındaki** tamamı vardı. Bu iki kulübün **TİCİ** kuruluş toplantılarına katılmayışının nedeni, San, Ünsi ve Var'a göre (**Futbol Ansiklopedisi**, s. 53-54), 1920'de Türk İdman Birliği'nden çıkarak etnik-kökenli kulüplerin kurdukları «Pazar Ligi»ne katılmalarıdır.

İkinci aşamada, kuruluş çalışmalarına katılan kulüpler, bir yandan yönetmeliğe son şeklini verirken, öte yandan Fenerbahçe, Galatasaray, Altınordu, Anadolu, Süleymaniye ve Anadoluhisarı (özgün «Cuma Birliği» kurucuları) arasında 1920-1921 mevsimi lig maçlarını başlatmaları için dört kişilik bir yarkurul görevlendirdiler. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın örgütsel önceli olan bu geçici yapı, **İdman İttifakı Heyet-i Muvakkatesi** adını aldı, yönetmelik üstündeki çalışmalarını bitirdi, 27 Kasım 1921 tarihinde **Cemiyetler Kanunu**'na göre tescil edilip tüzel kişilik kazanmak için Dahiliye Nezareti'ne başvurdu, 22 Mayıs 1922 tarihinde de, **Türkiye'nin ilk ulusal spor yönetimi, yalnızca üye kulüpleri değil, kendisi de «özel hukuk tüzel kişisi» olan gerçek bir «federatif yapı» olarak yasallık kazandı.**

Ama, arada, çok önemli bir gelişme olmuş, «kurulması düşünülen teşkilâtın yalnız futbol değil, yapılan bütün

spor dallarını kapsamasının da ön plana alınmasının zorunlu olduğu anlaşılmıştı» (Ertuğ, s. 55).

Soru 50 TİCİ, tek-sporlu, çok-kulüplü yapısından «çok-sporlu» yapısına nasıl geçti?

İdman İttifakları Heyet-i Muvakkatesi'nin Dahiliye Nezareti'ne tescil için sunulacak 27 maddelik yönetmelik üstündeki çalışmaları sürerken iki ana gelişme gözlendi: (1) çok-kulüplü yapılarla, «kulüp rekabeti» yüzünden geçmişte yaşanmış «bölücü-parçalayıcı» deneyimlerin tekrarlanmasını önlemek için, genel hükümlerle yetinen 27 maddelik bir yönetmelik kesinkes yetersiz kalacaktı; (2) artık kazanıldığı kesinleşen Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın sonrasında, ülke çapında, her alanda köklü yönetsel yenilemelere, örgütlenmelere gidilecekti. Böyle olduğunda, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın İstanbul için oluşturacağı çok-kulüplü, çok-sporlu «federatif» bir yapı, sporun Türkiye çapında örgütlenmesi için de «model» olabilirdi.

TİCİ'nin kuruluş yönetmeliğinin 27 maddesinden bazıları birleştirilip, araya, «encümen» (spor federasyonu) olgusunu düzenleyen 21 ve 22'inci maddeler eklendi. Buna göre, **TİCİ**'nin seçimle oluşacak Heyet-i Merkeziye'si, en az üç üye kulübün uğraştığı ya da uğraşacağına güvence verdiği spor dalları için birer «encümen» oluşturacak (madde 21), «fennî yetkilerinin bir bölümünü bu encümene devredecek» (madde 21), kendi üyelerinden bir kişiyi o encümene «komiser» olarak atayacak (madde 22), o sporla uğraşan her kulübün göstereceği üçer aday arasından birini encümen üyeliğinde görevlendirecek (madde 22), bu encümenleri de dallarının teknik («fennî») işlerinden kendisine (Heyet-i Merkeziye) karşı sorumlu tutacaktı. Bugün, çağdaş spor örgütlenmesinde benimsenen, ulusal spor yönetimlerini spor çalışmalarının genel gidiş ve eşgüdümünden, spor federasyonlarını da her sporun

uluslararası teknik kurallara göre yönetilmesinden sorumlu tutan işbölümü planının aynısıydı bu...

İdman İttifakları Heyet-i Muvakkatesi, çok-sporlu örgütlenmesinin ön-hazırlıklarını encümenlerin kurulmasını öngörerek tamamlamasından sonra, 27 maddelik yönetmeliğinin tescilini beklerken, **özyönetimci bir yapıda kulüplerarası rekabetten ister istemez ortaya çıkan** yönetsel olumsuzlukları en aza indirmek için, yönetmeliğin madde numaralarının bittiği yerden devam eden (madde 28 ve sonrası) bir «dahilî nizamname» kaleme aldı. Yönetmelik hükümleri dışında 241 maddeden oluşan bu nizamname, genel merkez organlarının kulüplerle olan karşılıklı görev, yetki ve sorumluluklarını, daha önce çok tartışmalara konu olan hakem, ceza, boykot ve itiraz konularını ayrıntılı biçimde hükme bağlıyordu.

22 Mayıs 1922 tarihinde Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı tüzel kişilik kazandı. 14 Temmuz 1922'de, Fenerbahçe Kulübü binasında, ilk genel kurulunu toplayarak ilk Heyet-i Merkeziyesi'ni seçti, «dahilî nizamname»yi onayladı. 31 Temmuz 1922'de ilk toplantısını yapan Heyet-i Merkeziye, **TİCİ**'nin ilk Meclis-i İdare üyeleriyle ilk başkanını (Ali Sami Yen) seçti.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, 29 Ekim 1923 tarihinde kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin çok-kulüplü, çok-sporlu resmî spor örgütü olmaya hazırdı artık...

IV

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE SPOR TARİHİ

CUMHURİYET DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ

Soru 51 Sporun siyasal parametrelere duyarlılığı Cumhuriyet döneminde de sürdü mü?

Sporun devletle, devlet yönetimiyle girdiği ilişkileri değerlendirirken, iki önemli noktanın sürekli göz önünde tutulması gerekir. Bir kere, siyaset «toplumun genel örgütlenme aracı», devlet de «toplumun siyasal örgütü» olduğu için, toplumsal yaşayışın istisnasız her kesitinde, ama gizli, ama açık, **devlet vardır.** Alınan her türlü karar da, dolayısıyla, «siyasal içerik» taşır. İkinci olarak, spor, **evrensel biçimde,** içinde yapıldığı «ulusal» ortamın özelliklerini, sorunlarını ve çelişkilerini ayna sadakatiyle yansıtır. «Devlet», «boş zaman» ve «spor» olgularının ortaya çıkışlarındaki «yaşıtlık» ilişkisini de buna eklersek, sporun devlete ve siyasete karşı bağımsızlığının hiçbir zaman söz konusu olmadığını, olamayacağını söyleyebiliriz.

Ama, gerek Osmanlı dönemine, gerek Cumhuriyet yıllarına baktığımızda, sporun siyasal parametrelere olan duyarlılığının, demokrasisinin «Altın Çağı» olan 1924-1930 döneminde iki milyon nüfusuyla iki dünya, iki olimpiyat futbol şampiyonu çıkaran küçük Uruguay'da bile raslanmayan bir «aşırılık» sergilediğini görüyoruz.

Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk ulusal spor yönetimi, «özel» kişilerin «özel hukuk tüzel kişisi» olarak kurdukları spor kulüplerine dayalı **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı** idi. 1922 yılında yasal oluşumunu tamamlayan, 1936 yılında da kendi kendini feshederek bu yapının özelliği, ortak spor işlerinin yönetilip eşgüdümlenmesi yetkilerini üstlenen federatif bir çatı altında, **özel kulüplerin kendi kendilerini yönetmeleriydi.** Belki o dönemde yeni kurulan cumhuriyetin sporla ilgilenemeyecek kadar işleri başından aşkındı, ama, spor yönetiminin kulüplere bırakılması (1922-1936), **İzmir İktisat Kongresi** (1923) **kararıyla ülke ekonomisinin özel girişimciliğe dayandırılması** vb., raslantıyla açıklanmayacak ilginç paralelliklerdir.

Ülke genelinde girilen 1929 Büyük Bunalımı, onun da hemen ardından gelen İkinci Dünya Savaşı bu yapıyı çok değiştirdi. Ülke ekonomisini bunalımın etkilerinden kurtarıp düze çıkaracak arayışlar çerçevesinde **Kadro** dergisi 1932 yılında «sanayide devlet» ilkesini savunurken, Halkevleri'nin yayın organı olan **Ülkü** dergisinde de aynı yıl «sporda devletçilik» fikri ortaya atılıyor, ekonomideki tartışmaları çok andırır biçimde, «Eski bünye desantralizasyona dayanmakta idi. Yeni bünye ise sporu millet, sıhhat ve teknik bakımlarından planlaştırıp **bütün memlekette tek bir merkezden disiplinlemek** gâyesini gütmektedir» gibi görüşlere yer veriliyordu.

1929-1932 döneminde gözlenen ekonomik yapı ve arayışları nasıl «geçiş dönemi», 1932-1939 uygulamalarını da nasıl «ekonomide planlı devletçilik» dönemi olarak değerlendiriyorsak, Halkevleri'nin kolu, tek-parti CHP'nin yan-örgütü olarak spor yönetimini **TİCİ**'den devralan **Türk Spor Kurumu'nu** (1936-1938) «geçici yönetim», onun yerini alan **Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü**'nü de «sporda devlet yönetimi» olarak yorumlamamız gerekiyor.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türkiye'de sporu yöneten bu üç yapının toplumsal-ekonomik genelle ilişkisini en iyi anlatan kavramlaştırma, belki de Rüş-

tü Dağlaroğlu'nun **Fenerbahçe Tarihi**'ndeki «şahsî» (TİCİ), «yarı-resmî» (TSK), «resmî» (BTGM) sınıflamasıdır.

Ama, sporun siyasal parametrelere duyarlılığı bu kadarıyla da kalmıyor.

Soru 52 «1939», «1946», «1950» ve «1961» yıllarının siyasal anlayışı spora nasıl yansıdı?

1939-1945 dönemi, ülke genelinde, «savaş ekonomisi yılları» olarak anılır. Ağır vergilerin salındığı, savaşa girme ihtimalinin sürekli yaşandığı, yollarda ve kömür ocaklarında çalışma mükellefiyetlerinin sıkı uygulandığı yıllardı bunlar... Bu durumda, savaşın yaklaştığının anlaşıldığı 1938 yılında çıkarılan ve spora devlet yönetimini getiren **Beden Terbiyesi Kanunu**'nun «Gençler için kulüplere girmek ve boş zamanlarında beden terbiyesine devam etmek mecbûrîdir» (madde 4) şeklinde hükümlere yer vermesi, ardında savaş kaygıları yatan bu «mükellefiyet» anlayışının «gençleri ordu çağından evvel orduya ve vatan müdafaasına hazırlamak» amacına yönelmesi çok doğaldı.

Savaşın bitiminden sonra, Recep Peker hükümetinin ülke genelinde uyguladığı «siyasal liberalleşme»ye paralel olarak, artık iyiden iyiye «silahlı egzersiz»lere dönüşmüş olan «spor mükellefiyeti»nden fiilen vazgeçildi. 1964 yılında da, Anayasa Mahkemesi, 1961 anayasasının getirdiği geniş «kişi hak ve özgürlükleri» anlayışı içinde, **T.** 3. 11. 1964, **E.** 1963/152 ve **K.** 1964/66 sayılı kararıyla **Beden Terbiyesi Kanunu**'nun anılan «mükellefiyet» maddesini, insan hak ve özgürlüklerine aykırı bularak iptal etti.

«Ekonomide devletçiliğe son verileceği», «kamu iktisadî kuruluşlarının özel sektöre devredileceği» sloganlarıyla geçen 1950-1960 döneminde sporda yaşanan bir olayla siyasal-ekonomik parametreler arasında da ilginç bir paralellik vardır. İktisat tarihçilerine göre, 1950-1960 dönemi, bir yandan devletçiliği reddederken, öte yandan

yoğun kamu yatırımlarıyla devletçiliğin en koyusunun yapıldığı bir dönemdi. İşte, bu dönemde, 1952 yılında, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin kararıyla, 1948 Olimpiyatları'nın şampiyonları Nasuh Akar, Celal Atik, Gazanfer Bilge ve Yaşar Doğu'yu «profesyonel» ilan eden Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi feshedildi. Türkiye'nin Uluslararası Olimpiyat Komitesi bünyesinden çıkarılması, 1956 Melbourne Olimpiyatları'na alınmaması gibi girişimlere yol açan bu «devletçi» karar, sporda devletçiliğin en yoğun olduğu dönemde bile düşünülmeyecek kadar «koyu devletçi» idi.

Bu küçük örneklerle, sanırız, Türkiye'de sporun siyasal-ekonomik parametrelerle ne kadar yakın ve yoğun ilişkiye girdiğini genel hatlarıyla ortaya koymuş bulunuyoruz. Şimdi, kısaca, bir başka ilginç paralelliğe, uluslararası siyasetle sporun ilişkisine değinmek istiyoruz.

Soru 53 Türkiye'nin uluslararası siyasetiyle sporu arasındaki ilişki nedir?

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan çöküşüne, Batı dünyasıyla tüm ilişkilerini «kısa barış aralıklarıyla serpiştirilmiş uzun savaşlar» aracılığıyla kurmuştu. Batı dünyasına sürekli kuşkuyla bakar, «ittifak» oluşturmaya yanaşmaz, Tanzimat'la birlikte başlayan «Batılılaşma» çabaları içinde bile «Batılı» ilişkilerini bireylere, Hariciye'sinin sefirlerine bırakırdı. Osmanlı'nın tarih kayıtlarına göre, «yabancı dil bilen» Türk-asıllı Osmanlı uyruğu fazla olmadığı için, bu sefirlerin büyük bölümü ya Avrupa'ya gönderilen, ya zaten oraya yerleşmiş bulunan Ermeni, Yahudi ve Rum'lardı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında «Tercüme Bürosu» olarak ilk kez örgütlenen Osmanlı hariciyesinin özelliği de, yine **azınlıkların çoğunluğuydu.**

Osmanlı'nın «zül» saydığı için «ilgilenme» işini azınlıklarına bıraktığı bir başka konu da ticaret ve maliyeydi. 1881 **Muharrem Kararnamesi** ile Osmanlı İmparatorluğu'-

nun ekonomik kaynakları üstüne kurulan Düyûn-u Umûmiye İdaresi'nin, Osmanlı'ya dış borç verecek Avrupa ülkelerinin Osmanlı üst yönetimiyle ilişkileri çoğunluk Ermeni Maliye Nazırlarıyla, Rum ve Yahudi asıllı maliyecilerle kurulurdu. Özetle, Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan çöküşüne uzanan süre içinde, «barışçı» nitelikteki dış siyasal ve ekonomik ilişkilerini **kural olarak «dil ve iş bilir» azınlıkları aracılığıyla kurdu, Türk asıllı uyruklarının dış dünyaya yönelişini sınırlı tuttu.**

Osmanlı sporunun uluslararası sporun doruğunu temsil eden Modern Olimpiyat Oyunlarıyla ilişkileri, siyaset ve ekonomideki durumun aynıyla tekrarıdır.

Çeşitli kaynaklara göre, Osmanlı sporunun «dışa açılma» çabalarının ilki, pehlivan Koç Ahmet'in Atina'da 1896 yılında düzenlenecek ilk Olimpiyat Oyunları'na katılmak için aynı yıl Padişah II. Abdülhamit'e başvurmasıdır. Bu başvurusu geri çevrilen Koç Ahmet yine de Atina'ya gidecek, mayolu güreşçiler arasında pehlivanlık kispetini giyecek, ama, Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin bir kararıyla güreş tutmasına izin verilmeyecektir. Öte yandan, Baron Pierre de Coubertin'in anılarına göre, 1904 St. Louis Olimpiyatlar çerçevesinde düzenlenen bazı yan-gösterilerde, «Türk sporcularının şaşırtıcı varlıklarına rastlanmaktadır». Bunların kim oldukları, nereden, nasıl olup da Amerika'ya kadar geldikleri konusunda hiçbir bilgi bulunmamakla birlikte, Amerika'ya göç etmiş Ermeni, Yahudi, Rum asıllı Osmanlı uyrukları olmaları ihtimali yüksektir.

Modern Olimpiyat Oyunları'nın kuruluşunun onuncu yılını kutlamak için Atina'da «Ara Oyunları» olarak düzenlenen mini Olimpiyatlar ve onun sonrasında, Osmanlı sporunun Batı dünyasıyla «gayri resmî» ilişkilerini nasıl düzenlediğini, Yıldız'dan izliyoruz:

> Atina'da yapılan Ara Olimpiyatlarına İstanbul'dan birkaç Rum sporcu, harcamaları kendileri tarafından karşılanarak, Osmanlı İmparatorluğu adına katılmışlardır. Bu sporcular, cimnas-

tikçi Niko Alibranti ve Yorgo Alibranti, güreşçi Menelas Karoçeris, atlet Çerepoğlu, eskrimci Kritikos ve Fotyadis'tir. Bunların arasında Galatasaray Mekteb-i Sultanî öğrencisi olan Yorgo Alibranti en başarılı sporcu olarak görülmüştür. 1908 Londra Olimpiyatlarına özel konuk olarak Osmanlı Devleti adına cimnastikçi Aleko Mulos katılmıştır. **UOK** Başkanı Baron Pierre de Coubertin'in İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde kendisine tercümanlık yapan bu genci Londra Olimpiyatlarına kendi kontenjanından davet etmiş, Aleko Mulos geçit töreninde Türk bayrağı ile görülmüş, katıldığı cimnastik dalında ise başarılı olamamıştır.

Olimpiyatlara katılan ikinci grup Ermeni asıllı olan Türklerdir. 1912 yılında Stockholm'de yapılan Olimpiyatlara Vahram Papazyan ve Mıgıryan'ın geçit töreninde Türk bayrağı ile geçtikleri ve yarışlara katıldıkları olimpiyat belgelerinde yer almaktadır. Bu sporculardan Vahram, o yıllarda İstanbul'da Ermenice çıkan bir gazetenin sahibi tarafından gönderilmiş ve tüm harcamaları karşılanmıştır (Yıldız, s. 274-275).

Birinci Dünya Savaşı yüzünden 1916'da Berlin'de yapılması planlanan olimpiyatlar iptal edildi. 1920 Antverp olimpiyatları'na, «savaş yeniği ve suçlusu» sayılan Almanya, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu alınmadılar.

1921 yılında Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin çıkardığı afla Olimpiyatçılık Akımı'na «kesin dönüş» yapan Türkiye, «resmî olarak» katıldığı 1924 Paris Olimpiyatlarından sonra bütün Yaz Olimpiyatlarına, 1936 Garmisch-Partenkirchen'den sonra da bütün Kış Olimpiyatlarına katıldı.

Uluslararası siyasete «en duyarlı» olimpiyatını da, 1980 yılında, Moskova'da yaşadı. 1984 Los Angeles Olimpiyatları için sosyalist ülkelerin çıkardıkları «boykot» çağ-

rısını «sporu uluslararası siyasete âlet ediyorlar» gerekçesiyle eleştiren Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi, 1980 Moskova Olimpiyatlarını, «Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etti» diye, bir bölüm Batı ülkesiyle birlikte boykot etti.

Bu örneklerden de görüldüğü gibi, Türkiye'de spor, yalnızca ulusal değil, uluslararası ekonomik ve siyasal parametrelere de fazlasıyla duyarlıdır. Bu saptamalardan sonra, bu genel ekonomik-siyasal çerçeve içinde, Cumhuriyet dönemindeki spor yapısının evrimini incelemeye başlayabiliriz.

TÜRKİYE İDMAN CEMİYETLERİ İTTİFAKI (1922-1936)

Soru 54 TİCİ'nin yönetsel-ideolojik yapısı nedir?

1922 yılında kurulan, on dört yıl süreyle Türkiye sporunun iniş-çıkışlarını yönetmeye çalışan, 1936 yılında da yerini «yarı-resmî» Türk Spor Kurumu'na bırakan **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı,** kapanmasının üstünden neredeyse yarım yüzyıl geçmiş olmasına rağmen, **bugün bile güncel olarak tartışılan bir yapıdır.**

Sporda, özellikle de futbol ve güreşte alınan her yenilgiden sonra, günlük basının spor sayfalarını açtığımızda, aynı basının birinci ve ekonomi sayfalarındaki «ekonomiyi özel teşebbüse bırakırsan işte böyle olur», «zaten devlet serbest piyasa ekonomisine bu kadar karıştığı için bunlar oldu» tartışmalarına çok benzeyen, **hep TİCİ'ye atıf yapan yazılara rastlarız.** Türkiye'de hiçbir zaman güncelliğini yitirmeyen «Özel girişimcilik-devletçilik» tartışmasının spordaki yankısı, uzantısıdır bu... Taraflar **da,** «TİCİ Olayı»na, ya «devletçi», ya «özel teşebbüsçü» olarak yaklaşırlar Bunun en çarpıcı örneği, **TİCİ'**nin kurucularından Burhan Felek'in **sporu** «şahsın ve hususî teşebbüslerin malı», **spor-devlet ilişkisini** «tamamiyle hamî - mahmî münasebeti», **TİCİ'**yi de «memleketimizdeki ilk ve

son normal amatör spor teşkilâtı» olarak görürken, «devletçi-Halkevci» Behçet Kemal Çağlar'ın **TİCİ**'yi kapatan kararı «sporda çeteciliğe nihayet veren, Türk sporunun Misak-ı Millî'sini teşkil eden bir karar» olarak yorumlamasıdır (bkz. Fişek, **SY**, s. 370). İşte, **TİCİ** konusundaki tartışmaların özel yan-tutmalara çok açık olan «iyiydi, kötüydü» yanına girmemek için, öncelikle, Osmanlı'nın Batı'dan, Cumhuriyet'in de Osmanlı'dan aynen devraldığı bu örgütün nesnel bir ideolojik-yönetsel değerlendirmesini yapmamız gerekiyor.

«Kendi kendini yönetme» geleneğine sahip olan Avrupa'nın devlete ve hükümete karşı «bağımsız» olarak kurduğu, çok-sporlu, çok-kulüplü «federatif» spor birliklerinin Türkiye'deki benzeridir **TİCİ**... Ulusal spor yönetiminde son sözün «özel» kişi ve kulüplerce kurulan, özel hukuk tüzel kişisi olarak örgütlenen bir «kulüpler birliği» tarafından söylenmesini öngörür. Bu yönüyle, **TİCİ**, kulüplerarası çekişmeler yüzünden işlevsizleşip dağılan öncelleri, yani İstanbul Futbol Birliği, İstanbul Kulüpleri Ligi, Cuma ve Pazar Ligleri'nin, hem kurucu üyeleri, hem yönetim ve ideolojik yapısı bakımından devamıdır. İdeolojisi, kurucularından Burhan Felek'in sözleriyle, «spor şahsın ve husûsî teşebbüslerin malı, fakat hükümetin ve milletin mahmîsi olmalıdır» şeklinde özetlenebilir.

TİCİ'nin yönetim yapısına gelince, 22 Mayıs 1922 tarihinde 27 maddelik bir yönetmelikle tüzel kişilik kazandığını, 14 Temmuz 1922 tarihli 242 maddelik bir «dahilî nizamname» ile kulüp-kulüp, kulüp-birlik ve birlik-federasyon (encümen) ilişkilerinin düzenlendiğini, 16 Şubat 1923 tarihli bazı yönetmelik değişikliklerinden sonra, 2 Ocak 1924 günü Ankara'da toplanan Birinci Umûmî Kongre ile kesin örgüt yapısına kavuştuğunu görüyoruz. Ancak, hemen belirtelim, «profesyonelliği, kumarı, işreti ve siyasetle iştigali bir madde-i mahsusa ile meneden» kulüplerin, onların yanı sıra da spora katkıda bulunmuş kişilerin üye oldukları **TİCİ**'nin hem yönetim yapısı, hem ideolojisi, (1) İstanbul dışına çıkılarak taşrada «idman mıntakaları» (iller)

olarak peyderpey örgütlenilmesi, (2) yine peyderpey kurulan encümenlerin uluslararası spor federasyonlarına üye olmaları dışında, büyük ölçüde aynı kalmıştır.

TİCİ'nin «federatif» yönetim yapısı, (1) **Umûmî Kongre,** (2) **Merkez-i Umûmî,** (3) bugün «federasyon» olarak andığımız **İdman Heyet-i Müttehideleri**'nden oluşuyordu. Kulüplerin ve idman mıntakalarının temsilcilerinden oluşan **Umûmî Kongre**'nin yılda bir tekrarlanan görevi, iki kongre arasında **TİCİ**'nin tüm işlerini yönetecek **Merkez-i Umûmî**'yi seçmek, bir önceki dönemin çalışmalarını değerlendirdikten sonra izleyecek dönemin programını hazırlamaktı. Bu hazırlanan programı uygulamakla görevle **Merkez-i Umûmî**'nin bu işteki yürütme organı, sorumlu oldukları spor dalının uluslararası kurallara göre yürütülmesini sağlamakla görevli olan «teknik jandarma» niteliğindeki **İdman Heyet-i Müttehideleri** idi.

Aşağıdan yukarıya seçimle ve «federe» birimlerin bir üst örgütsel basamağa «federatif» yetkiler devretmesiyle oluşan **TİCİ**'nin bu yapısının bir başka özelliği aktif spor yaşamlarını noktalamış «fahrî ve meccanî» yöneticiler eliyle, **sporcu özyönetiminden kulüplerin özyönetimine geçmesi, önceki dönemlerden devralınan kronik sorunu da kulüplerarası sürtüşme ve kavgalardır.**

TİCİ'nin çözülüşünü hızlandırdan, 1936 yılında da yerini «yarı-resmî» Türk Spor Kurumu'na bırakmasına yol açan olaylara geçmeden önce, dönemin iki önemli olayına, (1) spor federasyonlarının kurulmasına ve (2) Türkiye'nin **TİCİ** eliyle 1924 Paris Olimpiyatları'na katılmasına, yani **uluslararası spor topluluğuna üye olmasına** kısaca değinmek istiyoruz.

Soru 55 Türkiye'de spor federasyonları nasıl kuruldu?

Dünyanın her yerinde olduğu gibi, Türkiye'de de, spor federasyonlarının iki temel görevi vardır. Bunlardan bi-

rincisi, üyesi olduğu uluslararası federasyonun koyduğu teknik («fennî») kuralların ülkesinde uygulanmasını sağlamak, ikincisi de kendi ulusal üst kuruluşuna bağlı ve sorumlu olarak ülke çapında kendi sporunu örgütleyip yaymaktır. **TİCİ** bünyesindeki ilk federasyonlar (encümenler, idman heyet-i müttehideleri) bu amaçla, «futbol», «atletik sporlar» (atletizm, bisiklet, eskrim, tenis, yüzme, atıcılık ve binicilik) ve «güreş» (güreş, halter ve boks) şeklindeki üçlü bir uzmanlaşmayla 24 Ağustos 1922 tarihinde kuruldular. Gerçi ilk federasyonların başkan ve üyeleri **TİCİ**'nin Heyet-i İdare'si tarafından atanmıştı, ama, izleyecek dönemlerde, federasyonların, «mıntıka heyet-i müttehideleri»nin gösterecekleri iki katı aday arasından **TİCİ** Umûmî Kongresince seçilmeleri öngörülüyordu. Öyle de oldu.

2 Ocak 1924 tarihli, 173 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararnamesiyle Türkiye'yi «dışarıya karşı temsil etme» yetkisini alan **TİCİ**, Türkiye'nin 1924 Paris Olimpiyatlarına katılmasının ön koşulu «oyunlara katılınacak spor dallarında federasyon bulunması ve bunların uluslararası federasyona üye olmaları» olduğu için, ilk kuruldukları 24 Ağustos 1922'de uluslararası federasyonlara üyelik için başvurmuşlardı. Uluslararası Amatör Atletizm Federasyonu **IAAF**'den olumlu cevap Aralık 1922'de, Futbol Federasyonu FİFA'dan geçici kabul 15 Ocak 1923, kesin kabul 21 Mayıs 1923'te geldi. Türkiye, spor federasyonları yoluyla uluslararası spor topluluğunun üyesiydi artık...

Tek tek federasyonların **TİCİ** dönemindeki kuruluş çalışmalarını, kulüplerle ve **TİCİ** üst yönetimiyle ilişkilerini burada uzun uzadıya anlatmaya yer yetmez elbette... Bunun için, (1) güreş ve atletizm federasyonlarının yasal kuruluşlarını tamamladıktan sonra uzunca süre faaliyete geçemediklerini, (2) güreş, atletizm ve futbol federasyonlarının eğreti yapılarını 13 Nisan 1923 tarihinde yeniden örgütlemek durumunda kaldıklarını, (3) her dönemdeki gibi, **spor-futbol özdeşliğinin sürdüğünü,** büyük çatışma ve sürtüşmelere sahne olan futbol heyet-i müttehidesine en büyük eleştirilerin yine kulüplerden geldiğini belirttikten son-

ra, bilgi olarak, bazı önemli federasyonların kuruluş ve uluslararası federasyonlara üyelik tarihlerini vermekle yetinelim: atletizm (1922/1922), futbol (1922/1923), güreş (1922/1923), bisiklet (1923/1923), eskrim (1923/1923), halter (1923/1923), boks (1924/1927), kürek (1924/1950), yüzme ve yelken (1924/1931), binicilik (1926/1930), atıcılık (1926/1953), basketbol (1934/1935), voleybol (1934/1950), kayak (1934/1935), cimnastik (1940/1960), Judo (1962/1964).

Soru 56 1924 Paris Olimpiyatları TİCİ'ye ne getirdi?

Birinci Dünya Savaşı'nın öteki yenikleriyle birlikte 1920 Antverp Olimpiyatları'na alınmayan Türkiye, 1924 Paris Olimpiyatları'na, bu yoldan da uluslararası spor topluluğuna girmeye çalışırken, örgütsel görünüm çok karışıktı. Bir yanda, Baron Pierre de Coubertin'in 20 Haziran 1921 tarihinde Lausanne'dan Selim Sırrı Tarcan'a yazdığı mektup vardı. Bu mektupta, Tarcan'ın tekrar Uluslararası Olimpiyat Komitesi Türkiye Murahhaslığına seçildiği, **Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti'**nin tekrar **UOK** bünyesine alındığı yazılıydı. Ama, daha önce de değindiğimiz gibi, ortada, yasal kuruluşunu tamamlamış bir olimpiyat komitesi yoktu. Kaldı ki, Selim Sırrı'nın 1922 yılında kurduğu «Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti Yerine Kain Cihan Müsabakalarına Hazırlanma Cemiyeti» de Türkiye'nin spor pratiğinden bütünüyle kopuktu.

Öte yandan, Türkiye'nin atletizm, bisiklet, eskrim, futbol, güreş ve halter dallarında katılacağı 1924 Olimpiyatları'na yöneliş süreci içinde, **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı,** İcra Vekilleri Heyeti'nin 170 sayılı kararnamesiyle «kamu yararı gözeten dernek» statüsünü edinmiş, 173 sayılı kararnameyle de hem «Türkiye'yi sporda yurt dışında temsil etmek» yetkisini, hem olimpiyatlara hazırlanmak için 17 bin liralık bir ödenek almıştı.

Olimpiyat yılına girilirken, Türkiye hükümetinin, «ulusal ve uluslararası düzeyde spordan kimin sorumlu olacağı» konusunda ağırlığını **TİCİ**'den yana koyduğu belliydi. Oysa, uluslararası sporun yerleşik kural ve teamüllerine göre, **olimpik konularda Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne karşı yalnızca ulusal olimpiyat komiteleri sorumlu olabilirdi.** Gerçi kendi sporunu nasıl örgütleyeceği konusunda karar vermek her ülkenin egemenlik haklarının doğal bir uzantısıydı, ama, **UOK**'un elinde de «dilediğini olimpiyata almama» gibi güçlü bir yaptırım vardı. O tarihlerde yoğun biçimde «diplomatik tanınma» mücadelesi veren Ankara için ikinci kere olimpiyatların dışında kalmak, çok önemli bir uluslararası fırsatın kaçması anlamına gelebilirdi.

Ama, «ulusal komite» görevi yapan **CMHC** ile sporu yöneten **TİCİ**'nin uzlaşmaları, Türkiye sporunun her kesitinde olduğu gibi, **kişisel nedenler yüzünden çok güçtü.** Sözgelişi, **TİCİ**'nin ilk görev bölümünü yaptığı 14 Temmuz 1922 tarihli toplantısında, ancak «sporun beden eğitimine tepkisi» olarak açıklanabilecek bir biçimde, **UOK** Türkiye Murahhası Selim Sırrı Tarcan'a çok düşük oy çıkmış, o da «işlerinin çokluğu» gerekçesiyle **TİCİ** üyeliğinden çekilmişti. Çekilenlerden biri de, seçime girip en yüksek oylardan birini almasına rağmen, Selim Sırrı Tarcan seçilemeyince «olimpiyat komitesi başkanlığıyla TİCİ üyeliği bağdaşmaz» diyen Cihan Müsabakalarına Hazırlanma Cemiyeti Başkanı, Ziraat Müdür-ü Umûmîsi Hasip Bey'di.

Aslına bakılırsa, Türkiye sporunda bugün de görülen «olimpiyatçılık-spor yönetimi» ikiliği, o günlerin özel koşulları olmasaydı, yine de çözümsüz kalabilirdi. Ama, 1924 Paris Olimpiyatları'na katılmaya büyük önem veren Ankara, Türkiye sporunun kim tarafından yönetilip temsil edileceği konusunda tercihini **TİCİ**'den yana belirlemiş, hazırlık ve katılma ödeneklerini de onun emrine vermişti. Kaldı ki, saltanatın ilga edilerek cumhuriyetin ilan edildiği bir dönemde, Şehzade Abdürrahim Efendi Hazretlerinin «fahrî», Şehzade Ömer Faruk Efendi Hazretlerinin de «hamî» başkanlıkları altında örgütlenen **Cihan Müsabakalarına Ha-**

zırlanma Cemiyeti'nin bu konuda pazarlık edecek fazla gücü de yoktu.

Ankara'nın müdahale etmesine gerek kalmadan, ilk aşamada, **CMHC**'den **TİCİ** Başkanı Ali Sami Yen'e giden «Selim Sırrı» imzalı bir mektupla (30.8.1922), **TİCİ Başkanı CMHC'ye üye yazıldı.** İkinci aşamada, İcra Vekilleri Heyeti'nin 170 ve 173 sayılı kararnamelerinin yayınlanmasından hemen sonra, **CMHC** adına Selim Sırrı Tarcan, **TİCİ** adına Ali Sami Yen ve Burhan Felek bir araya gelerek, «Türkiye Millî Olimpiyat Cemiyeti» adıyla 1924 yılında tüzel kişilik kazanacak olan örgütün nizamnamesini hazırlamaya başladılar. Üçüncü aşamada, «Beynelmilel Olimpiyat Müsabakalarında Türkiye'nin temsilini temin ve iştirak-ı esbabını ihzar etmek maksadile» **(Nizamname,** madde 1) ve Başbakan İsmet İnönü'nün onursal başkanlığında yeniden örgütlenen **TMOC**'un 8 yönetim kurulu üyeliğinden en az 4'ünün **TİCİ** üyelerince doldurulması hükme bağlandı. **TİCİ**'nin 2 Ekim 1926 tarihinde sonuçlanan Üçüncü Umumî Kongresinde alınan bir kararla da, son aşamada, **TİCİ Başkam'nın aynı zamanda TMOC Başkanı olması,** Uluslararası Olimpiyat Komitesi Türkiye Murahhası'nın yönetim kurulunda yalnızca «doğal üye» sıfatıyla yer alması, öteki üyeliklerin de **TİCİ**'nin federasyon (idman heyet-i müttehideleri) başkanlarınca doldurulması sağlandı.

Genel bir değerlendirme yaparsak, 1924 Paris Olimpiyatları **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı**'na Olimpiyatçılık Akımı üstünde «yönetsel egemenlik», **TİCİ** de Türkiye'ye 1924 Paris Olimpiyatları'nı kazandırmıştır. Ama, **TİCİ**'nin Türkiye sporuna **1924 Paris Olimpiyatları dışında ne kazandırdığı** bugün bile spor tarihçilerince tartışılmaktadır.

Soru 57 TİCİ döneminde «kulüplerarası rekabet» hangi boyutlardaydı?

Sporun futbolla özdeşleştiği bir ortam, kulüplerarası çekişme ve sürtüşmelerin ister istemez yarattığı sorunla-

rın üstüne «kulüplerarası» örgütlenmeyle gidilen bir yönetsel yapı içinde, «federatif» anlayış aynı kalırken örgütün adının **«Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı»** olarak değişmesiyle, bütün sorunların bir anda çözüleceğini beklemek elbette mümkün değildi.

TİCİ-öncesi dönemde gözlenen olaylar, sözgelişi yönetim organlarında oy çoğunluğunu ele geçiren Fenerbahçe'nin 1910-1911 mevsiminde Galatasaray'ı, dengeyi değiştiren Galatasaray'ın 1914-1915 mevsiminde Fenerbahçe'yi, İttihat-Terakki'nin 1913 darbesinden sonra Altınordu'nun hem Fenerbahçe, hem Galatasaray'ı saf dışı etmesi gibi aşırılıklar **TİCİ** döneminde gerçi yaşanmadı, ama, **öncelleri gibi TİCİ'yi de çözecek olan kulüp çekişmelerinin önü alınamadı.**

TİCİ döneminin ilk büyük sorunu, 24 Ağustos 1922 tarihinde «futbol», «atletik sporlar» ve «güreş» olarak kurulan ilk federasyonların, uluslararası federasyonlara üyelik için başvurmalarından hemen sonra dağılmaları, bu yüzden de **1922-1923 futbol mevsiminin hangi düzenleme içinde başlayacağı** gibi konuların askıda kalmasıydı. Unutmayalım, «federe» kulüplerin bir araya gelerek oluşturdukları «federatif» bir yapıydı **TİCİ**... Tüzel kişilik edindiği 22 Mayıs 1922 ile yeniden örgütlendiği 16 Şubat 1923 tarihleri arasında yürürlükte kalan ana nizamnamesine göre, kulüpleri ilgilendiren kararlar kulüp temsilcilerinin büyük çoğunlukta oldukları **Heyet-i Merkeziye**'de üye tam-sayısının üçte iki oyuyla alınabiliyor, bu da, bırakın üye kulüplerin istençlerine aykırı kararların alınmasını, kulüplerle doğrudan ya da dolaylı biçimde ilgili herhangi bir kararın üretilmesini engelliyordu. **TİCİ** Futbol Heyet-i Müttehidesi, Türkiye'nin tek «futbol karteli» olarak, önce, **TİCİ**'ye girmek isteyen «İstanbul Türk İdman Birliği»nin temsilcileri Beşiktaş, İttihad Spor ve Boks İdmanevi sözcüleriyle görüşmeye oturdu. Önceki dönemin kartelci alışkanlıklarıyla, İstanbul Türk İdman Birliği'nin 11 üyesinin **TİCİ**'ye üyelik istekleri geri çevrildi. Ama, futbol mevsiminin **nasıl baş-**

layacağı konusundaki tartışmaların burada kesilmediğini Ertuğ'dan izliyoruz:

> 1922 yılından itibaren İstanbul lig maçlarının **TİCİ** muvakkat futbol encümeni tarafından yürütülmesi gerekiyordu... Halbuki lig maçlarına katılmak isteyen kulüplerin çokluğu nedeniyle kulüp idarecileri arasında bazı anlaşmazlıklar olmuştu. Bir kısım idareciler lig maçlarının onbir Türk kulübü arasında yapılmasını öne sürerken, bir kısmı kulüplerin iki kümeye ayrılmasını, bu suretle maçların zamanında bitirilebileceğini öneriyordu. Bazı idareciler futbol encümeni toplantısına katılan delegelerin yetkisiz olduğunu ileri sürerek ikinci bir seçimin yapılmasını istemişlerdi. Futbol Encümeni, bu itirazı ileri süren üç kulübü (Türkgücü, Kumkapı ve Beylerbeyi) **dışarıda bırakıp** sekiz takımlık bir fikstür hazırlayarak lig maçlarına başlamıştır (Ertuğ, s. 67-68).

Futbol federasyonu toplantısında futbol federasyonunun «usulsüz» oluştuğunu öne sürerek seçimlerin yenilenmesini isteyen kulüplerin «lig-dışı» bırakılmaları, kulüplerarası rekabetten çok çekmiş «federatif» bir yapının «federe» birimlerine karşı bir «otorite gösterisi» olarak yorumlanabilir. Ancak, anılan olayda, haklı olanlar, itiraz eden kulüplerdi. Federasyonların ilk oluşum aşamasında, ana nizamnamenin «encümenlerin Heyet-i Merkeziye'ce o sporla uğraşan kulüplerin gösterecekleri üçer aday arasından seçilecek birer kişiden oluşması» (madde 22) ve «bir zatın hem Heyet-i Merkeziye, hem de encümen âzası olamaması» (madde 23) yönündeki hükümlerine rağmen, Heyet-i Merkeziye, 24 Ağustos 1922 tarihli toplantısında, «atletizm», «güreş» ve «futbol» federasyonlarının başkanlıklarına **kendi başkan yardımcıları** Burhan Felek (Anadolu), Ali Seyfi (Fenerbahçe) ve Yusuf Ziya Öniş'i (Galatasaray) getirmiş, federasyon üyelerinin de federasyon baş-

kanlarınca **TİCİ** Heyet-i Merkeziye üyeleri arasından seçilmesini öngörmüştü.

TİCİ üst yönetiminin kendi koyduğu kurallara aykırı davranarak o kuralları savunan kulüpler üstünde «merkezci otorite» kurmaya çalışması, kulüplerarası görüş ayrılıklarını Galatasaray-Fenerbahçe ilişkileri çerçevesinde çözmesi, hatta ülke çapında yayılmak istenen **sporu futbolla özdeşleştirmesi** belki fazla tepki çekmeyebilir, böylece «şahsın ve hususî teşebbüslerin malı» olarak örgütlenen **TİCİ** bugün de «ulusal spor yönetimi» olarak kalabilirdi.

Ama, olmadı. Biri «olay», biri «durum» niteliğindeki iki gelişme, Türkiye'nin spor yönetimini, «özel» **TİCİ**'den «yarı-resmî» **Türk Spor Kurumu**'na götürdü.

Soru 58 TİCİ'nin «ulusal yönetim» olarak yetersizleşmesi nasıl gelişti?

Kulüplerle ilgili bütün kararlarını üçte iki çoğunlukla almak durumunda olan, dolayısıyla da ya kulüplerle ilgili hiç bir karar alamayan, ya değişen güç dengelerine göre kararları da değişen **TİCİ**'nin, daha uzun süre Türkiye'nin ulusal spor yönetimi olarak kalmayacağı, yerini farklı bir yönetsel yapıya bırakacağı, 1930'ların başlarında anlaşılmıştı.

Bir kere, **ideolojik ortam uygun değildi.** 1923 İzmir İktisat Kongresi kararlarıyla başlatılan «ekonomik özel girişimcilik» dönemi (özel sektöre uygulanan bütün teşviklere rağmen) 1929 bunalımıyla başarısız biçimde noktalanmış, devletin 1929 yılında «denetim» olarak başlayan ekonomik müdahaleciliği üç yıl sonra doğrudan yönetime dönüşmüştü. Özel girişimciliğin ekonomide uğradığı başarısızlığın bir benzerinin sporda da yaşandığını Somalı şöyle anlatır: «1935-1936 İstanbul lig maçları gene iki devreli olarak ve fakat bu defa takım adedi çoğaltılarak 12 kulüp arasında organize edilmişti. Görüldüğü gibi, **1924'den bu yana epey uzun bir devre geçmiş olmasına rağmen,** İstanbul ligine

halen bir çekidüzen verilememiş ve birinci ligi teşkil eden takımların adedi üzerinde kesin bir rakama varılamamıştı» (Somalı, **Beşiktaş Tarihi,** s. 45). Bunun anlamı, **TİCİ'nin birinci öncelikle amaçladığı örgütsel-yönetsel istikrarı bir türlü sağlayamadığıydı.** Bu kargaşa ortamında, işlere çekidüzen verilebilmesi için, sporun yönetiminin kulüplerden alınarak ya doğrudan devlete, ya devletin yan-kuruluşlarına (ör. Halkevleri) devredilmesinin gündeme gelmesi kaçınılmazdı. 1932 yılı başında o da oldu, **Ülkü** dergisi «sporda devletçilik» ilkesini savunmaya başladı.

TİCİ döneminin sonlarına doğru belirginleşen bir başka eğilim, kulüplerle doğrudan ya da dolaylı karar üretemeyen **TİCİ** üst yönetimiyle üye kulüpler arasındaki anlaşmazlıkların artmasına paralel olarak, **kulüplerarası rekabetin de ilginç boyutlar, siyasal yöntemler edinmesiydi.** Sözgelişi, 1931-1932 futbol mevsimi açılmadan hemen önce, geçmiş yılların şampiyonluklarını büyük ölçüde aralarında paylaşan Galatasaray'la Fenerbahçe maç gelirlerinin bölüşülmesi konusunda **TİCİ** üst yönetimiyle ayrılığa düşüp hiçbir maçlarında sahaya çıkmamışlar, hemen ertesi yıl da, raslantıyla açıklanması güç bir kararla, Maarif Vekâleti, Galatasaray'ı hedef alan biçimde «öğrenci sporcuların sivil kulüplerde futbol oynamalarını» yasaklamıştı.

Derken, daha önce sözünü ettiğimiz «Ateş - Güneş Olayı» ortaya çıktı. 1933 yılına gelindiğinde, devletin partisi vardı, devletin yan kuruluşları vardı, devletin iktisadî teşekkül ve teşebbüsleri vardı, ama, **devletin bir futbol takımı, başkent Ankara'nın İstanbul'da bir temsilcisi yoktu.** Ankara'nın simgesi Hitit Güneşi'ni anımsatan bir adla kurulacak olan Güneş kulübünün hem kuruluş, hem gelişme süreçlerinin, **Ankara'ya karşı, Türkiye'nin spor tarihinde pek raslanmayan bir Galatasaray - Fenerbahçe (İstanbul) ittifakı oluşturması kaçınılmazdı.** Maarif Vekâleti'nin yasağına rağmen «Galatasaray'ın liglerde gizlice oynattıkları öğrenci sporcuları basında teşhir ettikleri» gerekçesiyle kulüplerinden ihraç edilen bir bölüm Galatasaraylı

(başta **TİCİ** kurucularından Yusuf Ziya Öniş) Güneş kulübünü kurdular, öncelikle Galatasaray ve Fenerbahçe'den olmak üzere büyük çapta transferler gerçekleştirdiler. Somalı kısa sürede meydana gelen gelişmelerin spor pratiğine nasıl yansıdığını şöyle anlatıyor: «Güneş kulübünü yönetenler zirveye kestirmeden gitmek istiyorlardı. Kesenin ağzı açılmış..., son iki yıl içinde yurdun her yerinden cazip tekliflerle getirttikleri kıymetli oyuncularla takviye edilerek adeta bir 'Üç Şehir Karması' manzarasına bürünmüşlerdi» (Somalı, s. 51).

İki yıl sonra, Türkiye'de sporu **Türk Spor Kurumu**'nun yönettiği 1937-1938 döneminde, futbol mevsiminin Güneş, Beşiktaş ve Fenerbahçe'nin puan eşitliğiyle kapanması, böylece şampiyonluğun ortada kalmasının **hemen sonrasında,** daha Avrupa'da bile yeni uygulama bulan «averaj» sistemini iki günde **TSK** üst yönetiminden geçirerek Güneş'i şampiyon ilan ettirecek etkinliğe daha ilk kuruluş yıllarında ulaşmıştı «başkent Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi»... Spor basınında Güneş kulübüne karşı yazılan her yazı, yapılan her eleştiri, «sporun devletleştirilmesi» yönünde giderek yoğunlaşan çalışmaların genel bütünlüğü içinde, «İstanbul'un Ankara'ya kafa tutması» olarak yorumlanıyordu. **TİCİ**'nin sonu yaklaşırken, Ankara'nın elinde önemli bir koz daha vardı.

Ankara adına Cumhuriyet hükümetleri toplum genelinde ulusal birliği örgütlemişlerdi, ama, **TİCİ**'nin şahsında, İstanbul, aynı başarıyı sporda tekrarlayamamıştı.

Soru 59 TİCİ sporu Türkiye'ye ne kadar yaydı?

Merkezi Ankara olmakla birlikte bütün üst yöneticileri İstanbul'da olduğu için oradan yönetilen **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı**'nın, (1) «idman mıntakaları» (bugün «bölge» olarak anılan iller), (2) «idman heyet-i müttehideleri» (spor federasyonları) olarak «dikey» ve «teknik» biçimde iki ayrı örgütlenmeye gitmesinin ardındaki

düşünce, **başta sporun özdeşleştiği futbol olmak üzere, bütün sporları Türkiye yüzeyine «peyderpey» yaymaktı.** On dört yıllık uygulamanın sonuçlarını Çeki'den izliyoruz:

> Kurtuluş Savaşının sona ermesiyle, yalnız İstanbul'da yapılmakta olan spor türlerinin bütün Anadolu'ya yayıldığını, sırasıyla Ankara, İzmir, Rize, Trabzon, Konya, Mersin, Adana, Zonguldak, Sivas, Erzurum, Samsun, Bursa, Balıkesir, Eskişehir, Edirne'de 1922 yılı sonlarında yapılmaya başlandığını görmekteyiz. Bu suretle, spor türleri bütün yurtta yayılmakta ve dolayısıyla yalnız **İstanbul'un dar bir bölgesi içinde sıkışıp kalarak örgütlenmiş olan** TİCİ'nin genişletilmesi ve bölgeleri içine alacak duruma getirilmesi görüşü çoğunluk kazanmaktadır **(Türk Sporunun 50 Yılı,** s. 54-56).

TİCİ çok sayıda bölgede çok sayıda sporu yaptıracak biçimde genişleyebildi mi? Bu soruya yanıt getirebilmek için, **TİCİ** ile onun ardılı **Türk Spor Kurumu** arasında bazı sayısal kıyaslamalar yapmamız gerekiyor.

TİCİ döneminde «sporun gelişmesi ve ülkeye yayılması» için devlet bütçelerine konulan özel ödenekler, carî fiyatlarla, 1926'nın 100 endeksinden, 1935'de 507,5'e çıkmıştı. **TİCİ** yönetiminden **TSK**'ya geçildiği 1935-1936 döneminde ödenek artış hızı yüzde 17,73'dü. Buna karşılık, **TSK** dönemiyle çakışan 1936, 1937 ve 1938 bütçelerindeki spor ödeneği, 293.000'er lirayla, sıfır artış hızında kalmıştır. Konuya salt «ödenek» açısından yaklaştığımızda, **«özel» TİCİ'nin devletçe «yarı-resmî» TSK'dan daha fazla kayrıldığını söyleyebiliriz.**

Devlet bütçesi yoluyla **TİCİ** ve **TSK**'nın sağladıkları parasal olanakların, «sporu ülkeye yaymak» için, ilkinde on dört (1922-1936), ikincisinde iki (1936-1938) yıl süreyle nasıl kullanıldığının sayısal bir özetini şöyle yapabiliriz:

1933 yılında 230 olan spor kulübü sayısı TSK'nın

son yılında (1938) 442'ye ulaşmış; 1928 - 1933 TİCİ döneminde kayıtlı sporcu sayısı yüzde 63,79 artarken, bu artış hızı TSK'nın yerini BTGM'ye bıraktığı 1938 yılına kadar yüzde 164,41'i bulmuş; 1925 yılında 13 olan mıntaka sayısıysa, 1933'de 22'ye (yüzde 69,23'lük bir artış), 1938'de de 62'ye (yüzde 181,82'lik artış) varmıştır (Fişek, **SY, s.** 371).

1923 - 1930 döneminde özel girişime sağlanan geniş olanaklara, uygulanan geniş teşvik tedbirlerine rağmen ekonomik hayatta ancak çok sınırlı bir genişleme ve gelişmenin elde edilmesi paralelinde, «Türk sporunda başlı başına bir reform yaratmış olmakla beraber, aslî vazifeleri olan kulüplerimizin müşterek faaliyetini tanzim ve yurdda spor ve spor aşkını tamim ve telkin dâvalarını **TİCİ başaramayınca, devlet müzahir rolüne müdahil vasfını da eklemek mecburiyetinde kalacaktır»** (Dağlaroğlu, **Fenerbahçe Tarihi,** s. 12).

TÜRK SPOR KURUMU (1936-1938)

Soru 60 Türk Spor Kurumu'nun ideolojisi neydi?

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın Sekizinci Umûmî Kongresi 13 Şubat 1936 tarihinde ilk oturumunu yaptığında, bunun, aynı zamanda, özel kulüplerin kendi işlerini yönetmek için kendi aralarından kendi özel yöneticilerini seçtikleri son **TİCİ** kurultayı olacağı anlaşılmıştı. Kulüpler-arası çekişmelerin «çetecilik» olarak eleştirildiği, **TİCİ**'nin «desantralize» yapısıyla sporu geliştirip yaymanın mümkün olmadığının savunulduğu beş günlük kurultayın sonunda, 18 Şubat 1936 oturumunda peşpeşe alınan kararlarla, önce **TİCİ**'nin adı «Türk Sporu Kurumu» olarak de-

ğiştirildi, hemen sonra da «kurumun doğrudan doğruya Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlanması heyet-i umûmiyece Parti Başkanlığından istirham edildi». O dönemin gazetelerinden CHP'ye yapılan kırk imzalı «katılma» başvurusunu okuyoruz:

> Partiye bağlılıkları genbaşkurca onaylanmış hükmî şahsiyetler bulunursa, onlar da CHP Büyük Kurultayına delege gönderebilirler. Türk sporcuları ve Türkspor Kurumu, kendisini yurdun kurtuluş ve yeni baştan kuruluşunu temin edici tek ve yüksek bir siyasal tesis olan CHP'nin öz bir çocuğu ve onun bünyesinden bir parça sayar. Partinin bu yeni hükmü içinde yurt kurumları arasına ilk girme şerefini kurumumuzun almasının karara bağlanmasını teklif ederiz.

Bu başvuru, **Türk Spor Kurumu**'nun hem ideolojisinin, hem örgüt yapısının, hem tarihsel işlevinin en özlü ifadesidir. İdeolojisi, o tarihlerde ulusal ekonomiyi «denenmiş» özel girişimciliğin alternatifi olarak merkezî biçimde, devlet eliyle planlayan ve devlet kuruluşlarına dayandıran «devletçilik» anlayışının spordaki uzantısıdır. Örgütsel yapı ve bağlantıları yönünden, «bütçeleri ve çalışma programları gibi esaslı işleri Parti Genel Sekreterliğinin tensip ve tasviplerine sunan, ehemmiyetli görülen meseleler hakkında Parti'den direktif alan, Vali ve Parti başkanlarının spor bölgeleri başkanlıklarını da deruhte ettikleri» bir parti yan-örgütüdür. İlk andaki işlevi de, tek-parti yönetiminin denetim ve gözetiminde, geniş kitlelere ülke çapında spor yaptırmaktır. Ancak, **TİCİ** kurucularından Burhan Felek'in yıllar sonra belirttiği gibi, «parti politikası, hele partili kimselerin şahsî hırs ve emelleri spora karışınca, partili spor teşkilâtı ancak iki sene gidebilecek, her spordaki olumsuz hadise partiye sıçrayacak, parti bu yüzden sporu bünyesinden atmak isteyecek, ama, bu sefer de serbest bırakmayıp hükümete bağlayacaktır» **(TMOK Dergisi**, no. 32/5-6).

Bu oluşumlar çerçevesinde, «yarı-resmî» olarak kurulan ve kalıcı biçimde tek-parti yönetiminin yan-örgütü olarak çalışması tasarlanan **TSK'nın**, kalıcı bir yapı olarak değil, ideolojisiyle, yönetimiyle, tarihsel işleviyle, **bir «ara rejim» olarak belirdiğini görüyoruz.** Sporun devlet partisince yönetildiği **TSK** döneminden doğrudan doğruya devlet yönetimine girdiği **BTGM** dönemine uzanan süreçteki «ideolojik» oluşumları dönemin belgelerinden şöyle derleyebiliriz:

- «Garpta bütün hayat gibi, spor da ferdiyetçi bir yoldan yürümüştür. Türk sporu bir ferd işi olmaktan uzaktır».
- «Kulüpler yaptıkları işin ulusal olduğunu ve ulusun bedenlerini terbiye etmek davasında bulunduklarını söylerler... İstanbul kulüplerini yakından bilenler, bu gibi müesseselerde amatörce sporun profesyonel sporcular elinde ne hallere girdiğini iyi bilirler. Biz, millet için ve millet ölçüsünde spor istiyoruz».
- «Spor kulüpleri sporun ilmini bilmiyorlar. Onlarca takımlarımızın yenilmelerine sebep ya sahaya alışmamak, ya muhiti yadırgamak, yahut yol yorgunluğu veyahut da ekseriye hakemlerin tarafgirliğidir ve bunlar yüzde seksen bizim aleyhimize vâkî olur, her şeye kabahat buluruz».
- «Biz şuursuz spor istemiyoruz, spordan bir gaye bekliyoruz. Bu gaye millîdir, vatanîdir, sosyaldir. Biz TİCİ'nin maksadında muvaffak olmasını candan dileriz. Fakat ortaya bozguncular çıkarsa işin arkası bırakılmayacaktır. O vakit de devletin başa geçmesini isteyeceğiz».
- «Sekizinci Kongre Türk sporunun Misak-ı Millîsi, çeteciliğe son veren kongredir. Sporun başı artık başlar memleketi Ankara'dadır».

Türk Spor Kurumu'nun bu ideolojik temeline rağmen, yönetim yapısı, bazı bakımlardan, yerini aldığı **TİCİ**'nin uzantısıydı. Bu bakımdan, «ara rejim» ya da «geçiş dönemi» olarak nitelediğimiz **TSK** dönemini bir tür «arayış dönemi» olarak da değerlendirebiliriz.

Soru 61 TSK'nın örgütsel - yönetsel arayışı neydi?

Adını değiştirip tek-parti yönetimine bağlanmakla birlikte «özel hukuk tüzel kişisi» olma niteliğini sürdüren **Türk Spor Kurumu**'nun en önemli açmazı, dönemin özel koşulları çerçevesinde, **üç örgütsel işlev birden üstlenmek zorunda olmasıydı.** Bir kere, beden eğitimi ve spor yaptıracak, onları örgütleyip ülkeye yayacaktı. İkinci olarak, tıpkı ulusal birliğin tek merkezden, Ankara'dan örgütlenmesi gibi, «asıl merkez, tabiî merkez» Ankara'dan Türkiye'nin spor birliğini sağlayacak, planlayacak, disiplin altında tutacaktı. Ama, daha önemlisi, yeni dönemde, spora, «Türk gencini, Türk yurddaşını yurd düşmanlarına karşı kavgada, gerek tek başına kavgada ve gerekse birlikte kavgada üstün kılacak, gelecek meydan savaşlarında Türk ordusuna çevik, yürekli, kahraman, ateşli, anlayışlı, söz dinler dayanıklı elemanlarla dolduracak» olan bir **eğitim aracı** gözüyle bakılmaya başlanmıştı.

TSK'nın kendisine verilen bu üçlü görev yapısını, çok az değiştirerek **TİCİ**'den devraldığı yönetim yapısıyla uzlaştırması çok güçtü. Sorun «taşra örgütlenmesi» adıyla anılan ülke çapında örgütlenmede değildi. «İl» esasına dayalı «idman mıntakası» **(TİCİ)** modeli, küçük bir uyarlamayla, «spor bölgesi» adını almış, bölge (il) başkanlıklarına valiler getirilmiş, «Umûmî Müfettişlik» kurumuyla çakışacak biçimde birkaç ili kapsayan «spor çevreleri» nin kurulması öngörülmüş, valilerin, parti örgütlerinin, Halkevleri gibi yan kuruluşların çabalarıyla, **TİCİ** döneminin sonlarında 22 olan «örgütlenilen il» sayısı kısa sürede 62'ye çıkarılmıştı.

TSK'nın asıl sorunu merkez örgütlenmesiyle, yani merkez karar organlarıyla kulüpler arasındaki ilişkilerin düzenleniş biçimiyle ilgiliydi. **TSK Nizamnamesi, TSK** Başkanı'nın iki yılda bir toplanacak Büyük Kongre tarafından doğrudan, spor federasyonu başkanlarının Genel Başkan tarafından gösterilecek adaylar arasından yine Büyük Kongre tarafından seçilmesini öngörüyordu. Kültür ve Sağlık Bakanlıkları ile Genel Kurmay Başkanlığı ve CHP'nin gönderecekleri birer, yani **toplam dört delege** dışarıda bırakılacak olursa, Büyük Kongre üyeliklerinin tamamı, **TİCİ'de olduğu gibi TSK'da da «tüzel kişi» olarak üyelik yapan spor kulüplerinin birer temsilcisiyle bölge kulüplerinin seçip gönderdikleri birer «bölge delegesi»nin elindeydi.**

Bir başka deyişle, **TİCİ**'nin adı ve ideolojisi değişmişti, ama, **TİCİ** Sekizinci Umûmî Kongresinde, «aralarındaki kıskançlıklar ve rekabet dolayısıyla spor âlemine kavgalı, gürültülü, ruhları çok fena surette tırmalayıcı bir renk vermekle suçlanan» **spor kulüpleri yine spor yönetimine egemendi.** Yaşanan olaylar daha önce görülmemiş öylesine boyutlara ulaştı ki, tek-parti yönetimi bile **TSK**'nın bütünlüğünü koruyamadı.

Soru 62 TSK yönetimini hangi «spor olayları» çözdü?

Kulüplerarası rekabete bir de siyasal çekişmelerin eklendiği 1936-1938 döneminde, **Türk Spor Kurumu**'nun çöküşüne, sporun devlet denetiminden devlet yönetimine geçişine yol açan gelişmelere, «spor olayı» değil de, «spor sahalarında meydana gelen siyasal olaylar» demek daha yerinde olur. Bu açıdan bakıldığında, **TSK** Dönemi süresince neredeyse günübirlik olaylar yaşandı. Hem de, asıl yapılması gerekenin spor olduğunu unutturan olaylar...

Bir kere, **ancak TSK'nın sağladığı ortam içinde görülebilecek bazı «kişisel hesaplar» vardı.** Sözgelişi, CHP

İstanbul il örgütü, Fenerbahçe stadında düzenlenen Balkan Atletizm Şampiyonası için, atletizm federasyonundan, konuk takımların yöneticilerine, elçi ve konsoloslarına, vali ve komutanlara ancak yeten 90 kişilik şeref tribününde 15 kişilik özel yer istemişti. Bu isteği geri çeviren Atletizm Federasyonu Başkanı Burhan Felek, 1936 Berlin Olimpiyatları'na gidecek kafileden siliniverdi.

İkinci olarak, 29 Ekim 1936 günü ülke çapında bütün il ve ilçe merkezlerinde düzenlenen bayraklı, flâmalı törenlerle tüm sporcuların CHP'ye katılmalarının coşkusuyla, **seçimle oluşması gereken spor yönetimine tek-parti yöneticilerinin gösterecekleri adayların atanmasını beklemek doğaldı.** Gerçi spor örgütü kendi yöneticilerini kendisi seçen bir özel hukuk tüzel kişisiydi, ama, öteki de, son tahlilde, devlet partisiydi. **TSK**, küçük bir yönetsel düzenlemeyle, Türkiye Millî Olimpiyat Cemiyeti'ni «kurmak» görevini üstlendi, **TMOC** başkanlıklarına da, sırasıyla, Ali Hikmet Ayerdem (1936), Halit Bayrak (1936-1937) ve Adnan Menderes'i (1937-1938) atadı. **UOK** Türkiye Murahhaslığı için bir düzenleme yapmak ayrıca gerekmiyordu. Selim Sırrı Tarcan 1930 yılında «kendi isteğiyle» görevden çekilmiş, onun yerine Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa atanmış, onun ölümü üzerine de 1933 yılında görevi Reşat Saffet Atabinen devralmıştı.

Üçüncü olarak, sporun büyük kitlesel ilgiye, özellikle de gençliğin ilgisine konu olması nedeniyle, **sporu kendi bünyeleri içinde massetmeye çalışan kuruluşlar vardı.** Türkiye'nin bütün il ve ilçelerinde örgütlenen Halkevleri'nin spor şubelerinin, kurulu kulüplerin bulunduğu yerlerde onların çalışmalarını denetlemeleri, olmayan yerlerde de «İdman Yurdu» adlı kulüpleri kurmaları, **TSK** döneminin önde gelen özellikleri arasındaydı.

Ama, en önemli olaylar yine de futbol sahalarında geçti.

TİCİ döneminin sonunda, biraz olsun kurumlaşmaya başlayan «futbol ligi» yapısı, «Ankara'nın İstanbul'daki Temsilcisi» Güneş'e yer açabilmek için esnetilmiş, 1937 -

1938 mevsiminin üç kulübün puan eşitliğiyle kapanmasından sonra, mevsim başında öngörülmeyen bir düzenlemeyle, **Güneş averajla şampiyon ilan edilmişti**. Oysa, yalnızca mevsimin kapanışı değil, maçları da olaylıydı. Atabeyoğlu anlatıyor:

> 4 Temmuz 1937 günü İstanbul Taksim Stadında oynanan ve 1 - 1 beraberlikle sonuçlanan Galatasaray Güneş maçı sırasında çıkan olaylar üzerine parti ve hükümetin duruma el koyduğu görüldü. Başbakan İsmet İnönü... 27 Temmuz 1937 günü... yayınlanan tebliğinde olayları sert biçimde kınarken, buna bilfiil karışanların derhal cezalandırıldığını açıklıyor..., «bu tavsiyelere ve alınan tedbirlere rağmen sayılan bu fenalıkların devamı görülürse» spor kulüplerinin lağv ve yeni esaslarla tekrar kurulacaklarını söylüyordu **(Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, s. 2192-2193).

Tek-parti yönetimi, son bir çabayla, spor bölgesi başkanlıklarına CHP il başkanlarını atayarak spor yönetimini toparlamaya çalıştı. Ama, hem **TSK**'nın yapısı buna uygun değildi, hem en küçük olaylar ve sporda başarısızlıklar CHP'ye yansıtılıyordu, hem dünyanın artık bir büyük savaşın daha eşiğine geldiği anlaşılmıştı.

BEDEN TERBİYESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (1938 - 1985)

Soru 63 BTGM neden kuruldu, ideolojisi neydi?

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün 16 Temmuz tarih ve 3530 sayılı yasayla «katma bütçeli bir devlet kuruluşu» olarak Türkiye'nin spor yöntimini «devlet adına» devralacağı 1938 yılına girilirken, Cumhuriyet hükümetle-

rinin önünde, **sporu devlete yönettirmekten başka seçenek yoktu.** Batı dünyasında spor yönetiminin temel örgütlenme birimi olan kulüplerin kendi işlerini kendilerinin yönetmelerine dayalı «federatif» model on dört yıl süreyle denenmiş, hem kulüplerarası rekabeti uygar ölçülere indirmede, hem sporu İstanbul'un dışına yaymada, hem sporda çeşitliliğe yönelmede başarısız kalmıştı. Daha sonra, iki yıl süreyle, o tarihlerde Almanya'da uygulamaya konulan model, yani sporun, devletin kendisince doğrudan değil, devletin partisince (ya da devletin destekçi kuruluşlarınca) yönetilmesi sınanmış, ama, bir önceki dönemin yönetsel - örgütsel sorunları tekrarlanınca, bunun da yürümeyeceği, yıpratıcı olacağı anlaşılmıştı.

Geriye dönüş ya da statükoda direniş sözkonusu olamayacağına göre, tek yönetsel seçenek, sporu «şahsî» yönetimden «yarı-resmî» yönetime yönelten mantık zincirini bir adım daha uzatarak, «resmî» yönetime, yani **sporun doğrudan doğruya devletçe yönetilmesine geçmekti.** Başbakanlık makamına bağlı bir «Spor Umum Müdürlüğü»nün kurulmasını öngören ve Celâl Bayar hükümetince TBMM'ye sunulan yasa tasarısının gerekçesinde yer alan bazı ifadeler, zorunlu bir arayışın kaçınılmaz sonucu olarak BTGM'nin nasıl oluştuğunu ortaya koyuyor:

- «Eski iki devrenin verdiği tecrübeler, sporun tıpkı Maarif ve Sıhhat işleri gibi bir Devlet işi olarak ele alınması, Devlet hizmetleri arasına almakla kalmayıp ona Devlet mekanizması içinde yer verilmesi lüzumunu ortaya koymuştur».
- «Neslin ıslahını ve yurddaşların yüksek beden ve normal vasıflı insanlar olarak yetiştirilmesini memleket müdafaasının ve iktisadî kalkınmanın en mühim âmili olarak telakkî eyleyen Garp memleketlerinin... bir çoklarına nisbetle sporda olan geriliğimizi kısa bir dönemde gidermek için sporda kuvvetli bir otorite ve disiplin kurma şiddetli ihtiyacı da bu düşünceyi teyid eder».

Bakanlar Kurulunca yasa tasarısına eklenen gerekçe, herhangi bir yorum gerektirmeyecek netliktedir. Spor, tıpkı ekonomi, eğitim ve sağlık gibi, **bir kamu hizmetidir.** Her kamu hizmeti gibi, **spor, kamu kuruluşları eliyle, devlet hiyerarşisi içinde sunulacaktır.** «Spor» açısından «hızlı gelişme ve Batı ülkelerinin sportif gelişkinlik düzeyine kısa sürede yetişme», «ulusal ekonomi» yönünden «güçlü ve sağlıklı genç işgücü kaynaklarını seferber etme», «ulusal savunma» yönünden de «orduyu çevik, yürekli, kahraman, ateşli, anlayışlı, söz dinler, dayanıklı elemanlarla doldurma» şeklinde özetlenebilecek **üçlü bir işlev gören bu kamu hizmetinin yerine getirilmesi, başka hiçbir kuruluşla paylaşılmayacak bir ödevdir.**

Özetle, **Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü,** ideolojisiyle, yönetim yapısıyla, uygulamasıyla, **sporda devlettir.**

Soru 64 BTGM neden Başbakanlık makamına bağlandı?

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün daha baştan Başbakanlık makamına bağlanması, yalnızca bir «ileri görüşlülük» örneği değil, **Türkiye'nin dünya spor pratiğine yaptığı ilginç bir katkıdır.** Katkıdır, çünkü, **BTGM** modelinin uygulamaya konulduğu 1938 yılında sporunu yaklaşık bir benzerlikte bile örgütleyen ülke yoktu. Bunun tek istisnası, spor işlerini, bireysel bakanlıkların üstünde, ama, Bakanlar Kurulu'nun altında yer alan bir «devlet komitesi» eliyle yürüten Sovyetler Birliği idi.

Çeşitli kamu hizmetlerinin görülmesinin değişik bakanlıklar arasında paylaştırıldığı bir ortamda, sözgelişi günümüz Türkiye'sinde, «ulusal spor yönetimi», spor tesislerinin yapımında Bayındırlık Bakanlığı, geniş öğrenci kitlelerine spor yaptırmak için Millî Eğitim Bakanlığı, spor malzemesinin yapım ve ithali için Ticaret, Maliye ve Gümrük Tekel Bakanlıkları ile yakın ve yoğun ilişki içinde bulun-

mak durumundadır. Kendi hizmetini yerine getirebilmek için çok sayıda bakanlığın destek, katkı ve yardımlarına ihtiyaç duyan ulusal spor yönetiminin, öteki bakanlıklarla eşdüzey bir «bakanlık» (ör. Gençlik ve Spor Bakanlığı) ya da «bakanlık bağlı kuruluşu» (ör. bugünkü **BTGM**) olarak örgütlenmesi durumunda, **hiyerarşik yetki kullanması söz konusu olmadığı için, gerekli eşgüdümü sağlayacak yaptırımları kullanması da söz konusu olamaz.**

İşte, 1938 yılında, sporun üç-işlevli bir «kamu hizmeti» olarak, devlet eliyle örgütlenmesine gidilirken, bu çok temel gerçek görülmüş, bugün de «tek geçerli örgütsel çözüm» olarak savunulan «bakanlıklar üstü» yapı oluşturulmuştu. Yasa tasarısının gerekçesi bu konuda da netti:

> Maarif, iktisad, ordu ve halk gibi büyük insan topluluklarını sinesinde bulunduran müesseselerin yaptıracakları beden terbiyesi ve sporun ancak müesseselerin üstündeki bir makamın prestiji ile sevk ve idare edilebileceği düşünülerek bu kanun ile sporun sevk ve idaresi Başbakanlık makamile ilgilendirilmiştir.

Soru 65 BTGM'nin örgütlenmesinde «Kuvvetler Ayrılığı» ilkesinin gözetildiği söylenebilir mi?

3530 sayılı **Beden Terbiyesi Kanunu**'na, çıktığı 1938 yılından değişmeksizin yürürlüğünü sürdürdüğü günümüze kadar sürekli biçimde «iyiydi, kötüydü» diye tartışılan, en aşırı görüş kutuplaşmalarına konu olan basit bir yasa metni olarak bakmamak gerekir.

Doğrudur: bu yasa, daha sonra kişi hak ve özgürlüklerine aykırılık gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilecek olan 4'üncü maddesiyle, bir «beden terbiyesi ve spor mükellefiyeti» getirmiştir. **Doğrudur:** bu «mükellefiyet», savaş ekonomisinin zorladığı «yollarda ve ocaklarda çalışma» türünden mükellefiyetlerin spordaki

uzantısıdır. **Doğrudur:** içinde yaşanan «seferberlik» koşullarının etkisiyle, «mükellefiyet» sonucu yapılan sporlar, el bombası talimleri, silahlı egzersizler, yanaşık düzen eğitimi, hava, dağ, su ve atış sporları biçimini almıştır.

Ama, gözden kaçan bir başka doğru vardır.

Türkiye'de sporun siyasal parametrelere aşırı ölçüde duyarlı oluşuna, toplumdaki en küçük kıpırtıları bile anında ayna sadakatiyle yansıtmasına rağmen, **3530 sayılı yasanın BTGM için öngördüğü örgütlenme biçimi, hem bu evrensel şaşmazlığa, hem yasama-yürütme-yargı ilişkilerini geleneksel olarak «kuvvetler birliği» ilkesi çerçevesinde sürdüregelmiş olan siyaset ve yönetim geneline aykırılık içindedir.**

BTGM'nin merkez örgütlenmesine baktığımızda, üç ana organ olan «Genel Müdürlük Makamı» (yürütme), «Merkez Danışma Kurulu» (yasama) ve «Merkez Ceza Kurulu» (yargı) ilişkilerinde, «kuvvetler ayrılığı» ilkesini çok anımsatan bir yönetsel düzenlemeye gidildiğini görüyoruz. Bu düzenleme içinde, doğrudan doğruya Başbakan'a bağlı bulunan **Beden Terbiyesi Genel Müdürü** ve makam örgütü, kurum işlerinin ve mevzuatın gereklerinin yerine getirilmesinden sorumlu olan **tipik bir yürütme organıdır.** Genel Müdür'ün «başkan» sıfatıyla, ama tek oyla katıldığı **Merkez Danışma Kurulu,** «memlekette spor bilgisi ve ihtisası ile tanınmış olanlar arasından» Başbakan'ın seçtiği 5 kişi ile Kültür, Millî Savunma, İçişleri ve Sağlık Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan yapısı; genel müdürlüğün yıllık bütçe ve çalışma programlarını görüşüp onaylama, her türlü talimatnameyi hazırlama, federasyonların kurulup kaldırılmasına ilişkin görüş bildirme gibi ödevleri; ama, en önemlisi, «bütçe ve mevzuat konusunda aldığı kararların ancak Başbakan'ca ya da Bakanlar Kurulunca bozulabilmesi» gibi geniş yetkileriyle, Başbakan'a karşı sorumlu, ama, **yürütme organına karşı görece özerk bir yasama organıdır.** İki yıllık süreler için beş kişi olarak seçilen ve görev süresi içinde kimse tarafından feshedilemeyen **Merkez Ceza Kurulu,** istisnasız bütün spor kulüpleri, hakemler, yöneticiler ve

sporcular üstünde kullandığı **«bağımsız» yargılama ve cezalandırma yetkisiyle,** merkeziyetçi devlet geleneklerine ters düşen bir «kuvvetler ayrılığı» modelinin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır.

«Sporda kuvvetli bir otorite ve disiplin kurmak şiddetli ihtiyacının duyulduğu» bir ortamda böyle bir yönetim yapısına neden gerek duyuldu? Bu düzenleme, «kulüplerarası çatışma» (TİCİ) yüzünden meydana gelen «iktidar boşluğu» ile «tek-parti yönetimine girmenin» (TSK) yarattığı «iktidar aşınması» arasında uzlaşmaya yönelen, «iktidar» kavramını çağcıl biçimde «birbirlerine karşı bağımsız yapıların etkileşmesinden doğan denge» olarak tanımlayan bir arayış, savaş sonrasında ülke geneli için tasarlanan yapının bir kostümlü provası mıydı?

Bu sorulara yanıt aradığımızda, yasa gerekçesinde, meclis tutanaklarında, dönem gazetelerinde, yazılı-sözlü anılarda tek açıklayıcı işarete raslamadık. Kaldı ki, tek partili yapılarda her zaman olduğu gibi, «kuvvetler ayrılığı» ilkesi kâğıtta kaldı, «geniş» yasamanın «dar» yürütmeye bağımlılığına dönüştü. Onun için, bu modelin getirilme gerekçelerini çıkarsamaya çalışmak yerine, yakın tarihimizin «açıklanması güç, ilginç» yönlerinden biri olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

SPORDA MÜKELLEFİYET VE SEFERBERLİK YILLARI

Soru 66 BTGM Türkiye sporuna «iç barış» getirdi mi?

Yakın siyasal tarihimizin 1938-1945 «Savaş Yılları» kesitine spor vitrininden baktığımızda, dışta savaş bulutlarının artan hızda birikmesine paralel olarak, sporda bir «iç barış» arayışının yoğunlaştığını görürüz. Bu arayışın

sonul ürünü, Galatasaray, Fenerbahçe ve Beşiktaş kulüplerinin imzaladıkları **Üç Büyük Kulüp Dostluk Paktı**'dır.

Evrensel özelliğini «dostça rekabet»e dayalı olmasından alan bir spor ortamında, spor yaptırmanın temel araçları olan kulüplerin aralarında bir «barış anlaşması» imzalamaları ilk bakışta şaşırtıcı ve yadırgatıcı gelebilir, ama, geçmişte yaşanan önemli olaylar yüzünden bir bakıma zorunluluktu bu... «Federe» kulüplere dayalı bir yönetimin çatısı altında, kulüplerin birbirlerine üstünlük sağlamak için ama spor içi, ama spor dışı her türlü yönteme başvurdukları 1903-1938 döneminde, kulüplerarası ilişkiler çığrından, aralarında yaptıkları da spor olmaktan çıkmıştı.

1938 yılına girildiğinde, «sporda iç barış» arayışını hızlandıran tek olgu kuşkusuz dünya savaşının yaklaşması değildi. Bir kere, 4 Temmuz 1937'nin olaylı Galatasaray - Güneş maçının hemen sonrasında CHP üst yönetimi ve Başbakanlık düzeyinde duruma el konmuş, **biri kulüplere, biri basına, çok sert iki uyarı çıkarılmıştı.** Başbakan İsmet İnönü, 27 Temmuz 1937 tarihli genelgesinde, «bu tavsiyelere ve alınan tedbirlere rağmen sayılan bu fenalıkların devamı görülürse spor kulüplerinin lağv ve yeni esaslarla tekrar kurulacaklarını söylerken, 'Spor ahlâkı mazbut olmayan ve spor edebiyatını nifakta ve gençleri zehirlemekte zanneden unsurları spor sütunlarına kabul etmemeleri için **bu beyanatım gazete sahiplerine tavsiye olarak yazılmıştır'** diyordu» (Atabeyoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** s. 2192-2193).

Ama, Başbakan'ın bu tehdidi, «ateşkes» için yetse bile, «kalıcı bir barış» oluşturmayabilirdi. İşte, 1938 tarih ve 3530 sayılı **Beden Terbiyesi Kanunu,** spor barışını kalıcılaştırmak için, iki kurumsal düzenleme getirdi. Bunlardan biri, ezici oy çoğunluğuna sahip «federe» kuruluşlar olarak gerek **TİCİ,** gerek **TSK** dönemlerinde sporu doğrudan yöneten kulüplerin **BTGM üst yönetiminden uzak tutularak spor hiyerarşisinin en alt basamağına yerleştirilmesiydi.**

Asıl önemli (ve belirleyici) olan ikinci düzenlemedir. Dernek örgütlenmelerini «sıkılaştıran» 26.6.1938 tarih ve

3512 sayılı yeni **Cemiyetler Kanunu,** «serbest kuruluş» sistemini bütünüyle kaldırarak, aralarında spor kulüplerinin de bulunduğu bütün derneklerin kuruluşunu «önceden izin»e bağlamıştı. **Beden Terbiyesi Kanunu** da, 13'üncü maddesiyle, İcra Vekilleri Heyeti'ne, «genel müdürlüğün göstereceği lüzum üzerine spor kulüplerini tevhid, tefrik ve feshetme» yetkisini verdi. 1938-1946 dönemi Bakanlar Kurulu kararnamelerini taradığımızda, **bu yetkinin 207 kulübü açmak, birleştirmek ve kapatmak için kullanıldığını görüyoruz.**

Bir dünya savaşının ortasında, bir yandan sert yasal ve kurumsal düzenlemelerle «zorâki», beri yandan İstanbul kulüpleri arasında sağduyunun egemen olmasıyla «gönüllü ve kendiliğinden» (Üç Büyük Kulüp Dostluk Paktı, 1941) kurulan bu «kulüplerarası barış» ortamı, 1960'lı yılların ortasına kadar sürecek, Türkiye deplasmanlı futbol liginin dikey biçimde ve «illerin temsili» esasına göre **alt kümeler oluşturmasından sonra patlak veren kent savaşlarıyla noktalanacaktır.**

Soru 67 «Beden Terbiyesi Spor Mükellefiyeti» neydi?

İstanbul futbol özelinde sağlanan bu barış ortamı içinde 1938-1946 lig şampiyonluklarının yedisini Beşiktaş, birini Fenerbahçe kazanırken, Türkiye spor genelinde, savaş koşullarının özel etkisiyle, 3530 sayılı **Beden Terbiyesi Kanunu**'nun 4'üncü maddesi çerçevesinde, «spor seferberliği» olarak anılan ve «savaş hazırlığı» niteliğinde olan «beden terbiyesi ve spor mükellefiyeti»nin gerekleri yerine getiriliyordu. «Beden Terbiyesi ve Spor Mükellefiyeti» olarak spor tarihimize geçen ve savaş döneminin öteki mükellefiyetleriyle (yollarda, maden ocaklarında vb. çalışma) birlikte siyasal içerikle anılan olgunun anlam ve özetini **Türk Ansiklopedisi** şöyle veriyor:

Beden Terbiyesi Kanununun 4'üncü maddesi ile

gençler için kulüplere girmenin ve boş zamanlarında beden terbiyesine devam etmenin mecbûrî olduğu belirtilmiş, hangi yaştaki vatandaşların ne kadar müddetle ve hangi mevsimlerde bu mükellefiyet altında bulunacaklarının, ne gibi daire ve müesseselerde beden hareketlerinin tatbiki lâzım geleceğinin İcra Vekilleri Heyetince tâyin olacağı tasrih edilmişti...

O zamanki dünya hâdiselerinin kaçınılmaz tesiri kendini göstermiş ve bugünkü anlayışla antidemokratik sayılabilecek olan ve bir «askerliğe hazırlık» mahiyetini taşıyan bu mükellefiyet, yurttaşa beden terbiyesi adı altında yükletilmiştir. Nitekim, askerî kuruluşlar esas tutularak meydana getirilen gençlik gruplarına «tüfekli talimler» de yaptırılmıştır.

Fakat, bir yandan... maddî unsurların kifâyetsizliği, diğer taraftan... mânevî unsurların noksanlığı, nihayet hâdisenin insan tabiat ve haklarına aykırılığı yüzünden daha başlangıçta büyük güçlüklerle karşılaşılmıştır. Yer yer yapılan denemeler başarılı sonuç vermediği ve geçen yıllar içinde hâdiselere yeni bir dünya görüşü hâkim olduğu için değeri kalmayan bu mükellefiyetin tatbikinden vazgeçilmiştir.

Beden terbiyesi ve spor mükellefiyetinin tam olarak ne anlama geldiği, kimlere kim tarafından, nerede, ne zaman ve nasıl uygulanacağı, buna uymayanların cezalandırılıp cezalandırılamayacağı konusunda ne kadar büyük görüş ayrılıkları bulunduğunun en somut göstergesi, biriken aykırı sonuçlu dâvâların çokluğu yüzünden, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu'nun T. 18.4.1945, K: 8, E: 29 sayılı kararıyla, «mükellefiyete riâyetsizliğin **cezaî müeyyideye tâbî olduğunu»** hükme bağlamasıydı.

Ama, bu kararın çıktığı tarihte savaşın sonları yaklaşmış, uygulamalar gevşetilmişti. 1946 yılında kurulan Recep

Peker hükümetinin programında «beden terbiyesi ve spor mükellefiyeti»ne hiç yer verilmedi, 1964 yılında da Anayasa Mahkemesi 3530 sayılı yasanın ilgili maddesini «anayasaya aykırılık» gerekçesiyle iptal etti.

Soru 68 Spor mükellefiyeti hangi kapsamda uygulandı?

Aslına bakılırsa, «beden terbiyesi ve spor mükellefiyeti», savaşın ilerleyen seyrine bağlı olarak ilk hızını yitirmesinin etkisiyle, «çok kapsamlı» denilebilecek boyutlara hiçbir zaman ulaşmadı, ama, yine de, «öteki mükellefiyetler» gibi siyasal belleklerde tek-parti yönetimiyle özdeşleşti. Şimdi, kısaca, spor mükellefiyetinin uygulanış biçimi ve kapsamı konusunda bir toparlama yapalım.

Beden Terbiyesi Kanunu'nun mükellefiyeti düzenleyen ilgili maddelerine göre, «gençler için kulüplere girmek ve boş zamanlarında beden terbiyesine devam etmek mecburiyeti» (madde 4) getirilmiş, uygulamanın «bu kanun ile kurulacak ve bu kanun hükümlerine intibak ettirilecek olan **kulüpler** ve gruplar vasıtasile yaptırılması» (madde 13) öngörülmüş, ayrıca 500'den fazla memur ve işçi çalıştıran kuruluşların «tesisler yapmağa ve uzman beden terbiyesi öğretmeni veya antrenörü tutmağa mecbur» (madde 21) edilmeleriyle, zımnen, (1) her yaştan insan «mükellef», (2) büyük işyerleri de, tıpkı spor kulüpleri ve grupları gibi, «denetçi ve uygulayıcı» durumuna getirilmişlerdi. Bakanlar Kurulu'nun 17 Nisan 1940 tarih ve 2/13258 sayılı kararnamesi, buna dayanılarak çıkarılan bir «tebliğ» ve bir «program»la da, beden terbiyesi ve spor mükellefiyetinin beş yıllık kapsamı belirlendi.

Buna göre, «orta mektep başlangıç yaşı olan (12 dahil) yaşından itibaren askerlik mükellefiyeti nihayeti olan (45 dahil) yaşına kadar her erkek yurddaş ve (12 dahil) yaşından (30 dahil) yaşına kadar her kız ve kadın yurddaş» mükellefiyet kapsamına alınıyor, «her mükellefin haftanın

yedi gününde en az dört saatlik beden faaliyeti yapması» zorunlu tutuluyor, «şimdilik Erzincan, Bingöl, Bitlis, Ağrı, Muş, Siirt, Tunceli, Van, Hakkâri ve Antalya vilâyetleri hariç olmak üzere bütün vilâyetlerin Vilâyet ve Kaza merkezlerile müteaddit öğretmenli mektebi mevcud olan Nahiye merkezlerinde ve köylerindeki (18-20 dahil) gençlerin» mükellefiyet kapsamına alınmaları şart koşuluyordu. Hiçyılmaz'ın **BTGM**'ce 1940-1941 yılında yayınlanan «mükellef listesi»ne dayanarak yaptığı saptamalara göre, 15-20 yaş grubundaki «mükellef» sayısının toplam il nüfusuna oranı, **en yüksek Çanakkale'de** (yüzde 7,91), **en düşük de İstanbul'daydı** (yüzde 3,41).

İlk kapsamın dışında bırakılan dokuz ille birlikte toplam **Türkiye nüfusuna «mükellef» oranının ancak yüzde 5,87'yi bulduğu düşünülecek olursa,** 3530 sayılı yasanın ilgili 4'üncü maddesinin değişik biçimde yorumlanabileceği, güdülen amacın «ille de herkese beden eğitimi ve spor yaptırmak» olmayabileceği ihtimali ister istemez akla geliyor.

Alternatif yorum arandığında da, dikkatler, ister istemez «kulüp» olgusunun üstünde toplanıyor.

Soru 69 Kulüpler spor mu yaptıracak, gençliği mi örgütleyecekti?

Beden Terbiyesi Kanunu'nun beden terbiyesi ve spor mükellefiyetini düzenleyen 4'üncü maddesinin belki de en geçerli yorumu, amacın, istisnasız her gence spor yaptırmak değil, **istisnasız her genci bir spor kulübüne üye yapmak olduğudur.** 1938 sonrası dönemin bazı uygulama ve düzenlemelerine bu açıdan yaklaştığımızda, çok ilginç ve önemli bazı ipuçlarına rastlıyoruz.

Ama, önce bir genel saptama, sonra da bir tarihsel toparlama yapalım.

Dünyanın her yerinde, her dönemde, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, bütün siyasal partiler genç yaş

kuşaklarının kendi saflarına kazanılmasına birinci önceliği vermişler, bu yüzden de gençlerin kitlesel ilgisine konu olan spora ve onun kulüplerine özel ilgi göstermişlerdir. Türkiye'deki durum, bu evrensel kurala istisna değildir.

Türkiye'deki ilk spor kulüplerinin kurulduğu on dokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılın hemen başlarında, ülkenin siyasal genelinde «iktidar-muhalefet» türünden kurumlaşmış ayrımlar olmadığı için, gençlerin kurup yönettikleri spor kulüplerinin siyasal kişi ve kuruluşlarla tek ilişkileri, «şüyû bulmamak şartıyla ve özel fermanla sportif faaliyetlere izin veren» (Somalı, **Beşiktaş Tarihi**, s. 10) Padişah II. Abdülhamit'leydi. Daha sonraki yıllarda, değişik spor kulüplerinin İttihat-İtilaf, Ankara-İstanbul siyasal çekişmeleriyle ne kadar içli-dışlı ilişkilere girdiklerini biliyoruz.

Ama, ilk spor kulüplerinin kurulmasını **Beden Terbiyesi Kanunu**'nun çıkışına bağlayan dönemde, kulüplerin, birbirleriyle, spor yönetimiyle ve devletle olan sorun ve sürtüşmelerini aşarak, tek, derli-toplu, sürekli ve istikrarlı bir «ulusal spor örgütü» oluşturamadıklarını da biliyoruz.

Sporda birlik yoksa, gençliğin arasında da birlik yoktur. İşte, bu genel kural yüzünden, **Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü**'nün spor kulüplerine ilişkin olarak getirdiği düzenlemeleri, «TİCİ-TSK» ilişkisinin devamı olarak değil, «Genç Dernekleri Halkevleri» bağlantısının son halkası olarak değerlendirmemiz gerekiyor. Okuyoruz:

> Genç Dernekleri Teşkilâtını verimli esaslara istinad ettirmek için, Millî Savunma, Millî Eğitim ve Evkaf Bakanlıkları ile mahallî belediyeler ve teşkili düşünülen cemaat-ı islâmiyenin müşterek yardımları sağlanmalıdır... Kulüplerde gençler basit oyunlar ve fikirleri zedeleyen politika ile meşgul oluyor... Spor kulüplerinin ıslâhı ile müdavimlerine gençlik dernekleri teşkilâtı ile de münasebet tesis etmeleri kabul ettirilmelidir... İzci, keşşaf veya spor kulübü adı altında vücu-

da getirilecek olan bütün teşkilât, genç dernekleri meyanında addedilerek, dernekler müfettişliğine bağlı olmalıdır. **Genç Dernekleri Müfettiş-i Umûmîsi Miralay Mustafa Kemal. 1918.**

Türkiye'nin mülkî idare sistemine göre ilden köye kadar örgütlenen, böylece örgütlenmesi ancak «spor bölgesi» (il) düzeyinde kalan **Türk Spor Kurumu**'nun ilçe, nahiye, kasaba ve köylerdeki işlevini de üstlenen **Halkevleri**'nin sporla ilişkisi de, sporun kendisinden çok, **sporun gençlerle organik bağlantısına** yöneliktir. Bunu da, bir «Halkevi Spor Şubesi»ne verilen görevlerden öğreniyoruz:

> A) Türk Spor Kurumu'na girmiş veya girmemiş, yani federe edilmiş veya edilmemiş spor kurumlarının gelişmesi ve ilerlemesine yardım etmek...
> C) Kulüp olmayan yerlerde spor sever yirmi kadar genci derhal toplayarak cemiyetler kanunu mucibince İdman Yurdu adıyla bir kulübün açılmasını sağlamak.
> D) Kulüpler dışında kalmış gençleri kulüplere girmeğe teşvik etmek.

İşte, **Beden Terbiyesi Kanunu**'nun, (1) gençlerin spor kulüplerine girmelerini zorunlu tutan, (2) beden eğitimi ve sporun mutlaka kulüpler ya da gruplar eliyle yaptırılmasını öngören, (3) «mektep ve kışla dışında elli ve daha çok beden terbiyesi mükellefiyeti çağında yurttaş bulunan köy, kasaba, şehir ve münferid mahallelerde **kulüp**, elliden az yerlerde **spor grupları** kurulmasını» hükme bağlayan, (4) dahası, bu yapıyı, 3512 (Cemiyetler Kanunu) ve 3530 (Beden Terbiyesi Kanunu) sayılı yasalarla aynı anda İçişleri Bakanlığı ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün **ikili denetimine sokan** «kulüp örgütlenmesi» anlayışını, **TİCİ** ve **TSK**'nın değil, **Genç Dernekleri** ve **Halkevleri**'nin uzantısı olarak değerlendirmemiz bu yüzden gerekiyor.

İki ayrı «kulüp» türü meydana getiren bu yapı içinde, 3530 sayılı yasadan önce **Cemiyetler Kanunu**'na göre özel hukuk tüzel kişisi olarak örgütlenen eski kulüplerin «spor

yaptırması», 3530 sayılı yasaya göre kurulan (ama dönemin Danıştay kararına göre tüzel kişilik edinmeyen) kulüp ve grupların da «gençliği örgütlemesi» şeklinde özetleyebileceğimiz «fiilî bir işbölümü» ortaya çıkmıştı. **BTGM** bünyesinde, onun hiyerarşisinin bir parçası olarak kurulan kulüplerin «gençliği örgütleme ve spor mükellefiyetini uygulama» görevini açıkça üstlendiğinin en önemli göstergesi, sanırız, **Mükellefiyet Esasları Programı**'na ek olarak sunulan «Bir Gençlik Kulübünün Kuruluşunu Gösterir Şema»dır. Bu şemayı incelediğimizde, kulüp hiyerarşisinin en üstünde bir **Gençlik Kulübü İdare Heyeti**'nin yer aldığını, onun hemen altına bir **Gençlik Taburu Başkanlığı**'nın konumlandığını, ondan sonra da, sırayla, «12-14», «15-17» ve «18'den yukarı» yaş grupları için üç **Gençlik Bölüğü Başkanlığı** ile her bölüğe bağlı üçer mangalık üç takımın geldiğini görüyoruz. Görüldüğü gibi, 1938-1946 dönemi süresince «gençliğin örgütlenmesi» amacına yönelen beden terbiyesi ve **spor mükellefiyetinin örgütlenmesi, askerî örgütlenmenin ta kendisidir.**

SPORUN MİLLÎ EĞİTİME BAĞIMLILIK DÖNEMİ

Soru 70 BTGM neden Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı?

Beden Terbiyesi Kanunu'nun ülke ölçeğinde bir «mükellefiyet kanunu» olarak uygulandığı, «ulusal spor örgütü» **BTGM**'nin de 50 ve az mükellefli yerleşme yerlerinde «gruplar», 50 ve fazla mükellefli yerlerdeyse «kulüpler» halinde gençleri örgütlemeye çalıştığı 1938-1946 döneminin başlarında **spor mükelleflerinin toplam nüfusa oranları yüzde 6 dolayında, kurulan kulüp sayısıysa 200 kadardı.** Başbakanlık makamının «müesseseler üstündeki müessiriyet ve prestiji ile sevk ve idare» edilse bile, **BTGM**'nin, bu

ilk uygulama sonuçlarına göre, üstlendiği ilkili görevi yerine getirmesi güçtü.

Dahası, **BTGM**'nin «spor işleri» de pek parlak yürümüyordu. Gerçi kulüplerarası çekişmelerin geçmişte neden olduğu durumlara son verilmiş, merkezci bir otorite ve disiplin sağlanmıştı, ama, «spor bölgesi» (il) düzeyindeki çalışmaların tamamı, eskiden olduğu gibi yeni düzende de, zaten ulusal spor federasyonları ve onların teknik uzantıları olan il ajanlıklarınca yürütülüyordu. 3530 sayılı yasanın **BTGM**'ye verdiği «ilçe, bucak ve köy Beden Terbiyesi Başkanlıkları **kurma ve çalıştırma»** görevinde de yetersiz kalınmıştı.

Bu ortamda, «beden terbiyesi ve spor mükellefiyeti» uygulamasının ilk yetersiz sonuçlarının alındığı 1940 - 1941 döneminden başlayarak, daha etkili olabilecek bazı «örgütsel bağlantı» arayışlarına girmek doğaldı. Bu yönetsel arayışların sonucunda, 3 Haziran 1942 tarih ve 4235 sayılı bir yasayla, **BTGM** Başbakanlık'tan alınarak Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Böylece de, spor ve onun yönetimi, 1863 - 1903 döneminde uzun mücadelelerle örgün eğitim sistemine karşı kazandığı bağımsızlığını kırk yıl sonra terk etmek durumunda kaldı.

Aslına bakılırsa, **BTGM**'nin kuruluş amaçlarına çok aykırı değildi bu yeni örgütsel düzenleme... **BTGM**, spor karşılaşmalarının düzen içinde ve uluslararası teknik kurallar çerçevesinde yürütülmesi gibi «teknik» görevlerin dışında, «yurttaşların fizik ve **moral** kabiliyetlerini millî ve devrimci yollardan geliştirmek», «oyun, cimnastik ve spor çalışmaları yoluyla onlara yurdu tanımayı, sevmeyi, korumayı **öğretmek»** gibi «millî eğitimci» ödevler de üstlenmişti. Kaldı ki, spor işlerinin esasen federasyonlar ve onların ajanlıklarınca yürütüldüğü düşünüldüğünde, yapılacak iş olarak geriye ancak bu «eğitim» kalıyordu.

İşte, bu düşünsel oluşum içinde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın ilçe, bucak ve köylere kadar inen bir örgütünün de bulunduğu göz önünde tutularak, **BTGM**'nin Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanması yoluna gidildi.

Soru 71 «Millî Eğitime Bağımlılık» döneminde BTGM nasıl örgütlendi?

Türkiye'nin ulusal spor yönetimi **BTGM'nin** kime bağlanırsa daha etkili çalışacağı, hangi yönetim hiyerarşisi içinde yer alırsa ulusal spor veriminin daha çok artacağı, devletin sporu doğrudan yönetmeye karar verdiği 1936 1938 döneminden günümüze kadar çok tartışılmış, tartışmalardan çıkan sonuçların farklılaşmasına bağlı olarak da değişik yönetsel düzenlemelere gidilmiştir.

Ama, 1936 yılında CHP'ye, 1938 yılında Başbakanlık makamına, 1942 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na, 1960 yılında yine Başbakanlık makamına, 1970 yılında yeni kurulan Gençlik ve Spor Bakanlığı'na, 1980 sonrasında da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak tekrar-tekrar «amir» değiştiren **BTGM'nin iç yapısının bugüne kadar değişmeksizin kaldığını görüyoruz.** Taşrada örgütlenirken **Türk Spor Kurumu'**nun geliştirdiği «bölge başkanlığı» (yönetsel) ve «spor ajanlıkları» (teknik) ikili işbölümü planını tekrarlayan **BTGM,** merkezde örgütlenirken, daha önce de değindiğimiz gibi, **Türkiye'nin başka hiçbir kamu kuruluşunda, özellikle de yürütme erkinin içinde hiç rastlanmayan bir düzenlemeyle,** Genel Müdürlük (yürütme), Merkez Danışma Kurulu (yasama) ve Merkez Ceza Kurulu (yargı) arasındaki ilişkileri «kuvvetler ayrılığı» esasına dayandırmıştır. Dahası, merkezdeki bu düzenlemenin «bölge başkanlığı (müdürlüğü)» organlarında da tekrarlanmasını öngörmüştür. Bu ilginç yapının özelliği, eski yönetsel uygulamalardan tam anlamıyla «kopuş» olarak, **sporun yönetiminde «özel» kulüplerin söz ve oy haklarının bütünüyle kaldırılmış olması, böylece de ilk yılların özyönetiminden yeni dönemin gerektirdiği yönetime geçişin tamamlanmasıdır.**

Bu işin «yönetsel yönetim» yanıdır. Bir de değişik sporların «teknik yönetim»i vardır ki, o da, hem «ulusal federasyonları uluslararası federasyonların teknik kurallarını belli bir ülkede uygulamakla görevli» kılan **evrensel «federasyon» modelinin,** hem geçmiş dönemin **idman heyet-i müt-**

tehidelerinin, encümenlerinin devamıdır. Sorumlu oldukları sporun ülke ölçeğinde kurallara uygun ve düzenli biçimde yapılması görevini üstlenen ve kendi dallarındaki uluslararası federasyona üye olan bu «teknik yönetim» birimlerinin dünden bugüne miras kalan en ilginç özelliklerinden biri, «federasyon başkanlığı» görevinin, eskiden olduğu gibi bugün de «fahrî ve meccanî» olmasıdır. Aynı şekilde, federasyon başkanlıkları, yerleşik teamüller gereği, **BTGM'nin kadrolu personeli dışından seçilmektedir.** Tıpkı merkez ve taşra örgütlenmesinin «kuvvetler ayrılığı» ilkesine göre gerçekleştirilmesi gibi, **bir «kamu hizmeti» olarak tasarlanan sporun «kamu görevlisi olmaları gerekmeyen kişilerin yönetiminde» yaptırılması,** Türkiye'nin idare hukuku sisteminde bulunmayıp da yalnızca **BTGM**'de rastlanan bir ilginçliktir.

Soru 72 Çok - sporlu yeni dönemde, 1948 Londra Olimpiyatları'na nasıl girildi?

«Savaş ekonomisi» koşullarının giderek gevşetildiği, «örgütlenme» mevzuatı liberalleştirilerek çok-partiii demokratik bir siyasal yapıya geçişin hazırlıklarının başladığı, Türkiye'nin dünya devletler topluluğunda Birleşmiş Milletler yoluyla kendine kalıcı bir yer bulduğu 1945-sonrası döneme, siyasette yeni bir «Başbakan» (Recep Peker), sporda da yeni bir «Beden Terbiyesi Genel Müdürü» (Vildan Aşir Savaşır) ile girildi. Gerek hükümet programında yer alan hükümler, gerek spor pratiğindeki ilk uygulamalar, yeni dönemin eskisinden önemli ölçüde farklı olacağını, **siyasetin «liberalleşme», sporunsa tekrar «sporlaşma» yönünde gelişeceğini gösteriyordu.**

Öze indirgendiğinde, ülke genelindeki Recep Peker hükümetiyle (1946-1947) spor özelindeki Savaşır yönetiminin (1946-1950) birbirlerine çok benzeştikleri, «özdeş» bile sayılabilecek işlevler üstlendikleri görülür.

Peker hükümetinin öncelikli görevi, (1) girilecek çok-partili, demokratik dönemde ülkeyi seçime götürmek, (2) iktidar partisi CHP'yi savaş süresince özdeşleştiği yangında, sıtma mücadelesinde, kömürde, yolda, salmada ve sporda «mükellefiyet» imgesinden kurtarmaktı. Hükümet programında eski yönetimlerin çok önem verdikleri «beden terbiyesi ve spor mükellefiyeti»ne hiç yer verilmeyişi, spor konularında «Her türlü spor faaliyetleri, okullar ve kulüpler için öğretici kadroyu yetiştirecek olan yüksek beden eğitimi enstitüsünün açılmasına çalışacağız. Spor sahaları kurulması işinde teşebbüs yapacağız» gibi genel hükümlerle yetinilmesi, **hükümetin artık spora (1) «mükellefiyet» konusu, (2) «savaşa hazırlama» aracı olarak bakmak istemediğine işaretti.**

Öte yandan, İçişleri Bakanlığı'nın 20 Nisan 1945 tarihli bir genelgesindeki deyimle **«bir mükellefiyet kanunu olan** beden terbiyesi kanunu»nu 1938-1945 dönemi süresince sözüne ve özüne uygun biçimde uygulayan, «sürekli olarak dolaşarak yurdun dört yanındaki mükelleflerin talimlerinde hazır bulunan, teftişler yapan, bölüklere flamalar veren» (Atabeyoğlu, **Türkiye Ansilopedisi,** s. 2194) General Tahir Taner'den boşalan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne «Yurt dışında yüksek beden eğitimi öğretimi görmüş ilk beden eğitimi öğretmenlerinden biri olan ve aynı zamanda Galatasaray Kulübü'nde başarılı bir de spor hayatı geçirmiş bulunan» (a.k., s. 2194) Vildan Aşir Savaşır'ın atanması, **sporda da benzeri bir liberalleşmeye gidilmek istendiğinin habercisiydi.**

Genel Müdürlüğe atandığında Savaşır'ın elinde beş-boyutlu bir spor yapısı vardı. Bunlardan ilki, savaş süresince tüfekli talimlerle özdeşleşen savaş eğitimi, yani **beden terbiyesi ve spor mükellefiyetiydi.** Zaten savaşın sonlarına doğru iyice daralan bu uygulama, savaşın bitimiyle kendiliğinden noktalandı. İkincisi, 1903 yılından o yana özel hukuk tüzel kişisi kulüplerce oynanan, İkinci Dünya savaşı sırasında «mahallî ligler» biçiminde kesintisiz süren, Bo-

ğaziçi ve Arnavutköy kulüplerinin «Boğaziçi», Galata ve Galatasaray kulüplerinin «Galatasaray», Kadıköy, Altınordu ve Fenerbahçe kulüplerinin de «Fenerbahçe» adı altında birleştirilmeleri dışında **BTGM**'nin «kulüp kurma, birleştirme ve kapatma» yetkilerinden etkilenmeyen futboldu. Savaşır yönetimi süresince, **BTGM** bünyesinde tüzel kişiliksiz olarak, «savaşa hazırlık» için kurulan kulüplerin kapatılması yoluna gidildi. Sporun üçüncü boyutu, Batılı sporların Türkiye'deki «okullu» geleneğine uygun biçimde, **BTGM**'nin Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasından sonra hızla yayılıp ülkenin her yanında örgütlenen **çok-sporlu okul spor yurtlarıydı.** Savaşır döneminde bunlara daha da çok ağırlık verildi. Dördüncü boyut, 1936 Berlin Olimpiyatlarında Yaşar Erkan'ın altın madalya kazanmasından sonra tekrar «ulusal ilgi» konusu olan **serbest ve greko-romen güreşti.** Osmanlı döneminde bütünüyle bir «mahallî gelenek» olarak örgütlenen, ama Tanzimat sonrası dönemin genel «lâikleşme» süreçleri içinde güreşle bağlarını koparan pehlivan tekkelerinin yeniden canlandırılması elbette mümkün değildi, ama, biraz okul spor yurtlarının, biraz belediyelerin çabalarıyla, bir «güreşçi potansiyeli» seferber edildi.

Ama, beşli spor yapısının asıl önemli boyutu, **sporun, dolayısıyla da Türkiye'nin uluslararası alanda temsil edilmesiydi.** Savaş yıllarında, uluslararası yarışmalar, yabancı futbol takımlarıyla yapılan bir-iki maçtan öteye geçmemişti. Savaşır yönetiminde, ilki Mısır'la futbol, güreş ve atletizmde olmak üzere, çok-sporlu ve ikili bazı uluslararası girişimlerde bulunuldu.

Asıl hedefse, savaş yüzünden iptal edilen iki olimpiyattan (1940 Tokyo ve 1944 Londra) sonra, 1948 yılında Londra'da açılacak olan On Dördüncü Modern Olimpiyat Oyunları'nda Türkiye'nin en iyi ve başarılı biçimde temsil edilmesiydi.

Türkiye'nin bu olimpiyatlara katılmaya (ve orada başarıyla sesini duyurmaya) verdiği önem, **hükümetin gözünde, neredeyse Birleşmiş Milletler kurucu-üyeliğiyle eşdeğerdi.**

Soru 73 1952 Olimpiyatları öncesinde TMOK nasıl feshedildi, olaylar nasıl gelişti?

Dünyanın üç yıl önce sona eren bir savaşta, 18-35 yaş grubundaki genç nüfusundan 20-25 milyonunu yitirdiği, ama, yine de, bir önceki olimpiyata göre katılan ülke sayısının 49'dan 59'a çıktığı, sporcu sayısının yaklaşık aynı kaldığı (4.066 ve 4.099) 1948 Londra Olimpiyatlarında, Türkiye, yalnızca biri atletizmde (bronz), geri kalanları güreşte, 6 altın, 4 gümüş, 2 bronz madalya kazandı.

Gerçi istenen, beklenen başarı sağlanmıştı, ama, Türkiye'nin uluslararası spor topluluğuyla ilişkilerinde bazı pürüzler de belirmişti. Birinci öncelikli sorun, Olimpiyatçılık Akımı içinde Türkiye'yi temsil etmek durumunda olan **Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi**'nin yapı ve kuruluşuyla ilgiliydi. Uluslararası Olimpiyat Komitesi 1948 Londra'nın başvurularını incelerken, «seçimlik ve hükümete karşı bağımsız» olması gereken Türkiye komitesinin, 1939'da çıkarılan bir yönetmelikle **BTGM**'ye bağlandığını, başkanlığının da «otomatik olarak» **üçlü kararnameyle atanan** Beden Terbiyesi Genel Müdürünce üstlenildiğini görmüştü. Uluslararası komite bir sonraki olimpiyatlara (1952 Helsinki) kadar bu durumun düzeltilerek «seçim mekanizması»nın işletilmesini istedi.

Ama, 1952 olimpiyatlarına kadar böyle bir düzeltime gidilmeye gerek duyulmadı. Sporu «kamu hizmeti» olarak düzenleyen 3530 sayılı **Beden Terbiyesi Kanunu** kapsamında «kamulaştırılan» Olimpiyatçılık Akımı'nın tekrar «özel teşebbüse devredilmesi» için, devletçiliği reddederek bütün ekonomik kamu kuruluşlarının özel sektöre devredileceğini savunan yeni Demokrat Parti hükümeti gerek görmemişti.

Olaylar bundan sonra hızlı gelişti. 1952 Helsinki Olimpiyatları'nın hemen öncesinde, Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi, 1948 olimpiyatlarının madalya sahibi sporcularına evler, pahalı armağanlar verilmiş olmasını gerekçe göstererek **hepsini profesyonel ilan etti.** Dönemin Millî Eğitim

Bakanı Tevfik İleri, «vesayet makamı» yetkilerini kullanarak, ulusal komiteyi feshetti, yenisini atadı, «profesyonel» işlemi gören sporcuları da Helsinki'ye gönderdi. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin kararıysa «feshedilen» ulusal komitenin kararları doğrultusundaydı: **anılan sporcular profesyonelldi, amatör Olimpiyat Oyunları'na katılamazlardı.** «Profesyonel olmayan» güreşçilerin 2 altın, 1 gümüş madalya kazandıkları 1952 Helsinki Olimpiyatları'nın hemen öncesiyle bir süre sonrasındaki gelişmeler, Türkiye'nin uluslararası spor topluluğuyla ilişkilerinin normalleşerek bugünkü durumuna gelmesinin önemli kilometre-taşlarıdır. Çeşitli kaynaklardan izliyoruz:

> 1952 Helsinki Oyunlarından ötürü **Hükûmetimiz adına Türkiye Büyükelçisi**'nin bazı teşebbüslere girişmesi, **UOK** tarafından **TMOK** 1939 tüzüğünün ısrarla istenmesi, zamanın BTG Müdürlü'nün **bu göreve tâyini** dolayısıyla **TMOK** Başkanı da bulunduğunu **UOK**'a yazdığı bir mektupla bildirmesi üzerine Türkiye'nin gayrı nizamî durumu ortaya çıkmış ve tamamen müstakil ve muhtar bir Millî O. K. 'si kurulana kadar Türkiye'nin Olimpiyat Oyunları'na giremeyeceği bildirilmiştir...
>
> Türkiye de böyle nizamî bir komitenin en kısa sürede kurulacağı hakkında teminat verince 1956 Melbourne Olimpiyat Oyunları'na katılmamız sağlanmış, ancak resmî makamlarca çıkarılan türlü zorluklarla 1960 yılına kadar varılmıştır...
>
> 27 Mayıs İhtilâline rastlayan 1960 Olimpiyat Oyunlarında Türkiye'nin yeni durumdaki mâzereti de anlayışla karşılanmış, kurucu Kongre'de tüzük kabul edilip Hükûmete verilmiş, «bağımsız» Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi'nin Ana Tüzüğü 2 Mayıs 1962 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

Türkiye'nin uluslararası spor topluluğuyla ilişkileri bu süreçler içinde düzeltilirken, **sporun ulusal ölçekte örgütlenmesinde de önemli gelişmeler oluyordu.** Bir kere, Osmanlı'dan bu yana süren «gizli profesyonellik», 1951 yılında yasallaştırılmış, «mahallî futbol ligleri» profesyonel içerikte düzenlenir olmuştu. Ama, daha da önemlisi, 1950-1960 dönemi iktisat politika ve uygulamalarının yerel ekonomik birimleri tek bir ulusal pazar çevresinde hızla toplamaya başlamasının paralelinde, daha önceleri «Millî Küme», «Maarif Mükâfatı», «Federasyon Kupası», «Türkiye Birinciliği» gibi adlarla futbol mevsiminin sonunda düzenlenen **çok-lıli futbol birincilikleri tüm yıla yayılan bugünkü «sürekli ve ulusal» yapısına kavuşmuştu.**

Soru 74 : Türkiye'de «profesyonellik» ve «deplasmanlı millî lig» nasıl başlayıp gelişti?

1950'li yıllar, geleneksel tarımı ilk kez makineleşen, nüfusu hızla kentleşen, yabancı sermayeye açılan, yol ve enerji yatırımlarıyla ulusal ekonomik bütünleşmesinin alt yapısını oluşturan Türkiye'nin **sporda da benzeri atılımlar gerçekleştirdiği bir dönemdir.** Döneme genel bütünlüğü içinde baktığımızda, sporun tekrar futbol ekseni etrafında odaklaşmaya başladığını, Türkiye'de sporun o tarihten sonraki yirmi yıllık geleneğine yön veren temel kararların çok büyük bölümünün **futbolla ilgili** olduğunu görüyoruz.

Dönemin futboldaki ilk büyük operasyonu, Futbol Federasyonu'nun 1951 Temmuz'unda aldığı bir kararın aynı yıl Eylül ayında yönetmelikle düzenlenerek, Birinci Dünya Savaşı ve «Altınordu» tecrübesinden beri **futbolda varolagelen profesyonelliğin resmen kabulü**, 1951-1952 futbol mevsiminde de İstanbul, Ankara ve İzmir'de «mahallî» olarak örgütlenen **üç ayrı profesyonel futbol ligiyle girilmesiydi.** Güreş ve atletizmin aksine, dünya futbolunun hem amatör (Olimpiyatlar), hem amatör-profesyonel (Jules Rimet Dünya Kupası) olarak ikili biçimde örgütlenmesi, üs-

telik ilkinin «ikinci sınıf», ötekinin **«birinci sınıf»** olarak görülmesi, bu kararın alınmasını çok kolaylaştırmıştı. Türkiye'nin 1952 Helsinki Olimpiyatları'na «amatör», 1954 Jules Rimet Kupası'na «profesyonel» takımlarıyla katılması, üstelik bu ikincisinde İsviçre ve İspanya'yı eleyerek final grubuna **ilk kez katılması,** sporun tekrar futbolla, futbolun da profesyonel futbolla özdeşleşmesini sağlayacaktır.

1950'li yılların bir başka özelliği, profesyonelliğin kabul edilmesinin mantıkî uzantısı olarak, bir bölüm Türk futbolcunun (Şükrü Gülesin, Lefter Küçükandonyadis, Bülent Esel vb.) yurt dışında futbol oynamaya giderken, tıpkı «yabancı sermaye» olayındaki gibi, Arjantin, Almanya, Macaristan, Romanya, Portekiz, Finlandiya, Brezilya, Danimarka, İsveç, Yugoslavya, hatta Etiyopya'dan **kimi yararlı kimi zararlı, çok sayıda yabancı antrenör ve futbolcunun Türkiye sahalarına girmeleriydi.**

Dönemin üçüncü özelliği, 1950 yılında Brezilya'da oynanan Dünya Kupası finallerine **Suriye'yi yenerek Asya Grubundan çıkan** (ama, Brezilya uzak olduğu için finallere gitmeyen) **Türkiye'nin, NATO'ya girmesinin hemen ardından, sürekli Avrupa grubunda yer almasıydı.** Hemen belirtelim, 1950'li yıllar, Almanya (2-1), Polonya (1-0), Macaristan (3-1), Hollanda (2-1) ve Çekoslovakya (1-0) galibiyetlerinden de anlaşılacağı gibi, Türkiye'de futbolun en parlak, gelişmenin en hızlı olduğu dönemdi.

Ama, dönemin en önemli gelişmesinin olabilmesi için, 1959 yılını beklemek gerekiyordu.

Türkiye'de futbolun ilk yılları, bütünüyle «mahallî» nitelikteki «lig» maçlarıyla geçmiş, hem ulaşımın güç, hem amatör kulüplerin kaynaklarının kıt olması yüzünden «Türkiye Şampiyonluğu» türünden «ulusal bütünleşme» girişimleri başarılı olamamıştı. 1937 yılında **Türk Spor Kurumu**'nun «Millî Küme», 1943 yılında **BTGM**'nin önce «Maarif Mükâfatı», bir yıl sonra da «Millî Eğitim Mükâfatı» olarak yaptığı uygulamalarsa, İstanbul, Ankara ve İzmir «mahallî lig»lerinin temsilcileri arasında mevsim sonunda oy-

nanan tek-devreli maçlardan öteye geçmemiş, **kitlesel ilgiyi ve kentlerarası rekabeti yıl boyunca ayakta tutacak bir süreklilik kazanmıştı.**

Oysa, 1959 yılına gelindiğinde, hem ülkenin ulaşım sistemi yeterince gelişmiş, hem getirilen «profesyonellik» futbolcuların tam-zamanlarını futbola ayırabilmelerini sağlamış, hem futbolun ülke çapında kazandığı yaygınlık ulusal ölçekte örgütlenmeyi zorlar olmuştu.

1959 yılında alınan bir kararla İstanbul'dan 8, Ankara ve İzmir'den 4'er takımla başlayan **tek-kümeli «Millî Lig», hem Türkiye'nin ekonomik bütünleşmesinin büyük ölçüde tamamlandığının, hem futbolculuğun çağdaş süreçlere girerek meslekleştiğinin somut ifadesidir.**

SPOR TEKRAR BAŞBAKANLIK'TA (1960)

Soru 75 1960'da spor neden Başbakanlığa geri verildi?

1942'de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış olan, on sekiz yıl da orada kalan «ulusal spor yönetimi» **BTGM'** nin 13 Mayıs 1960 tarih ve 7474 sayılı yasayla, yani **27 Mayıs devriminden iki hafta önce,** Başbakanlık makamına geri verilmesi, bir bölümü yönetsel, bir bölümü siyasal zorlamaların sonucuydu.

Yönetsel zorunluluktu, çünkü, İkinci Dünya Savaşı sonrasında spor eğitime karşı tekrar bağımsızlığını kazanmış, bir başka deyişle, spor, «mekteplere ve talebeye» ancak yetişebilen Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetleyemeyeceği bir kitleselliğe ulaşmıştı. **Yönetsel zorunluluktu,** çünkü, sporla bir kez daha özdeşleşen futbolun «mahallî lig» olarak örgütlendiği, «mahallî lig» kapsamının «bölge» (il), bölge başkanının da il düzeyinde «devletin ve hükümetin

temsilcisi» Vali olduğu bir ortamda, her türlü spor faaliyetinin, aynı anda hem spor hiyerarşisinin başı, hem o ilin en yüksek mülkî idare amiri olan kişi tarafından denetlenmesi kolaydı. Ama, futbolun 1959'da «illerarası» bir boyut edinmesiyle birlikte, etkili yönetsel denetim, hem atanmalarında üçlü kararnameye ilk imzayı İçişleri Bakanı'nın attığı **bireysel il valilerinin**, hem «il düzeyinde hükümet temsilcisi» olarak valilerin hiyerarşik denetimindeki Millî Eğitim Bakanlığı örgütünün gücünü çok aşmıştı.

Ama, öte yandan, **siyasal zorunluluktu,** çünkü, Tahkikat Komisyonu gibi anti-demokratik kurum ve uygulamalarla 1960'ın başlarında girilen baskıcı döneme, Nisan sonları, Mayıs başlarında yoğun biçimde öğrenci-genç kökenli tepkiler gelmeye başlamıştı. Belki 1960'ın Türkiye'si on dokuzuncu yüzyıl başlarının İngiltere'sinden çok ötedeydi, ama, kapitalizmin henüz tam oturmadığı ortamlarda futbol oynamanın evrensel boyutunun tekrarı olarak, «siyasal tepki gösterileri düzenlemenin en kestirme yolu seyirci kalabalıkları önünde futbol oynamaktı».

İşte, bu yönetsel-siyasal zorunlulukların baskısıyla, spor yönetimi tekrar Başbakanlık makamına bağlandı.

Soru 76 1960'lı yılların «sportif» görüntüsü neydi?

İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu özel ortamda yapılan 1948 Londra Olimpiyatları'nda doruğa ulaşan güreşimizin bundan sonra düşüşe geçerek 1952 Helsinki'de 2 altın, 1 bronz, 1956 Melbourne'da da 3 altın, 2 gümüş, 2 bronz madalyayla yetindiğini görmüştük. Aynı şekilde, futbolun tam-zaman çalışma gerektiren «profesyonel» bir uğraş durumuna dönüşmesiyle birlikte (1951) yükselmeye başlayan ve 1956-1957 döneminde doruk yapan başarı grafiği, o tarihten sonra, **dönem Türkiye'sinin ekonomik parametreleriyle birlikte düşmeye başlamıştı.**

İşte, «siyasal» beklentilerin yüksek, «sportif» beklen-

tilerin düşük olduğu bir dönemde, 27 Mayıs 1960'ın sonrasında, beklenmedik bir sıçramayla, Türkiye sporunun iki büyük başarısı elde edildi. 8 Haziran 1960'da, Ankara'da, Türkiye ulusal futbol takımı, «futbolun beşiği» İngiltere Adaları'nın temsilcisi İşkoçya'yı 4-2 yendi. Güreşçilerimiz de, 1948 doruğuna göre, ülke sayısında yüzde 69, sporcu sayısında yüzde 8'lik artışın olduğu 1960 Roma Olimpiyatları'nı, **Türkiye sporunun istisnasız en büyük başarısı olan 7 altın, 2 gümüş madalyayla kapadılar.**

Ama, hız uzun sürmedi. Güreşteki «Toledo» (1961), futboldaki «Oslo» (1961) başarılarından sonra grafiğin hızla inişe geçtiğini, dönem sonunda güreşçilerin iki olimpiyattan (1964 Tokyo ve 1968 Meksiko) toplam 4 altın, 3 gümüş, 2 bronz madalyayla çıktıklarını, Moskova'daki 2-0'lık Sovyetler Birliği galibiyeti bir yana bırakılacak olursa, futbolcuların da 1970'e 4-0'lık Romanya (1961), 5-1'lik Portekiz (1964), 6-0'lık Çekoslovakya (1965) ve 8-0'lık Polonya (1968) yenilgilerini geride bırakarak girdiklerini görüyoruz.

Türkiye sporunda durup dururken gerçekleşen o «1960 patlaması» nasıl açıklanabilir? «Psikolojik» parametrelere ağırlık veren bir çözümleme çabası ne ölçüde geçerli olur? Yapısal benzerliği olmayan başka ülkelerle Türkiye arasında paralellikler kurmak, özdeşlik benzetmeleri yapmak mümkün mü?

Hiç yorum yapmadan, spor, siyaset ve ekonomi ilişkisinin tam anlamıyla «yapışık üçüzler» görünümünü verdiği 2 milyon nüfuslu küçük Uruguay'ın, dünyaya «örnek demokrasi», «Latin Amerika'nın İsviçre'si» olarak gösterildiği 1924-1930 döneminde 2 olimpiyat şampiyonluğu, 1 Jules Rimet Kupası, temel ürünleri olan yün ve etin dünya konjonktüründeki fiyatlarının dorukta olduğu 1948-1953 döneminin ortasında (1950) bir Jules Rimet (dünya profesyonel futbol kupası) Kupası daha kazandığını, **bunun dışında da dünya futbolunda esamisinin okunmadığını hemen belirtelim.**

Soru 77 1960'larda spordaki «iç gelişmeler» neydi?

Spor yönetiminin tekrar Başbakanlık makamına bağlanması, kısa süre sonra da, MEHTAP (Merkezî Hükümet Teşkilâtı Araştırma Projesi) Raporu doğrultusunda «Spordan Sorumlu Devlet Bakanlığı» ile ilentilendirilmesinden «yönetsel» özelliğini alan 1960-1970 döneminin en önemli iki iç olayı, **1963-1964 mevsiminde İkinci, 1967-1968 mevsiminde de Üçüncü Profesyonel Türkiye Futbol Ligleri'nin kurulmasıydı.** Hızla sivilleşen, seçimle oluşturulan bir siyasal yapının «il düzeyinde» özellikle yoğunlaşan «seçilme» kaygılarının uzantısıydı bu gelişmeler... Gerçi spor tarihçileri ikinci ve üçüncü profesyonel futbol liglerinin **tek başına mimarının** Futbol Federasyonu Başkanı Orhan Şeref Apak olduğunu yazar, hangi il ve ilçelerin liglere alınacağını kesilen koçların, develerin büyüklüğünün belirlediğini anlatırlar, ama, Türkiye spor tarihinin hiçbir döneminde futbolun siyasete karşı böyle bir bağımsızlık edinmesi söz konusu olmadığı için, biz, yine de, İkinci Lig kararının **1965,** Üçüncü Lig kararının **1969** genel seçimlerinin **hemen öncesine rastladığı** somut gerçeğine itibar etmek zorundayız.

1960'lı yılların ortalarına gelinirken, yerel basından «ulusal basın»a geçilmesinin de etkisiyle, sporun ve özellikle futbolun çevresinde geniş bir kamuoyu oluşmuştu. İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de bu üç kentin, takımları arasında oynanan Birinci Türkiye Ligi maçları, birkaç gün geriden değil, anında izlenebiliyordu. Dahası, bir yandan doyuma yaklaşan İstanbul ve İzmir sermayesinin önce komşu illere, sonra Türkiye'ye yayılması, bazı yerel il pazarlarında yerel sermayeyle rekabete, sürtüşmelere yol açıyor, 1963'de başlatılan Planlı Kalkınma döneminin teşvik önlemleriyle yerel sermayenin yer yer İstanbul'a, İzmir'e kafa tutabilmesine zemin yaratıyordu. Kısacası, «kentlerarası rekabet» için çok uygun bir ortam vardı.

Ama, ortamın uygun olması başka, bu rekabeti arasında sporun da bulunduğu çeşitli alanlarda **etkinlikle sür-**

dürebilmek çok başkaydı. Her ilin «ekonomide ve sanayide devletçilik» döneminden gelme İdman Ocağı, İdman Yurdu, İdman Gücü, Demirspor, PTT, Sümerspor, Millî Mensucat, Etispor takımlarından oluşan bölük-pörçük kulüp ve lig yapılarıyla, 1910'lu yıllarda kurulan Ankara'nın Ankaragücü'ne, İzmir'in Altay ve Karşıyaka'larına, iki milyonluk İstanbul'un Galatasaray, Vefa ve İstanbul Erkek Liselerinden, Talimhane, Kuşdili, Baklatarlası, Kadırga, Langa, Harbiye Nezareti, İtfaiye, Çukurbostan Suadiye, Topkapı, Erenköy, Süleymaniye ve Sultanahmet semt sahalarından sürekli beslenen en genci yarım yüzyıllık kulüplerine karşı koyabilmeleri mümkün değildi. Yine de, siyasal süreçler içinde, «Üç Büyük Kente Karşı Anadolu'nun Temsil Edilmesi Akımı» giderek güç kazanıyordu. İşte, bu ortamda, çeşitli illerin «mahallî lig» takımlarının bir araya gelerek illerinin adının sonuna «spor» ya da «idmanyurdu»nu takıp özel hukuk tüzel kişiliği edinmelerinden sonra, 1963-1964 futbol mevsiminde İkinci Türkiye Ligi kuruldu.

Ama, o da yetmiyor, «liglere katılma» isteği her yandan geliyordu. 1965 genel seçimlerine gidileceğinin yaz aylarında alınan bir kararla İkinci Türkiye Ligi 1965-1966 mevsiminde iki genişletilmiş gruba ayrıldı. 1967- 1968 mevsiminde süren talebi karşılamak için Üçüncü Türkiye Ligi kuruldu, o da yetmediği için 1970-1971 mevsiminde Üçüncü Lig dört genişletilmiş grup halinde yeniden örgütlendi. O dönemin «psikolojik» yapısını Atabeyoğlu şöyle anlatıyor:

> Türkiye ligleriyle bütün yurdu büyük bir futbol heyecanı sardı. Futbol özellikle Anadolu illerinde kadın-erkek, genç-ihtiyar herkesin konuştuğu konu oldu. En büyük ilgi ve rağbet kısa zamanda amansız bir rekabete dönüşürken... Türkiye ligleri ile Türk futbolunun yeni bir veçhe kazandığı inkâr kabul etmez bir gerçek oldu. Bunun en büyük olayı ise futbolun bütün yurt

yüzeyine en geniş biçimde yayılması oldu (**Türkiye Ansiklopedisi**, s. 2208).

Gerçi futbol ülke yüzeyine yayılmıştı, ama, oluşan koşulların etkisiyle, dünya futbol tarihinde «mahallî şovenizm» olarak bilinen, bizde de «kent savaşları» görünümüne bürünecek olan aşamaya da gelinmişti.

Soru 78 Türkiye futbolunda «kent savaşları» ortamı nasıl oluştu, nasıl gelişti?

Futbolun ilk oynanış yıllarından, en basit maçların bile kavgalara, kavgalarınsa yakım, yıkım, ölüm ve talana gebe olduğunu, sporun dünyadaki evriminden söz ederken görmüştük. Türkiye İkinci Ligi'nin iki kümeye ayrılmasını izleyen, Türkiye Üçüncü Ligi'nin kurulmasına raslayan 1967-1968 futbol mevsiminde, önce sahalardan tribünlere, oralardan da sokaklara, kentlere sıçrayan, büyük yıkım ve talanlara, can ve mal kayıplarına yol çan kavgalar patlak verdi. Bunların «kent savaşı» kertesine ulaşanları, kırk kişinin öldüğü, sokağa çıkma yasağının ilan edildiği Kayseri-Sivas, ölumsüz atlatılan ama y kımı çok olan Eskişehir-Bursa, ölümlü ve yıkımlı Kırıkkale-Tarsus İdmanyurdu maçlarıydı. Bunların yanında, ev sahibi takımın sahas nin birkaç maçlığına kapatılmasıyla cezalandırılan hakem ve konuk takım dövmelerinin sözü bile edilmez.

Bir süre sonra, özellikle sert güvenlik önlemlerinin alınması sonucu, olaylar yatışma çizgisine girdi, «ilk heyecan» geçtikten sonra lig maçlarında bir durulma oldu, ama, izleyen futbol mevsiminde «kavgalı» kent kulüplerinin **bulundukları kümenin ayrı gruplarına serpiştirilmelerinden de anlaşıldığı gibi, «savaş ihtimali» bütünüyle yok edilemedi**. 12 Eylül 1980 öncesinin tırmanan silahlı çatışma ortamının büsbütün biriktirdiği kaygılarla da, olaya en çok «gebe» Üçüncü Türkiye Ligi, 1979-1980 mevsiminin sona ermesinden sonra kaldırıldı. Onun yerine, 1981-1982

mevsiminde, «mahallî lig» şampiyonlarının katıldıkları, bütün yıla yaygın olmadığı için kolay denetlenebilen «terfi maçları» mekanizması getirildi.

Soru 79 İkinci ve Üçüncü Türkiye Ligleri ne getirdi, ne götürdü?

1959 yılında Türkiye yüzeyinde, ama üç büyük kentle sınırlı olarak «yatay» örgütlenmeye (yani «tek-kümeli lig» uygulamasına) geçen futbolun, 1963-1964 mevsiminde iki, 1967-1968 mevsiminde de üç basamaklı «dikey» düzenini kurması, salt futbol yönünden, **bu sporu, başka hiçbir spor dalında raslanmayan bir ulusal yaygınlığa kavuşturmuştur.** Bu açıdan bakıldığında, hele lisanslı futbolcu sayısının en yakın spordakinin beş katı, seyirci sayısınınsa 8-10 katı olduğu düşünüldüğünde, İkinci-Üçüncü Lig'lerin kurulmasının, **Türkiye'de sporun futbolla özdeşleşmesini sağladığı söylenebilir.**

Ancak, bu uygulama, **Türkiye'de futbolun ne kadar eğreti temellere dayandığını da ortaya koymuştur.** 1960'lı yılların sonunda patlak veren kent savaşlarında bu eğretilik belirleyici rol oynadığı için, bir ayraç açarak, bu noktaya değişik açılardan yaklaşmayı yararlı buluyoruz.

Türkiye'nin «mülkî idare» genelinden kurulacak bir paralellikle, ülkenin ulusal sınırlarınca belirlenen coğrafî alanı yalnızca Hatay'ın katılmasıyla biraz genişlerken, 1935-1975 döneminde «il» sayısı 62'den 67'ye, «ilçe» sayısı ise 370'den 575'e çıkmıştı. Bu artışın «tek-partili» 1935-1945 dönemine raslama yüzdesi illerde yüzde 20, ilçelerde yüzde 24, 1946'da girilen «çok-partili» demokratik döneme raslama yüzdesi de illerde yüzde 80, ilçelerde yüzde 76'ydı Coğrafî alan ve dolayısıyla kaynaklar sabit kalırken, «mülkî idare» kademelerinin sayıca artması, bu anlatılan koşullar içinde, (1) esasen sınırlı olan kaynakların giderek küçülen yönetim birimleri arasında daha az miktarda bölüşülmesi, (2) «oy kaygısı»nın hüküm sürdüğü

ortamlarda olur-olmaz yerleşme merkezlerinin «illeşme» ve «ilçeleşme» isteklerine kolayca boyun eğildiği anlamına gelmektedir. Seçmen gözünde işlerinin görülebilmesi için başvurulacak ilk etkili yönetim kademesi «ilçe» olduğu, irili-ufaklı yerleşme birimleri arasında **«bir an önce ilçe olma» rekabeti bulunduğu** için, siyasal iktidarlara yönelik seçmen isteklerinin büyükçe bir bölümünün «ilçeleşme» yönünde yoğun siyasal baskılara dönüşmesi doğaldır.

1963-1964 futbol mevsiminin sonrasındaki «kulüpleşme» isteklerinde tam bir özdeşlik sözkonusudur. İlleşme-ilçeleşmede görülen «rekabet», aynen «kulüpleşme» konusunda da tekrarlanmıştır. Bu dönemde, tıpkı illeşme ve ilçeleşmede olduğu gibi, kimin kimden daha önce kulüpleşip Türkiye liglerine katıldığı, yerleşme merkezleri arasında kalıcı kırgınlıklara, bölünmüşlüklere yol açmıştır. Dahası, «mülkî idare» sisteminde olduğu gibi, fazla değişmeyen kıt kaynakların daha çok isteklisinin ortaya çıkması gibi de bir durum doğmuştur. Ama, «okul», ama «amatör», ama «profesyonel» lisansla futbol oynayan sporcu sayısının 1960 yılında 46.712, 1976 yılında 45.000 olduğu, buna karşılık, 1960 yılında futbolcu talebinin yalnızca 16 Birinci Türkiye Ligi takımından gelirken, 1975 yılında buna iki gruplu İkinci Lig'le dört gruplu Üçüncü Lig'in katıldığı düşünülecek olursa, Atabeyoğlu'nun şu gözlemine katılmak gerekir:

> Anadolu'yu birden saran futbol heyecanının durulması ancak yılların geçmesiyle mümkün olabildi. Bu arada kulüpçülük konusundaki tecrübesizlikler birçok illerde kulüplerin çok ağır parasal yükler altına girmelerine ve bunun altında ezilmelerine yol açtı. İstanbul, Ankara ve İzmir takımlarının devirlerini tamamlamış birçok eski futbolcuları Anadolu takımlarında kendilerine yeni pazarlar buldukları gibi, ülkedeki futbol antrenörü sayısının da bu denli büyük ve hızlı çoğalmayı karşılayamaması yüzünden bazı es-

ki futbolculara da Anadolu'da bereketli bir antrenörlük piyasası açmış oldu (**Türkiye Ansiklopedisi**, s. 2208).

Türkiye, belki geleneklerinin etkisiyle, «seyirci olma»ya eğilimli bir toplumdur. Her «seyirci toplum» gibi, kitlesel katılıma dayalı köklü spor gelenekleri bulunan ülkelerden farklı olarak da, **çok hırslı biçimde kazanmaya dönüktür.**

Yerel parasal kaynakların sınırlı, ulusal sporcu kaynaklarının kıt (ve sabit), yetkin ve yetişkin yetiştirici sayısının az olduğu bir ortamda, hele geçmişin illeşme-ilçeleşme rekabetleriyle siyasal bakımdan bilenmiş «çok hırslı biçimde kazanmaya dönük» bir yerel şartlanma içinde gidilen bir «67 illi, 570 ilçeli Türkiye Ligleri» uygulaması ancak 1960 sonlarının sonuçlarını verebilirdi. Öyle de oldu.

Ama, bütün bunlardan bir de deneyim kazanıldı. Türkiye'de sporun tek bir bakanlıkça yönetilmesi deneyimi...

ÖNCE UZMANLAŞMIŞ BAKANLIK, SONRA MİLLİ EĞİTİM

Soru 80 Gençlik ve Spor Bakanlığı neydi, ne yaptı?

Türkiye'nin «ulusal spor yönetimi» olan **Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü,** Başbakanlık makamının «müesseseler üstü otoritesinden» yararlanmak için 1938 yılında ona bağlı olarak kurulmuş, savaşın sorunları yüzünden spora yetişilemediği için 1942'de Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiş, futbolun ülke çapında örgütlenmesinden (1959) sonra 1960'da tekrar Başbakanlığa iade edilmiş, «hiçbir genel müdürlüğün doğrudan doğruya Başbakanlığa bağlı olmaması»nı öngören MEHTAP Raporu doğrultusunda da Üçüncü İsmet İnönü hükümetinde (1963-1965) ilk kez görev alan «spordan sorumlu bir Devlet Bakanı»

na bağlanmıştı. **BTGM**'nin, 1967 - 1968 yılında başlatılan Türkiye Üçüncü Ligi'nin hemen ardından kurulan (1969) Gençlik ve Spor Bakanlığı'na 11 Şubat 1970 tarih ve 1/21-1156 sayılı kararnameyle kurulması, **artık iyiden iyiye karmaşıklaşmış bir spor yapısını o konuda uzmanlaşmış bir bakanlıkla yönetme arayışının mantıkî sonucudur.**

İçte büyük ölçüde olaysız geçen, dıştaysa bazı spor dallarındaki bireysel kıpırdanmalara rağmen Vehbi Akdağ'ın 1972 Münich Olimpiyatlarındaki gümüş madalyasıyla yetinilen 1970-1983 «Gençlik ve Spor Bakanlığı Dönemi»nin öğrettiği, **sporu yönetmek için mutlaka bir uzmanlık örgütünün gerektiği, ama, bunun bir «bakanlık» olmasının sorunları çözemeyeceğidir.**

«Bağlı kuruluş» olarak bünyesine 3530 sayılı yasayla kurulu **Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü** ve 351 sayılı yasayla kurulu **Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü**'nü alan GSB'nin en büyük sorunu, kendisinin Cumhurbaşkanlığı tezkeresiyle kurulmuş olmasına karşılık, iki bağlı kuruluşunun yapı ve yetkileri yasalarla belirlenmiş «katma bütçeli kuruluş» (BTGM) ve «kamu iktisadî teşebbüsü» (Yurt-Kur) olmalarıydı. Bakanlık merkez örgütünün öncelikli sorunuysa, iki müsteşar yardımcısından birinin yalnızca **BTGM**'ye, ötekinin yalnızca **Yurt-Kur**'a bakması, bu iki bağımsız yardımcının bağımsız çalışmalarının müsteşarca eşgüdümlenmesi, merkez örgütündeki dört genel müdürlüğün de **Türkiye spor pratiğinden kopuk olmalarıydı.**

Sporun «bakanlık» olarak örgütlenmesinin bir başka sorunu da «eşdüzey» bakanlıklar arasında ilişkilerin nasıl düzenleneceği, eşgüdümün nasıl sağlanacağıyla ilgiliydi. Sporun vesayet makamı olarak Millî Eğitim Bakanlığı'nın görev aldığı 1942-1960 döneminde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın kendisiyle eşdüzey örgütlenen Maliye, Sanayi, Ticaret, Bayındırlık, Ulaştırma, Köyişleri, Millî Savunma bakanlıklarına söz geçirmesinin, onlar üstünde «buyurma» ilişkileri kurmasının mümkün olmadığı görülmüştü. Kaldı ki, **BTGM**'nin ilk kuruluşunda doğrudan doğruya «bakanlıklar

üstü» bir yapıya, Başbakanlık makamına bağlanması da, «bakanlıklararası eşgüdüm» güçlüklerine karşı önlem olarak düşünülmüş, ama dönemin şartları, bu uygulamadan vazgeçilmesini zorlamıştı.

1942-1960 döneminde Millî Eğitim Bakanlığı'nınki gibi «mektep ve talebeden spora zaman kalmıyor» gerekçesi olmadığı, ama, **sporu doğrudan yönetecek yetkileri de bulunmadığı için,** 1970-1983 döneminde sporda ne yapıldıysa çok kere **GSB**'nin dışında, kimi zaman da «ona rağmen» yapıldı.

Sonra da, **GSB,** 1983 yılı sonunda, 1983 genel seçimleriyle oluşan yeni hükümetin bünyesinde, sporun nasıl yönetileceği konusunda tereddütlerin olduğu zamanlardaki gibi, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.

Ama, bağlanmadan önce, «Federasyon Başkan Adaylarının Atanmasına İlişkin» ilginç bir yönetmelik yayınladı.

Soru 81 «Federasyon Başkanlarının Seçimi» uygulaması neyi amaçlıyordu?

12 Eylül 1980 sonrasında Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın yürürlüğe koyduğu «Federasyon Başkan Adaylarının Tesbiti ve Atanmasına İlişkin Yönetmelik», 1938 yılından bu yana Beden Terbiyesi Genel Müdürü'nün **önerisi,** ilgili bakanın **onayıyla** atanan federasyon başkanlarının «görevlendirilme» sistemine, «seçim» olarak nitelendirilmese bile, **spor kamuoyuyla iletişim sağlayan bir «danışma mekanizması» oluşturması bakımından ilginçtir.** Bu düzenleme, ayrıca, uluslararası kural ve teamüllere göre «seçimlik ve hükümetlere karşı bağımsız» olmaları gereken ulusal spor yönetimleri ve federasyon başkanları konusunda uluslararası spor kuruluşlarıyla Türkiye arasında öteden beri süregelen tartışmalarda da belli bir esnekliğe gidildiğinin işaretidir.

Yönetmeliğe göre, **BTGM** Merkez Danışma Kurulu ve

TMOK üyeleri, Beden Terbiyesi eski genel müdürleriyle federasyon eski başkanları, yüksek öğrenim kurumlarının spor bölümü ve spor birliği başkanları, 67 ilin valisi, spor meslek kuruluşları temsilcileri, çeşitli kamu kuruluşlarının temsilcileriyle **ilgili spor dalında faaliyet gösteren spor kulüplerinden birer kişinin** oluşturacakları «aday önerme kurulu» yazılı oylarıyla on aday belirleyecek, Beden Terbiyesi Genel Müdürü bunlar arasından üçünü Gençlik ve Spor Bakanı'na önerecek, **o da federasyon başkanını atayacaktı.** Türkiye'de spor yönetiminin son elli yılda hep aynı 8-10 kişi arasında «dönmeli» olarak üstlenildiği düşünülecek olursa, oluşturulan bu mekanizma kesinkes «seçim» mekanizması değildi, ama, bu yoldan görevlendirilen federasyon başkanının görev dönemi süresince görevden alınmamasını da öngördüğü için, **sürekli uygulansaydı** etkili bir danışma mekanizması olabilirdi. Ama, uygulanmadı. Sporun tekrar Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmasını izleyen dönemde, 1984 yılında, önce yeni Futbol Federasyonu Başkanı atandı, sonra da 18 Temmuz 1984 günlü **Resmî Gazete**'de **«gerekli hallerde** BT Genel Müdürü'nün teklifi ve Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı'nın onayı ile Federasyon Başkanının **atanacağını»** öngören yönetmelik değişikliği yürürlüğe girdi.

Soru 82 Sporun Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandığı yeni dönemin en önemli olayı nedir?

Ulusal spor yönetimi **BTGM**'nin tekrar Millî Eğitim Bakanlığı'nın «bağlı kuruluş»u durumuna geldiği 1984-1985 döneminin spordaki en önemli olayı, hiç kuşkusuz, **beş yıllık aradan sonra Türkiye Üçüncü Ligi'nin, yalnızca bir ili** (Hakkari, top oynayacak sahası olmadığı için) **dışarıda bırakacak biçimde, 66 ilin 11 grupta toplanan 132 takımla tekrar başlaması ve daha ilk haftadan olaylı maçlar nedeniyle 12 takımın sahasının kapatılmasıdır.**

Olayların böyle gelişmesi kaçınılmazdı. Gelişmeleri,

hiç yorum yapmadan, kronolojik sıralanan gazete başlıklarından izliyoruz:

- «Üçüncü Lig kurulmalıdır» (Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı).
- «Üçüncü Lig 39 takımdan oluşacaktır» (Futbol Federasyonu Başkanı).
- «Bu politik bir ayrıcalıktır» (Üçüncü Lig'e alınmayan kulüpler).
- «Üçüncü Lig'i futbolu yurda yaymak için kurduk» (Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı).
- «Ey lige giren kulüpler! Nerede idman yapacaksınız, nerede bankaya bloke edecek paranız, nerede futbolculara antrenörlere vereceğiniz paranız?» (Gazeteler).
- «Üçüncü Lig'e şimdilik 102 takım alındı» (Gazeteler).
- «Üçüncü Lig sırtımıza yük, zarar getireceğini biliyoruz, ancak yararları da var. Amaç anarşiyi körüklememek, ineklerin otladığı sahalarda gençlerin futbol oynamasını sağlamak...» (Futbol Federasyonu Başkanı).
- «Üçüncü Lig hayırlı olsun. Ligin 11 grupta toplanan 132 takımla başlama tarihi 14 Ekim...» (Gazeteler).
- «Gençlik ve Spor Bakanı olaylar yüzünden sahası kapatılan kulüplerin dosyalarının yeniden görüşülmesini istedi» (Gazeteler).

GENEL DEĞERLENDİRME

Soru 83 Türkiye'de spor yönetiminin sorunu nedir?

Türkiye'de spor yönetiminin temel sorunu, 1903 yılından bu yana **TİCİ** gibi «federatif», **TSK** gibi «yarı - resmî»

ve **BTGM** gibi «devletçi» yönetim yapılarının denenmesine, sporun vesayet makamının «Başbakanlık», «Millî Eğitim Bakanlığı» ve «Gençlik-Spor Bakanlığı» arasında sürekli değişmesine rağmen, **sporun nasıl yönetileceğine henüz karar verilememiş olmasıdır.** Dahası, «hangi amaçla» spor yapılacağına da henüz karar verilebilmiş değildir.

Spor, «örgütlü-kurallı yarışma» mı, «bedeni ruhsal-fiziksel denge içinde eğiten bir araç» mı, yoksa «savaşçı kuşaklar eğiten bir mekanizma» mıdır? Birinci öncelikle bu üç seçenekten birinde karar kılmak gerekir. Sporun son tahlilde «örgütlü-kurallı yarışma» olduğuna karar verdikten sonra, ikinci aşamada, bunun (1) özel kişilerce kurulup onlar eliyle aşağıdan yukarıya «federatif» biçimde örgütlenen kulüpler mi, yoksa (2) sporu «kamu hizmeti» olarak yukarıdan aşağıya örgütleyen kamu kuruluşları mı, yoksa (3) devletin yukarıdan aşağıya denetimini sağlarken kulüplerin aşağıdan yukarıya etkin katılımlarını sağlayan bir uzlaştırma mekanizması mı gerektirdiğine karar vermek gerekir.

Bütünüyle öznel tercihlere dayanarak yargı yürütmemek için, **Türkiye'de sporun hangi kurumsal ilişkiler içinde yapıldığına kısaca bakmak zorunluluğu vardır.**

V

TÜRKİYE SPORUNUN ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZEYDE KURDUĞU KURUMSAL İLİŞKİLER

ULUSLARARASI KURULUŞLARLA İLİŞKİLER

Soru 84 Uluslararası Olimpiyat Komitesi nedir?

Dünyanın istisnasız her ülkesinde, spor, **Uluslararası Olimpiyat Komitesi**'nin «amatörlük», «ulusal spor yönetiminin seçimle oluşması» vb. konularında çizdiği genel çerçeve içinde, kendi spor dallarının «uluslararası teknik jandarması» olan uluslararası spor federasyonlarının koydukları kurallara göre yapılır. Gerçi spor tarihimizin bazı dönemlerinde olimpiyat komitelerini feshetmek, «profesyonel» ilan edilmiş sporcuları olimpiyatlara göndermek gibi «yedi düvele meydan okuyan» uygulamalar da olmuştur, ama, sonunda, Modern Olimpiyat Oyunları ve dünya spor topluluğu dışında bırakılmak göze alınamadığı için ilişkiler ergeç normale dönmüştür.

Özetle, uluslararası spor topluluğu içinde topluluğun öteki üyeleriyle spor yapmanın koşulu, **Lasciate ogni autonomia, voi che entrate**'dir. Yani içeri girenler, her türlü özerkliklerini dışarıda bırakırlar.

1894 yılında Baron Pierre de Coubertin tarafından kurulan, «Olimpiyat Akımı üstünde mütevellilik» yetkileri kullanan, kendi üyelerini kendisi seçtiği için dışarıdan müdahalelerle «ele geçirilmesi» mümkün olmayan, **doksan yıllık ömrü içinde yalnızca beş başkan gören Uluslararası Olimpiyat Komitesi**, devletler hukukunun deyimiyle, **hükümetlerarası olmayan uluslararası bir kuruluştur.** İstediğini olimpiyata almak, istediğini almamak gibi, Ana Tüzüğünden kaynaklanan yetkileri olduğu gibi, «ancak üye olabilecek değerde gördüğü kişileri seçen», tıpkı bağımsız devlet gibi, kendi üyelerini «değişik ülkelerin **UOK**'taki temsilcileri değil, **UOK**'un o ülkelerdeki elçileri» olarak gören yerleşmiş gelenekleri vardır. Doksan yılda ancak beş kere **UOK Başkanı**'nın değişmesine izin veren kemikleşmiş yönetim yapısı, merkez örgütünde yer alan uluslararası spor federasyonları yoluyla onların **üye ülke federasyonlarını,** yine üye durumundaki ulusal olimpiyat komiteleri yoluyla da **ulusal spor yönetimlerini** «merkezci-otoriter» denetlerken, (1) kendi üyelerini kendisi seçtiği, (2) aynı çatı altında ulusal yönetimlerle bir araya gelmediği için **aşağıdan yukarıya denetlenemeyen** örgütlenme mekanizmasıyla, **UOK** uluslararası sporda son ve kesin sözün sahibidir.

Türkiye'de sporun **nasıl yapılacağına** karar verirken, **UOK**'un yapı ve yetkilerinin yakın gelecekte değişmeyeceğinin, onun koyduğu kuralların dışına çıkmanın bedelinin de «olimpiyat-dışı bırakılmak» olduğunun sürekli göz önünde tutulması gerekir. Bir başka deyişle, uluslararası spor topluluğunun üyesi olarak, ulusal ve uluslararası spor, **ya UOK kurallarına göre yapılacak, ya hiç yapılmayacaktır.**

Soru 85 «Uluslararası Spor Federasyonu» nedir?

1924 Paris Olimpiyatları'na katılabilmek için 1922 yılında **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı** bünyesinde «idman heyet-i müttehideleri» olarak «futbol», «güreş» ve «atletik sporlar» diye oluşturulan ulusal spor federasyonlarının, yine merkezci, otoriter ve hiyerarşik bir yapı içinde

bağlı oldukları üst kuruluşun adı «Uluslararası Spor Federasyonu»dur. 1980 Olimpiyat programı itibariyle, 26'sı olimpiyat programında yer alan, 16'sı **UOK**'ça tanınmakla birlikte olimpiyat programında yer almayan, 70 kadarı da tanınmak için sıra bekleyen yaklaşık **110 spor dalının federasyonu vardır.**

UOK Ana Tüzüğü'ne göre, «Olimpiyat Akımı içinde yer alan bütün kişi ve kuruluşlar gibi Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin otorite üstünlüğünü kabul ederek onun merkez örgütünde yer alan» (madde 4), uluslararası komitenin kendilerine devrettiği yetkilerle «yönettikleri spor dalının uluslararası teknik denetimini üstlenen» (madde 23) uluslararası spor federasyonlarının yönetim yapısı, bunların en eskilerinden biri olan Uluslararası Amatör Atletizm Federasyonu'nun (IAAF) 1913-1976 döneminde **yalnızca iki kere** başkan değiştirmiş olmasından da anlaşılacağı gibi, iki dünya savaşı geçirip de devletler haritası yeniden çizilmiş bir dünyada yadırganacak kadar kalıcıdır.

Gerçi «usûlüne uygun seçilmiş», «yönetmeliğinin **IAAF** ilke ve kurallarına uygunluğu saptanmış» her ülke **IAAF** Kurultayı'nın üyesidir, ama, yerleşik yönetim ve otorite yapısını **aşağıdan yukarıya örgütlenerek değiştirmek olanağı yoktur.** Bunun nedeni öngörülen «ağırlıklı oy» mekanizmasıdır. İzliyoruz:

> Ülkelerin IAAF Kurultayınca saptanan «atletizmdeki ilerilik derecelerine» bağlı olarak oluşan sınıflandırma sistemi içinde, **oy ağırlıkları değişik beş küme vardır. AA** kümesinin sekizer oylu 23, **A** kümesinin altışar oylu 18, **B** kümesinin dörder oylu 20, **C** kümesinin ikişer oylu 21, **D** kümesinin de birer oylu 68 ülkeden meydana geldiğini, toplam üye sayısının ancak yüzde 15,33'ünü oluşturan «ileri» ülkelerin IAAF Konseyi üyeliklerinin yüzde 75,33, IAAF komiteleri üyeliklerinin de yüzde 75,81'ini ellerinde bulundurduklarını görüyoruz.
>
> IAAF'nin bütün organlarını seçen IAAF Kurultayı'na, üyelerin yüzde 28'ine sahip Afrika oyların

yüzde 18,67'si, yüzde 20 üyeli Asya oyların yüzde 14,52'si, yüzde 6 üyeli Okyanusya oyların yüzde 4,98'i, yüzde 16,67 üyeli Kuzey Amerika oyların yüzde 13,69'u, yüzde 8,67 üyeli Güney Amerika oyların yüzde 8,72'si, ama yüzde 20,67 üyeli Avrupa oyların yüzde 39,42'siyle gitmektedir... Bu yapının çok zor değişeceği açıktır (Fişek, **SY**, s. 193-194).

Gerçi daha «demokratik» seçim mekanizmalarıyla yapılarını oluşturan uluslararası spor federasyonları da vardır, ama, **IAAF** gibi, FİFA gibi en büyükleri, bu ya da benzeri düzenlemeler sonucu değişmeye büyük ölçüde kapalıdırlar. Yalnızca uluslararası örgütlerin değil, onların bünyesinde yer alan ulusal yapıların da fazla değişime yatkın olmadıklarını, **UOK**'un çıkardığı **Olympic Review**'dan derlenmiş şu çizelgeden görebiliyoruz:

UOK BAŞKAN VE ÜYELERİYLE ULUSAL KOMİTE BAŞKANLARININ GÖREV SÜRELERİ, YAŞLARI

Görev Unvanı	Ortalama Görev (Yıl)	Ortalama Ayrılma Yaşı
UOK Başkanı	17,75	69,25
UOK Üyesi	19,14	68,20
UOK Yürütme K. Üyesi	28,72	67,14
Ulusal Komite Başkanı	10,23	61,18

Başlarken belirttiğimizi sonda tekrarlarsak, dünyanın her yerinde olduğu gibi, Türkiye'de de, «ulusal spor» bu uluslararası ortamda yapılmak durumundadır.

ULUSAL YAPILARLA İLİŞKİLER

Soru 86 Türkiye'de sporun «yürütme» erkiyle ilişkileri nedir?

Bugünkü yönetsel-örgütsel bağlamı içinde, «ulusal spor yönetimi» durumundaki **Beden Terbiyesi Genel Mü-**

dürlüğü, Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın katma bütçeli bir bağlı kuruluşu olarak **yürütme erkinin bir parçasıdır.** Bu açıdan bakıldığında, spor örgütünün, devletin ve hükümetlerin geliştirdikleri spor politikalarından etkilenen «edilgin» bir yapı değil, onları uygulayan «etkin» bir araç olduğunu söyleyebiliriz.

Sporun yürütme erkiyle ilişkilerini düzenleyen birinci araç **hükümet programlarıdır.** Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana meclislere sunulan 45 hükümet programının spor-hükümet ilişkileri konusunda getirdiklerine kısaca göz atalım. Bir kere, spor sorunlarına 45 hükümet programından ancak 19'unda, o da ortalama 33 sözcük, yani 3-4 cümle olarak yer verilmiştir. İkinci olarak, spor sorunlarına programında yer veren ilk Celal Bayar hükümetinden (1937) bu yana, belli siyasal dönemlerin «mükellefiyetçi» (1938), «yumuşamacı-liberalleşmeci» (1946), «temel hak ve özgürlükçü» (1961), «yatırımcı» (1965-1969), «toplumsal güvenlikçi» (1974) ve «ithalatçı-ihracatçı» (1983) görünümleri, spor konusunda yapılacağı söylenenlere de yansımaktadır. Üçüncü olarak, sporun yurt savunması için örgütlendiği 1936-1946 dönemi dışarıda tutulursa, **bütün** hükümet programları, sporu, ruh ve beden sağlığını geliştirici, boş zaman değerlendirici, gençleri zararlı faaliyetlerden uzak tutucu, genelde gençlik sorunlarına bağlı, devletin denetim, gözetim ve yatırımcı önderliğinde yürüyen bir uğraş olarak görmek, dolayısıyla «nasıl geliştirileceği» konusundaki düşüncelerini genellemelere dayandırmak eğilimindedir. Bunun tek istisnası, yani «yapacağım» dediğini **harfiyen yerine getiren** tek hükümet programı, «Nasıl ki memleketimizde okumak yazmak bilmeyen tek vatandaşın kalmasını istemiyorsak, sevdiği ve bütün hayatınca tatbik edeceği lâakâl bir spor olmayan tek vatandaş da kalmamalıdır. Sporu bir merkeze bağlayıp teşkilâtlandırmak ve o vasıta ile idare etmek için yüksek huzurunuza bir kanun lâyihası ile geleceğiz» diyen (1937) ve bir yıl sonra **Beden Terbiyesi Kanunu'nu** çıkaran Celâl Bayar hükümetidir. Değişik dönemlerdeki hükümet programlarının öteki ilginç

görüntüleri, 1937-1938 döneminde hem **Türk Spor Kurumu**'na, hem **Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi**'ne başkanlık eden Adnan Menderes'in kurduğu beş hükümetten hiç birinin programında spora tek satır yer verilmeyişi, hükümet programlarında öngörülmemesine rağmen Sadi Irmak hükümeti (1974 - 1975) döneminde ilk Spor Akademisi'nin açılması, Süleyman Demirel hükümetince (1979 - 1980) de Moskova Olimpiyatları'nın boykot edilmesidir.

Hükümet programlarının spora ayrılan bölümlerinde çoğunlukla «genel dilek ve temenniler» olarak yer, alan yaklaşımları uygulamaya geçirecek olan bakanlar kurulu kararnameleriyle sporun devlet bütçesindeki paylarına baktığımızda, siyasal yapının «günlük politika» ölçeğinde spora çok sık karışmasına ters düşecek biçimde, **spor konularına köklü ve uzun-vadeli biçimde eğilinmediğini görüyoruz.** Sözgelişi, 1924-1980 döneminde sporla doğrudan ya da dolaylı ilgili olarak çıkarılan 72 kararnamenin tamamı «at yarışı ve spor-toto» (21), «kadro ve ödenek tahsisi» (10), «dernek düzenlemeleri, kulüp açıp kapatma» (31), «mükellefiyet mevzuatı» (10) niteliğindedir. Bir de spora ayrılan ödeneklerin devlet bütçesindeki payına bakalım:

SPOR ÖDENEKLERİNİN DEVLET BÜTÇESİNDEKİ PAYI

Yılı	Yüzde	Yılı	Yüzde	Yılı	Yüzde	Yılı	Yüzde	Yılı	Yüzde
1924	0,06	1936	0,11	1948	0,07	1960	0,26	1973	0,66
1925	0,00	1937	0,10	1949	0,06	1961	0,42	1974	0,56
1926	0,02	1938	0,10	1950	0,06	1962	0,50	1975	0,58
1927	0,02	1939	0,24	1951	0,05	1963	0,69	1976	0,58
1928	0,01	1940	0,21	1952	0,05	1964	0,40	1977	0,64
1929	0,00	1941	0,18	1953	0,04	1965	0,37	1978	0,66
1930	0,04	1942	0,12	1954	0,03	1966	0,52	1979	0,69
1931	0,02	1943	0,15	1955	0,03	1967	0,66	1980	0,27
1932	0,03	1944	0,08	1956	0,04	1968	0,61	1981	0,27
1933	0,04	1945	0,07	1957	0,04	1969	0,40	1982	0,25
1934	0,04	1946	0,08	1958	0,03	1970	0,34	1983	0,20
1935	0,10	1947	0,06	1959	0,04	1971	0,31	1984	0,18
						1972	0,39	1985	0,11

Gerek yazılı metinlerden, gerek bütçedeki spor paylarından çıkabilecek tek sonuç, **siyasal yapının spora karıştığı kadar destek olmadığıdır.**

Soru 87 Türkiye'de sporun yasal çerçevesi nedir?

Türkiye'de 1938 yılından bu yana olduğu gibi, sporun devlet yönetiminde yapıldığı durumlarda, uygulamanın sınırları anayasalar, yasalar ve kalkınma planları tarafından çizilir.

Türkiye'deki duruma bakalım.

Türkiye'de sporun **anayasa düzeyindeki** en genel çerçevesi «Devlet, her yaştaki Türk vatandaşının ruh ve beden sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder» (madde 59) şeklinde çizilmekte, böylece, spor, 1938'de oluşan «devletçi» anlayışın devamı olarak, hem devlet kuruluşlarınca götürülen bir «kamu hizmeti», hem «geniş kitlelerin ruh ve beden sağlığını geliştirici bir araç» olarak görülmektedir. Bu bakış açısı, 59'uncu maddenin gerekçesinde çok daha nettir: «Sağlık hizmetlerinin bir parçası, **beden sağlığının spor yaptırılarak korunmasıdır.** Sporun kitlelere yayılması bu amacın temi**n**ine yarayacak araçların en etkinidir. Sporun geliştirilmesi, sadece fiilen spor yapanlara değil, seyircileri için de eğitici ve sağlık kurallarına uygun bir ortamda yaşamaya sevk edici etkisi sebebiyle Devletçe ele alınması için bir başka sebeptir.»

Anayasanın çizdiği bu çerçeve içinde, spor, ayrıntılı biçimde daha önce ele aldığımız iki yasayla Türkiye'nin spor pratiğine ulaşmaktadır. Bunlardan birincisi (ve en önemlisi) Türkiye'de sporu «kamu hizmeti» olarak örgütleyip spor işlerini katma bütçeli bir devlet kuruluşuna yönettiren 1938 tarih ve 3530 sayılı **Beden Terbiyesi Kanunu,** ikincisi 1903 yılından bu yana «spor yaptırmanın temel örgütü» olarak görev yapan, 1909'dan bu yana da «özel hukuk tüzel kişisi» olarak örgütlenen spor kulüplerini **dev-**

letin ikili denetimi (İçişleri Bakanlığı ve **BTGM**) altına alan 2908 sayılı **Dernekler Kanunu**'dur. Bunların dışındaki yasaların (ör. «Sosyal Sigortalar», «Belediyeler», «İl İdaresi» vb.), yürürlüğe girdikleri günden bu yana spor pratiği üstünde **fazla etkili olmadıklarını** söyleyebiliriz.

Öte yandan, Türkiye gibi 1963 yılından bu yana «planlı kalkınma» ilkesini benimseyen ülkelerde, kalkınma planları, kısa ve uzun vadeli gelişme hedeflerini belirleyen, **benimsenen amaçlarla kullanılacak araçlar arasında dengeler oluşturan yazılı belgelerdir.** Oysa, Türkiye'nin sporuyla kalkınma planları arasındaki ilişkide durum çok farklıdır. Bir kere, ilk beş yıllık planda (1963-1967) spora hiç yer verilmemesi, ikincisinde (1968-1972) «Ekonomik Gelişmede İnsan Unsuru», üçüncüsünde (1973-1977) «Eğitim ve Kültür Sektörü», dördüncüsünde (1978-1982) «Çalışma ve Yaşam Düzeyine İlişkin Politikalar», beşincisinde (1985-1989) «Sosyal Hedef ve Politikalar» bölümleri altında yer almasından da anlaşılacağı gibi, **sporun ne olduğuna henüz karar verilebilmiş değildir.** Bir başka önemli ortak nokta, sporda benimsenen hedeflerin (ör. kitle sporunun ve amatör sporların yayılması, pahalı stadyumlar yerine semt sahalarının yapılması vb.) «belli bir kalkınma hızıyla ölçülen» somut hedefler olmamaları nedeniyle, ya kâğıt üstünde «dilek» olarak kalmaları, ya **umulana aykırı sonuçlar vermeleridir.** Bunun en çarpıcı örnekleri, «ucuz semt sahalarının yapılması»nın öngörülmesine karşılık, birinci plan döneminde **BTGM** yatırım harcamalarının yüzde 79,56'sının «maç günleri dışında halka kapalı tutulan büyük ve masraflı tesislere», ikinci plan döneminde de Akdeniz Oyunları stadyum (İzmir Halkapınar) ve Olimpiyat Köyü'ne aktarılmasıdır.

Soru 88 Siyasal partiler spora nasıl bakıyorlar?

İlk «kulüp» oluşumlarından bu yana siyasal partilerimizin spora nasıl baktıklarını bir cümleyle özetlemek gere-

kirse, **son tahlilde bir İttihat-Terakkî geleneğinin uzunca süre gittiğini,** daha sonra «sağlıklı kuşaklar» **leitmotif**'inin, en sonra da «kitle sporu», «semt sahaları», «sağlık için spor» genelliklerinin ön plana çıktıklarını görüyoruz.

Türkiye'de sporun evrimini anlatırken siyasal partilerimizin değişik dönemlerde spor kulüpleriyle kurdukları «İttihatçı» ilişkileri ayrıntılarıyla görmüştük. Değişik partiler değişik dönemlerde ya tek başlarına, ya koalisyonlar halinde hükümet oluşturdukları için, hükümet programlarının aynı zamanda o hükümeti kuran parti ya da partilerin **bütünüyle genel nitelikteki,** somutluk içermeyen görüşlerini yansıttığını söyleyebiliriz. Bunun tek istisnası, devletin sporu yönetmesini öngören (sonra da yönettiren) ve 1937-1938 Bayar hükümetinin programına esas olan **1935 CHP Programı**'dır.

Bugünkü siyasal yapıda yer alan iktidar ve muhalefet partilerinin programlarında sporun yeri, spor ödeneklerinin devlet bütçesindeki payı gibi, yani azdır. Yaklaşımlar genel, bakış açıları «sağlık», «boş zaman değerlendirme», «kitleye yayma», «gençlik sorunu» vb. yönündedir.

Hükümet programları gibi parti programlarının da, mantıkları gereği, genel bir çerçeve belirledikleri, bu çerçevenin içinin ancak uygulamada dolacağı düşünülebilir. Büyük ölçüde doğrudur bu... Ancak, görüşümüze göre 1984-1985 döneminin en önemli «spor olayı» olan ve hem güvenlik, hem spor açısından içerdiği sakıncalar daha önce yaşanmış bulunan **Üçüncü Türkiye Ligi'nin 66 ili kapsar biçimde kurulması** sırasında, (1) olayın bütünüyle Millî Eğitim Bakanı ve Futbol Federasyonu Başkanı arasında geçmesi, (2) hükümet düzeyinde görünür bir değerlendirmenin yapılmaması, (3) muhalefet partilerinin belki de illeri ve seçmenleri gücendirme kaygısıyla tartışmaların dışında durmaları, programlardaki genelliğin uygulamada somutluk kazanmadığına karine sayılmalıdır.

Soru 89 Yargı organlarının spor üstündeki etkisi nedir?

Türkiye'nin yakın spor tarihini incelediğimizde, kişi ve kuruluşların tüm eylem ve işlemlerinin yasalara uygunluğunu denetlemekle görevli olan **yargı organlarının, spor pratiğine, kimi zaman doğrudan, kimi zaman dolaylı, ama, her zaman önemli etkiler yaptığını görürüz.** Bu görüşümüzü açmak için örneklediğimiz üç ayrı olayın tarihleri 1945, 1964 ve 1974, sözkonusu edilen yargı organları, sırasıyla, Yargıtay Genel Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay 10. Hukuk Dairesi'dir.

Yargı organlarının spor pratiğine ilk önemli etkisi 3530 sayılı **Beden Terbiyesi Kanunu**'nun «mükellefiyet» hükümleri konusunda Yargıtay 2. Ceza Dairesi'nin üçü 1941, biri 1943 tarihli dört «ilâmı arasındaki tezat ve mübayenatın halli» için Yargıtay Genel Kurulu'nun aldığı 18.4.1945 tarih ve K. 8, E. 29 sayılı «içtihadı birleştirme» kararıydı. Buna göre, «mükellefiyetin memleket gençliğini gürbüz ve sıhhatli olarak yetiştirme amacına dayanması bakımından, ammenin sıhhati düşüncesine giren... ve ceza tahdidiyle sağlanan yükümlerden olduğuna» karar verilmekle, **Beden Terbiyesi Kanunu, son tahlilde, bir «mükellefiyet kanunu» oldu, mükellefiyet uygulamasının yanaşık düzen eğitimleri, tüfekli talimleri sporla özdeşleşti.**

İkinci etki, Anayasa Mahkemesi'nin, 3.11.1964 tarih ve E.1963/152, K/1964-66 sayılı kararıyla, «gençlerin spor kulüplerine girip beden eğitimi ve spor yapmalarını mecbûrî» kılan «mükellefiyet» hükümlerini (3530/4) iptal etmesiydi. Gerekçe olarak «eğitim-öğretimin devletin gözetim ve denetimi altında serbest olduğunu öngören Anayasa'nın 21'inci maddesinin ikinci fıkrasına ve Anayasa'nın teminatı altında bulunan **kişi hürriyeti** ilkesine aykırılık» durumunun gösterilmesi, **sporu tekrar sporlaştırdı.**

Üçüncü etki, kulüplerin karşı koydukları, Sosyal Sigortalar Kurumu'nun ısrar ettiği, sonunda Yargıtay 10. Hukuk Dairesi'nin 24.1.1974 tarih ve E.1974/199, K.1974/

1247 sayılı kararıyla çözüme bağladığı süreçler içinde, **profesyonel futbolun meslek, profesyonel futbolcunun SSK kapsamına giren ve kulübüyle ilişkisi «hizmet akdi» niteliğinde olan bir işçi statüsünde görülmesidir.** Sporun ve sporcunun «çağdaş» biçimde algılanmasında çok önemli rol oynayan bu kararın ilk oluşum aşamasında, Mersin İş Mahkemesi, Tarsus İdmanyurdu Kulübü'nün «sporcuların İş Kanunu kapsamı dışında kaldıkları, dolayısıyla sigorta primi kesilemeyeceği» yönündeki başvurusunu haklı bulmuş, buna gerekçe olarak «iş ile sporun ayrı şeyler olduğunu, işte amacın fayda üretmek olduğunu, ama, ne sporda, ne sanatta yahut ne futbolda, ne güreşte ve ne de güzel sanatlarda fayda üretilmediğini» göstermişti. Mersin İş Mahkemesi'nin bu 16.9.1971 tarihli kararını, **Yargıtay 9. Hukuk Dairesi,** 7.4.1972 tarihinde onayladı. İkinci aşamada, yine Mersin İş Mahkemesi, SSK'nın bu kere Mersin İdmanyurdu futbolcularını sigortalı sayan uygulamasını durdurdu. Şimdi, **Yargıtay 10. Hukuk Dairesi'**nin «tarihsel belge» niteliğindeki kararını okuyoruz:

> Gereği düşünüldü... Uyuşmazlığın temeli, futbolu meslek edinmiş ve bir Kulüp'e bağlanmış kimselerin... SSK Kanunu açısından «sigortalı» sayılıp sayılmayacakları noktasında toplanmaktadır...
>
> Hizmet akdi..., işgücünü sunan kimse ile bunu kabul eyleyen kimse ya da kimselerin irade bildirimlerinin birleşmesinden oluşmaktadır... İşgücünün düşünsel, bilimsel ya da artistik bir nitelik göstermesi mümkündür... Burada önemli olan, faaliyetin türü değil, hukuksal bir değer taşıması ve yabancı bir gereksinmenin giderilmesine yönelmesidir. Bu bakımdan, anılan nitelikteki futbolcularla kulüpleri arasındaki sözleşme ilişkisi, belirgin olarak hizmet akdine dayanmaktadır... O halde, profesyonel futbolcular, SSK Kanunu'nun 2'nci maddesi gereğince

«sigortalı» sayılmalıdırlar. Hatta, günlük basına yansıyan... bunların her zaman karşı karşıya kaldıkları tehlikelerin önemi, **toplumsal yönden sosyal sigortalardan özellikle yararlanmalarını zorunlu kılar.**

Soru 90 Sporcu sosyal güvenliğinin örgütlenmesinde spor vakıflarının rolü var mıdır?

Osmanlı'nın Tanzimat-öncesi dönemde örgütlediği pehlivan tekkeleriyle onlara destek olarak kurulan vakfiyeler, son tahlilde, yalnızca spor yaptırmanın temel birimleri değil, **sporcuları aynı zamanda sosyal güvenliğe kavuşturan yapılardı.** Toplumun ve ona bağlı olarak sporun «Batılılaşma» süreci içinde, bu yapıların birer-ikişer ortadan kalkmalarına bağlı olarak, sporda «sosyal güvenlik» ortadan kalkmış, ilk «Batılı» yapıların (ör. kulüp, lig, federasyon) oluşturulmasının üstünden ancak yetmiş yıl geçtikten sonra, o da yalnızca profesyonel sporcularla sınırlı olarak, «sigortalılık» uygulamasına geçilmiştir. Oysa bugün, Türkiye'de yalnızca futbolun profesyoneli yapılmakta, ama, basketbol, voleybol, güreş, boks gibi «amatör» sporları yapanların karşı karşıya bulundukları kaza, ölüm ve sakatlık türünden tehlikeler futbolcularınkinden hiç de aşağı kalmamaktadır. **Türkiye'de şu anda olmayan, amatör sporcunun sosyal güvenliğidir.** Bunu örgütlemek için kullanılabilecek yapılar da üçü «vakıf», biri «fon» niteliğindeki kuruluşlardır. Bunlar, kuruluş sıralarıyla, **Türk Spor Vakfı** (1974), **Türk Güreş Vakfı** (1980), **Türk Spor Eğitim ve Tesis Vakfı** (1980) ve **Türk Sporunu Teşvik Fonu**'dur (1984).

Anılan vakıflarla fonun kuruluş senetlerini incelediğimizde, özdeşliğe varan çakışmaların bulunduğunu görüyoruz. Sözgelişi, vakıfların üçü de «sporcunun en verimli hale girmesini ve kondisyonunu muhafaza edebilmesini temin» ortak amacını gütmekte, spor biliminin geliştirilmesi

için seminer, kurs, konferans, dış gezi vb. düzenlenmesini öngörmektedir. Bir başka öngörü, Olimpiyat, dünya, Avrupa ve Akdeniz şampiyonu olan sporculara **malî ve ayni yardım** yapılmasıdır.

Çeşitli dönemlerde yapılan gazete yayınlarından, sözgelişi 1985 yılbaşı itibariyle TSV'nin vadeli banka hesabında 160 milyon liranın faizde durduğunun açıklanmasından da tahmin edilebileceği gibi, bu vakıf ve fonların, bugünkü yapı ve işlevleriyle, spora ve özellikle amatör sporcuya fazlaca bir katkıda bulunmaları güçtür. Mersin İş Mahkemesi'nin daha önce sözünü ettiğimiz (bkz. Soru 89) kararında yer alan geçerli bir ifadeyle «sporcunun profesyonel olması ile amatör olması kulüple sporcu arasındaki ilişkiyi değiştirmediğine», ancak, yaptığı iş karşılığında ücret almayan «amatör» sporcunun işçi (dolayısıyla «sigortalı») olması da mevzuat gereğince mümkün olmadığına göre, düşünülebilecek bir çözüm, üç vakıfla bir fonun «sosyal güvenlik sistemi» olarak tekrar örgütlenmeleridir. Kuruluş senetlerinde yer alan «yardıma muhtaç bulunan herhangi bir genç ve yetenekli güreşçi ve antrenöre yardım etmek» (TGV), «hastalanan veya güreş esnasında sakatlanan güreşçilerin tedavilerini yaptırmak» (TGV), «şampiyon amatör sporcuların ailelerine malî yardım yapmak» (TSETV), «müşkül durumda kalan fiilî sporculuğu bırakmış eski şampiyonlara malî yardım yapmak» (TSETV) hükümlerinden de anlaşılacağı gibi, **vakıf sistemi, özellikle tarihsel olarak, sosyal güvenlikçi bir örgütlenmeye fazlasıyla yatkındır.**

Soru 91 Sporun yerel yönetimlerle ve spor meslek kuruluşlarıyla ilişkileri nedir?

Cumhuriyet dönemi süresince yürürlükte bulunan belediyecilik mevzuatının en ilginç özelliklerinden biri, **sporun, karşılığında «gelir» getiren sayılı «gider» kalemlerinden biri olmasıdır.** Bir hesaba göre, 1948 tarih ve 5237 sa-

yılı **Belediye Gelirleri Kanunu**'nun uygulandığı dönem süresince, aralarında spor tesislerinin de bulunduğu eğlence yerlerinin net gelirleri üstünden hesaplanan yüzde 5'lik Açılış Ruhsatı Harcı, «futbol, güreş, boks, eskrim, patinaj ve emsali spor müsabakalarında bilet bedellerinin yüzde 15'i **Eğlence Resmi**» (madde 27/D) alınması vb., belediyelere toplam gelirlerinin yüzde 7-8'ini bulan önemli bir kaynak sağlamıştır.

Bunun karşılığında, dönemin 1580 sayılı **Belediyeler Kanunu**'nun belediyelere «gençler için mahallin ihtiyaciyle mütenasip stadyumlar tesis etmek ve işletmek» (madde 15/54) görevini vermiş olmasına rağmen, **belediyelerden** (ve il özel idarelerinden) **spora gelenler çok sınırlıdır.** Cumhuriyet dönemi süresince belediyelerin ve il özel idarelerinin spora elle tutulur katkıları, 1924 Paris Olimpiyatları'na katılmak için Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti'nin 1923 yılı sonlarında **Cemiyet-i Umumiye-i Belediye**'den istediği 30 bin liralık yardım, İstanbul Belediyesi'nin yaptırdığı «Spor ve Sergi Sarayı», Ankara İl Özel İdaresi'nin inşa ettirdiği 19 Mayıs Stadyumu'dur. Spor pratiğiyle belediyeler arasında sağlıklı bir ilişkinin çeşitli nedenlerle kurulamamış olması özellikle «mahallî» düzeyde örgütlenirken büyük yetersizlikler gösteren spor yönetiminin kaybıdır. Hatırlanacağı gibi, «lâikleşme» süreçlerine girilmediği dönemde, başında güreşin yer aldığı sporlar, bütünüyle «mahallî gelenek» olarak, «mahallî» tekkeler, vakıflar ve Ahî kuruluşları eliyle örgütlenirdi. Batıya yöneliş süreçleri içinde, «Doğulu» tekkelerin yerini «mahallî müşterek ihtiyaçların karşılanması» amacına yönelik «Batılı» belediyelerin alması sağlanabilirdi. Olmadı.

Türkiye'de sporun ilişki ve iletişim kurmada güçlük çektiği bir başka örgütler seti de **spor meslek kuruluşlarıdır.** Aralarında «Beden Eğitimi Öğretmenleri Derneği», «Türkiye Futbol Antrenörleri, Menecerleri ve Monitörleri Derneği», «Türkiye Spor Hekimleri Derneği», «Türkiye Basketbol Hakem ve Antrenörleri Derneği», «Türkiye Futbol Hakemleri Birliği Derneği», «Futbol Hakemleri ve Gözlem-

cileri Sosyal Dayanışma Derneği» gibi yapıların yer aldığı bu karmaşanın en önemli unsuru özellikle 2908 sayılı **Dernekler Kanunu**'nun «amatör spor kulüplerine federasyon ve konfederasyon şeklinde üst kuruluş oluşturma» hakkının tanınmasından sonra güncellik kazanan **Amatör Spor Kulüpleri Dernekleri Konfederasyonu**'dur. Tarihsel bir benzetmeyle, 1980 yılında kurulan ve bugün İstanbul, Ankara, Bursa, Trabzon, Samsun, Kütahya, Kayseri ve İzmir federasyonlarından oluşan **ASKDK,** spor bölgelerindeki (il) spor çalışmalarını kulüpler eliyle aşağıdan yukarıya örgütlenen ve merkezde «kulüplerarası bir konfederasyon» oluşturan **Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı**'nın bir uzantısıdır. Ancak, hemen belirtelim, **ASKDK,** öncelinden farklı olarak, artık sporu devlet yönettiği için **günlük spor faaliyetlerinden,** yalnızca amatör sporlarla uğraşan kulüpleri kapsadığı için de bugün **sporun özdeşleştiği profesyonel futboldan uzaktır.**

Soru 92 Sporun kamuoyuyla ilişkisi nedir?

Sporun bir «hayat tarzı» olarak örgütlendiği Güney Amerika'daki kadar olmasa bile, Türkiye'de de, **sporun «seyre dönük», «seyirci ağırlıklı» karakteri nedeniyle,** son derece militan bir «spor kamuoyu» vardır. Bu kamuoyunu oluşturan en etkili araçlarsa, bin liralık bütçesinden spora ancak bir lira ayıran devletten farklı olarak, **10-12 sayfasından en az 2'sini magaziniyle, haberiyle spora ayıran günlük gazetelerdir.**

Türkiye'de sporla spor gazeteciliğinin paralel gelişimlerine baktığımızda, **sporu on dokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılın başlarından itibaren kitlesel tüketime konu eden süreçlerin büyük ölçüde tekrarlandıklarını görüyoruz.** Büyük seyirci kitlelerini barındıracak büyük stadyumların olmadığı, spor karşılaşmalarının «mahallî lig» statüsü içinde yapıldığı dönemde, mahallî gazetelerin herhangi bir sayfasında herhangi bir haber gibi yer veri-

fırdı spor olaylarına... Sporun giderek futbolla özdeşleştiği, ama, profesyonellik yeni başladığı, «millî lig» örgütlenmesi için alt-yapının (ulaşım vb.) yetmediği 1950'li yıllarda da bu durum sürdü. Ama, **spor pazarının ulusallaştığı,** bir başka deyişle, futbolun «millî lig» statüsüyle oynanır olduğu 1960'lı yılların başından itibaren, hem gazeteler aynı anda birkaç ilde basılıp bütün illere dağıtılarak **kitleselleşti,** hem sporun kitlesel tüketime konu olmasının sonucu ve aracı olarak **spor sayfaları gazetelerin genel bütünlüğüne karşı bağımsızlığını kazandı.**

Dünyanın birçok ülkesinde, basına, yasama, yürütme ve yargının yanında «dördüncü güç» olarak yer verilir. Türkiye sporunun yerleşik sistem ve gelenekleri olmadığı düşünülürse, uzun vadeli spor politikalarının yokluğunda günü birlik gelişen spor olaylarının yönlenmesinde, en az «yürütme erki» kadar **spor basınının da «ikinci güç» olarak rol aldığını söyleyebiliriz.**

VI

TÜRKİYE'DE SPORA TOPLU BİR BAKIŞ

Soru 93 Türkiye Olimpiyat Oyunlarında ne yaptı?

Modern Olimpiyat Oyunları, çağdaş sporun en büyük, uluslararası spor topluluğunun çok-uluslu, çok-sporlu **tek ortak** şölenidir. İlkinin 1896 yılında yapıldığını, iki dünya savaşı nedeniyle üç kere iptal edilmesine rağmen bu özelliğini koruyarak yüzüncü yıldönümüne yaklaştığını düşünürsek, hele çağdaş olimpiyatların Antik Yunan'daki **ekecheiria**'lı («olimpiyat barışı») öncelinin İ.Ö. 776'ya kadar gittiğini buna eklersek, **Modern Olimpiyat Oyunları'nın kesintisiz biçimde dünya barışıyla özdeşleşen tarihin en eski yapısı, bugünün de sayılı kurumlarından biri olduğunu söyleyebiliriz.**

Türkiye'nin Modern Olimpiyat Oyunlarıyla ilişkisi, 1907-1924 dönemi süresince bütünüyle **kişiseldi.** Olimpiyatçılığın Türkiye'deki tarihini anlatırken de ayrıntılı biçimde değindiğimiz gibi, Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin Türkiye Murahhası Selim Sırrı Tarcan aracılığıyla olimpiyatlarla ilişki kurulmuş, geçit törenine Türk bayrağıyla katılan (ama, Türkiye'yi resmen temsil etmeyen) bazı sporcular 1908 ve 1912 olimpiyatlarında yarışmışlardı.

«Savaş suçlusu» işlemi görerek Avusturya-Macaristan, Almanya ve Bulgaristan'la birlikte 1920 Antverp Olim-

piyatları'na alınmayan Türkiye, uluslararası komitenin 1921 tarihli toplantısında topluluğa resmen üye oldu, 1924 Paris Olimpiyatları'na 41'i sporcu 53 kişiyle katıldı, 1980 Moskova boykotu dışında o tarihten bu yana bütün Yaz Olimpiyatları'na, 1936 Garmisch'den bu yana da bütün Kış Olimpiyatları'na katıldı.

Türkiye'nin olimpiyatlarda sergilediği başarı grafiğine baktığımızda, **iki ilginç tarihte iki zirve yaşandığını görüyoruz.** Bunlardan biri 1948 Londra, öteki 1960 Roma Olimpiyatları'dır. Bu konuda yoruma girmeden, Türkiye'nin «olimpik performans»ını özetleyen madalya dağılımına bakalım.

TÜRKİYE'NİN OLİMPİYAT MADALYALARININ DAĞILIMI

Yılı	Altın	Gümüş	Bronz	Toplam
1936	1	—	1	2
1948	6	4	2	12
1952	2	—	1	3
1956	3	2	2	7
1960	7	2	—	9
1964	2	3	1	6
1968	2	—	—	2
1972	—	1	—	1
1984	—	—	3	3
TOPLAM	23	12	10	45

Biri atletizmde (1948), ikisi boksta (1984) alınan üç bronz madalya dışarıda bırakıldığında, altın ve gümüş madalyaların tamamıyla toplam madalyaların yüzde 93'ünün güreşte alınmış olması, sporun, Türkiye özelinde futbolla özdeşleşmesine karşı, **olimpik platformda güreşle özdeşleştiğini ortaya koymaktadır.** Çizelgeden çıkan ikinci gözlem, tek bir olimpiyatta en çok madalyanın 1948, en çok altın madalyanınsa 1960 olimpiyatlarında alındığıdır.

1936'nın 2, 1952'nin 3 madalyası arasında, 1948'de 12 madalyalı bir zirve yapılmış olması, dünyanın 25 milyon genç nüfus kaybıyla savaştan çıkması, bir önceki olimpiyatın madalyalı ülkeleri Almanya, Estonya ve Litvanya'nın

yanında Japonya'nın da katılmaması, sosyalist ülkelerin yer almaması gibi gerekçelere bağlanabilir, ama, bütün dünyanın modern anlamda güreştiği bir ortamda gerçekleşen 1960 zirvesi için böyle gerekçeler kesinkes geçersiz kalır. Onun için, tartışmaya çok açık olduğunu bildiğimiz, daha önce de değindiğimiz bir yorum yapmak istiyoruz.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrası dünya konjonktüründe tarım ürünleri fiyatlarının ve özellikle Türkiye'nin en önemli ihracat kalemlerinden biri olan pamuğun fiyatlarının sürekli arttığı, **tarımcı ülkelerin görece refaha girdikleri bir dönemdi.** 1948 olimpiyatlarında madalya kazanan 12 güreş ülkesi içinde, **milli gelirindeki tarım payı en yüksek olan ülke Türkiye'dir.** 1960 zirvesine ilişkin paralellik de, 1924-1930 döneminde demokrasisinin altın çağını yaşayan küçük Uruguay'ın bu altı yıllık süreye iki olimpiyat, bir dünya futbol şampiyonluğu sığdırması, demokratik koşulların tekrar oluştuğu 1950 yılında da dünya kupalarında aynı başarıyı tekrarlaması gibi, **Türkiye'nin 1960'da özgürlükçü 27 Mayıs'ı yaşamasıdır.**

Soru 94 Türkiye'nin dünya futboluyla ilişkisi nedir?

Türkiye'nin Olimpiyatçılık Akımıyla bütünleşmesi nasıl münhasıran «güreş» tarafından sağlanmışsa, aynı şekilde, Türkiye'nin uluslararası spor topluluğuna ilk girişi de Türkiye özelinde sporla özdeşleşen «futbol» yoluyla olmuştur.

Türkiye'nin futboldaki ilk «dış temas»ları dönemin ünlü Macar takımı Closzvar'ın İstanbul'da Galatasaray'la üç maç yapması (1911), Galatasaray'ın da ertesi yıl Macaristan ve Romanya'ya dört maçlık bir turneye çıkmasıdır. Bunu, 1914-1915 futbol mevsiminde lig-dışı bırakılan Fenerbahçe'nin aynı yılki beş maçlık Rusya turnesi izleyecektir.

Türkiye, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a 1918-1921 döneminde uygulandn «olimpiyat boy-

kotu»nun bir benzeri **bu ülkelerin spor kulüplerine de uygulanmıştı.** Galatasaray'ın, boykotun son yılında, İsviçre (2 maç, 2 yenilgi), Almanya (12 maç, 7 yenilgi, 2 beraberlik, 3 galibiyet), Çekoslavakya (2 maç, 2 yenilgi) ve Macaristan'a (1 maç, 1 beraberlik) düzenlediği turne, «müttefik»lerce dışlanan eski «mihver» devletlerinin, **kendi aralarında ve tarafsızlarla oynayarak** boykot dönemini geçirdiklerini göstermektedir. **UOK** Lozan toplantısında «af» çıkması, Türkiye Futbol Federasyonu'nun da 1923 yılında **FİFA'ya** kabul edilmesiyle, Türkiye'de futbol, uluslararası sisteme girmiştir.

Türkiye'nin futbol tarihine baktığımızda, **ilk millî maçın Cumhuriyet'in ilânından üç gün önce İstanbul'da Romanya ile oynandığını,** düz beyaz zemin üstüne kırmızı göğüs bantlı ay-yıldızlı formanın o ilk maçtan bu yana giyildiğini, 1924 Paris Olimpiyatlarıyla ilk uluslararası organizasyona katılındığını görüyoruz.

1924 Paris Olimpiyatlarından başlayan, profesyonel futbolun uluslararası organizasyonu olan Jules Rimet Dünya Kupası'na ilk kez katılmayla süren (1949) ve günümüzü bulan süreçler içinde, **futbol, tıpkı güreş gibi, siyasal ve ekonomik yapıyla bağlantısı kurulabilecek inişli - çıkışlı bir «uluslararası form» grafiği sergilemiştir.** 1923 - 1927 dönemi, siyasal genelde «cumhuriyeti kurma» heyecanının yaşandığı bir dönemdi. «Güney Amerika'nın İsviçre'si» olmanın paralel heyecanını yaşayan Uruguay'ın şampiyon olduğu 1924 Paris Olimpiyatlarında gerçi Türkiye Çekoslavakya'ya 5-2 yenilerek elendi, ama, olimpiyat sonrası Kuzey Avrupa turnesini de üç galibiyet, bir yenilgiyle kapattı. 1928-1939 dönemi, ülkenin ekonomik genelinde bir durgunluk dönemiydi. Aynı durgunluk, futbol özelinde «gerileme» biçimini alarak sürdü, 1929 Büyük Bunalımıyla dünya ekonomisinde oluşan «dışa kapalı» yapıların paralelinde, arada sırada yabancılarla «kulüp» düzeyinde maçların yapıldığı bir **futbol otarşisine girildi.**

Bir yandan İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarım ürünleri dünya fiyatlarının fırlaması, öte yandan 1950-1956

dönemi boyunca Türkiye tarımında çok yoğun bir makineleşmenin başlaması, **ekonomik refaha paralel olarak,** Türkiye futboluna, 17 Haziran 1951 günü Berlin Olimpiyat Stadındaki 2-1'lik Almanya galibiyetiyle açılıp 18 Aralık 1958'de İstanbul'da 1-0'lık Çekoslavakya galibiyetiyle kapanan «Altın Çağı»nı dönemin en önemli iki zirvesi, (1) 1954 Dünya Kupası finallerine **ilk kez Avrupa grubundan** çıkılması ve çeyrek final şansının **averaj eşitliğini** bozmak için o yılın şampiyonu Almanya ile yapılan **ek maçta** yitirilmesi, (2) İngiltere'nin dünya futbolundaki egemenliğine (ve kendi sahalarındaki yenilmezliğine) son veren Macaristan'ın 19 Şubat 1956'da İstanbul'da 3-1 yenilmesidir.

Bu tarihten sonra, ülkedeki ekonomik ve siyasal parametrelerin gerilemesine paralel olarak, Türkiye futbolunun uluslararası başarı grafiği hızla düşecek, 27 Mayıs 1960'ın hemen sonrasındaki «İskoçya Sıçraması» 1966'da Moskova'daki 2-0'lık Sovyetler Birliği galibiyetiyle tekrarlanacak, bunun dışında **ekonomik sorunlarla sportif sıkıntılar tümleşecektir.**

Soru 95 «Öteki sporlar»da durum nedir?

Bütün dünyada «ana spor» sayılan atletizmin, temel spor dalları olan cimnastik ve yüzmenin, özellikle «profesyonel» emsalleri dünya çapında ilgiye konu olan boks ve basketbolun «öteki sporlar» olarak sınıflandırılması, dünyada artık fazla ülkenin yapmadığı güreşle Türkiye'nin Malta ve Lüksemburg'la eşdüzeyde değerlendirildiği futbolun bütün bir kitap boyunca uzun uzadıya anlatılması, tarafımızdan geliştirilen «keyfi» bir kıstas değil, Türkiye sporunun, yönetim organlarıyla, kulüpleriyle, spor kamuoyuyla, kitle iletişim araçlarıyla, kısacası **zorla benimsettiği bir fiili durumdur.** Bütün dünyanın spor yapısını atletizm ve cimnastik temelleri üstüne oturttuğu bir evrensel ortamda, «Türk sporunu güreş ve futboldan başlaya-

rak geliştirmek» gibi ilginç yaklaşımlar da **yalnızca bize özgüdür.**

Madalya kazanmanın görece kolay olduğu «ata sporu» güreşle 1900'lü yılların başından beri «millî spor» olan futbola önem vermemek elbette elden gelmez. «Seyre dönük» futbol kamuoyunun militanlığı da göz önünde tutulursa, **devlet bütçesinden en büyük iki payın futbol ve güreşe verilmesini,** ancak onlardan sonra bir olimpiyat bronz madalyası (1948), bir olimpiyat dördüncülüğü (1968), maraton ve krosta birkaç Avrupa ve Balkan başarısı kazanmış atletizmle iki olimpiyat bronz madalyası (1984) kazandırmış boksa sıra gelmesini yadırgamamak gerekir. 1950'li yıllarda Türk atletizminin Akdeniz ve Avrupa ölçeğinde sivrilmesi, 1960'lı yıllarda boksörlerimizin Olimpiyat Oyunlarında başarılı sonuçlar almaları, 1970'li yıllarda sıçrama yapan basketbolun Genç Millî Takımlar düzeyinde tırmanışa geçmesi vb., güreş ve futbolun dışındaki sporların «ikinci planda kalma» ve «öteki sporlar» diye sınıflandırılma yazgısını etkilememiştir. Kısa dönemde etkilemesi de beklenmemelidir.

Bu ilgisizliğin çeşitli nedenleri vardır. Bir kere, siyasal yapı, **futbolun kitlesel yaygınlığıyla** (67 il) **güreşin uluslararası başarıya yatkınlığına** (45 olimpiyat madalyası) **aşırı duyarlıdır.** Aynı siyasal yapı hangi sporların ne zaman, nerede, nasıl ve ne miktarda yapılacağını belirlediği için de, önceliklerin bu iki spora yöneltilmesi kaçınılmazdır. İkinci neden, okur-yazar oranı düşük bir ortamda, çoğunlukla «okul duvarlarının ardında» başlayıp gelişen «alafranga» sporlara, gelenek gereği, **yoğun bir kitlesel ilginin oluşamamasıdır.** Spor yönetiminin, spor kamuoyunun ve siyasal yapının sporla ilişkilerinin «futbol» üstünde odaklaşması, **en basit bir arz-talep yasallığıdır.** Bir başka «arz-talep yasallığı» niteliğinde olan üçüncü ve son neden de, sporcu sayısının spor federasyonları arasındaki dağılımında, **büyük ağırlığın «profesyonel» olarak örgütlenen futbolda olmasıdır.** Devletçe sunulan hizmetlerin nüfusça kalabalık olan yerlere yönelmesini bir bakıma doğal karşılamak gerekir.

Soru 96 Türkiye'de «sporcu dağılımı» nedir?

Türkiye'de «sporcu» denildiğinde, akla hemen iki kaynak gelir. Bunlardan biri «kulüp», öteki «okul» lisansıyla spor yapanlardır. «Sürekli ve örgütlü» anlamda sporun «kulüp lisanslı» sporcularca **kendi federasyonlarının teknik yönetiminde yapıldığı,** buna karşılık genellikle «puanlı» ve «yılda bir kere yapılır» nitelikte olan okullararası spor karşılaşmalarına «okul» lisansıyla katılanların büyükçe bir bölümünün ya kulüplü, ya «toplama» oldukları düşünülürse, «sporcu sayımı» konusunda sağlıklı rakamlar elde edebilmek için **bu iki istatistiğin ayrı tutulmaları gerektiği** anlaşılır.

Türkiye'de yapılmayan da budur. Spor federasyonlarının çok büyük bölümü, yıllık çalışma raporlarında «kendilerine bağlı» sporcu sayılarını verirken, «ne kadar başarılı olduklarını» göstermek için, kulüp lisanslı sporcuların yanında, hem «mükerrer», hem «yanıltıcı» bir işlemle, zaten kulüp lisanslılar arasında yer alanlarla «bir defaya mahsus olmak üzere hasbelkader» okul spor faaliyetlerine katılanların **ortak toplam sayılarını** vermektedirler. Türkiye'deki «gerçek sporcu» sayısını yansıttığına garanti veremeyeceğimiz, **BTGM** kaynaklarından derlenen çizelgeye bakalım (sayfa 183'te).

1976-1982 döneminden de görüldüğü gibi, «inandırıcı olmayan» sporcu sayısı artışları, okullararası yarışma ve karşılaşmaların düzenlendiği atletizm, basketbol, futbol, güreş ve voleybol dallarındadır. Görüşümüze göre, en sağlıklı, gerçek sporcu sayısını yansıtan tek sayım, Hiçyılmaz'ın 1976 yılı için verdiği düzeltmeli rakamlardır (Hiçyılmaz, **TSYA,** s. 39). Buna göre, **Türkiye'de, yaklaşık 110 bin kişi düzenli ve sürekli biçimde, kulüp lisansıyla spor yapmaktadır.**

Çizelgenin Türkiye'de sporun genel görünümüne ve yapısına ilişkin olarak verdiği öteki iki gözlem, (1) futbolcu sayısının toplam sporcu sayısına oranının sürekli biçimde yüzde 35-41 arasında seyretmesinden de anlaşıla-

cağı gibi, **Türkiye'de sporun ağırlıkla futbol olduğu;** (2) Türkiye'de lisanslı spor yapanların genel nüfusa oranlarının 1948'de yüzde 0,26'dan 1982'de yüzde 0,69'a çıkmış olmasından da anlaşılacağı gibi, **Türkiye'deki spora düşkünlüğün son tahlilde «seyircilik» olarak belirdiğidir.**

FEDERASYONLARA BAĞLI SPORCU SAYILARI

Federasyon	**1948**	**1960**	**1976**	**1982**
Atıcılık	401	518	422	3.778
Atletizm	10.480	30.950	1.600	30.038
Basketbol	3.980	19.480	17.000	48.069
Binicilik	55	86	120	249
Bisiklet	370	481	280	670
Boks	953	1.050	2.700	3.498
Cimnastik	402	517	3.000	490
Dağcılık	—	—	—	156
Eskrim	495	971	560	573
Futbol	19.500	46.712	45.000	131.247
Güreş	12.401	18.512	7.033	18.187
Halter	182	261	1.000	831
Hentbol	—	—	—	18.007
Judo-Tekvando	—	118	21.000	10.807
Kayak	201	384	600	1.111
Kürek-Yelken	939	1.390	702	1.704
Voleybol	1.685	9.875	5.000	56.524
Yüzme	518	1.418	3.000	7 059
Diğer	98	150	600	11.440
TOPLAM	**52.650**	**132.873**	**109.617**	**344.438**

VII

SONUÇ

Soru 97 Spor geniş kitlelere nasıl yayılır?

Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nin yirmi milyonu bile bulmayan nüfusunun içinden çıkardığı üstün sporcularla **NATO**'nun uzun yıllar kendisine uyguladığı ambargoyu kırabilmesi, sanırız, gerçekçi bir bakış açısı ve ona uygun doğru örgütlenmeyle «sporda başarı»nın el ele gittiklerini ortaya koymaktadır. **ADC**'nin kısa sürede gerçekleşen bu başarısını değerlendirirken, göz önünde tutulması gereken ilk nokta, **bu ülkede her 5-6 kişiden birinin «lisanslı sporcu» olduğudur.**

Demek ki, sporda başarıya ulaşmanın birinci koşulu, onu geniş kitlelere yaymaktır, «aktif sporcu» sayısının genel nüfustaki payını artırmaktır.

Ancak, geniş kitlelerin sporla seyirci olmaktan öteye ilişkiye girmeleri, **kendiliğinden olabilecek bir şey değildir.** Geniş kitleleri spor sahalarına kazanarak sporda uluslararası başarılara erişen Amerika, Sovyetler Birliği, iki Almanya gibi ülkelerin uygulamalarına baktığımızda, **kitlelerin sporla ilişkilerinin «kitle örgütleri» eliyle kurulduğunu görüyoruz.** «Kitle örgütü», en küçük yerleşme merkezinden en büyüğüne kadar her yerde kurulan, her yaştan nüfusu kapsayan, okullardan, kışlalardan, sendikalar-

dan, kooperatiflerden, fabrikalardan, belediyelerden oluşabilen yapılardır. Sözgelişi, Amerika'da sporun kitle örgütü her kademedeki okullar, Sovyetler Birliği'ndeyse sendika, kooperatif ve fabrika kulüpleridir.

Bir ülkenin dört yanındaki kitle örgütlerinin çok sayıda insana spor yaptırmaya yatkın olmaları da, tek başına, geniş kitlelere spor yaptırmaya yetmez. Bunun için çok sayıda **yetişkin spor uzmanına, çok-yönlü spor tesislerine, yeterli malzemeye, düzenli beslenme ve sağlık denetimine gereksinme vardır.** Sporun doğrudan doğruya devletçe yönetildiği sosyalist ülkelerde çoğunlukla görülen uygulama, spor hiyerarşisinin en üst katlarında belirlenen bir genel «spor planı» çerçevesinde, **sporcu akımı aşağıdan yukarıya örgütlenirken, spor hizmeti ve hizmetlisi akımının da yukarıdan aşağıya düzenlenmesidir.**

Ama, yurttaşlarına spor yaptıran dünyanın her ülkesinin kaynakları eşit değildir. Nüfusunun büyük bölümü kötü beslenen, sıtma ve veremden kırılan, okur-yazar olmayan bir ülkenin, bütün bunları bir yana bırakıp yaygın biçimde «spor hekimliği», «sporcu beslenmesi», «stadyum» gibi uzmanlaşmalara gitmesi elbette mümkün değildir. Çeşitli ülkelerin spor pratiklerinin buna getirdiği çözüm, kısaca, **«öncelikli sporlar» ve «öncelikli sporcular» uygulamasıdır.**

Soru 98 Türkiye'de sporun başarıya ulaşması için hangi darboğazların aşılması gerekir?

Türkiye'de sporun evrimini anlatırken, 1870'li yıllardan bu yana, (1) «neden spor yapıyoruz?», (2) «spor nedir?», (3) «sporu nasıl yöneteceğiz?» sorularına değişik dönemlerde değişik yanıtların verildiğini belirtmiştik. Sporun ne olduğuna, neden yapıldığına ve nasıl yönetileceğine «tek ve kalıcı» bir yanıt getirilmedikçe, **sporda başarıyı getirecek süreçlere girmek mümkün değildir.**

Ancak, bu «makro» kararların oluşturulması da, spor-

da başarı getirmek için yeterli değildir. Bir kere, aktif sporcu istatistikleri okul maçları için zorla sahaya çıkarılan (ve bir daha dönmeyen) öğrencilerle şişirilmiş olsa bile, **nüfusunun ancak binde 2-3'ü lisanslı sporcu olan bir ülkede başarı için gerekli spor tabanının bulunduğu söylenemez.** İkinci olarak, kitle örgütlerinin spora ilgisi yok denecek kadar azdır. Üçüncü olarak, spor hizmetlerinin yukarıdan aşağıya akışını düzenlemekle görevli Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün örgütü, kuruluş yasasında köylere kadar inileceğinin öngörülmesine rağmen, en üst mülkî idare kademesi olan ilde bitmektedir.

Kaldı ki, bütün bu sorunlara bir anda çözüm bulunsa, «geniş kitlelere sistemli, düzenli ve bilimsel biçimde spor yaptıracak» örgütsel - yönetsel yapılar oluşturulsa bile, Türkiye'de geniş kitlelere spor yaptırmak yine kolay olmayacaktır. Bir kere, ortalama işgününün git-geliyle birlikte 11-12 saati bulduğu bir ortamda, **yeterli boş zaman yoktur.** İkincisi, yetersiz beslenmenin yaygın, genel yatırımların yetersiz, genel sağlık ve eğitim hizmetlerinin aksak olduğu bir ortamdan, spor ve sporcular için düzenli beslenme, sürekli sağlık denetimi, yetişkin yetiştirici ve çok sayıda tesis beklemek de pek gerçekçi olmasa gerekir.

«Sporda başarı» olayına bu açıdan yaklaştığımızda, **sporcu sayısını kısa sürede hızla artırarak** sporda uluslararası başarıya ulaşmanın çok güç olduğunu söyleyebiliriz.

Soru 99 Türkiye «kendine özgü» bir «spor yönetimi modeli» geliştirebilir mi?

«Spor» olgusunun dünyada edindiği siyasal ve toplumsal konum göz önüne alınır, geleneksel olarak sporlarını özel kulüplere yaptıran ülkelerin bile devletin yardım ve denetimine yöneldikleri düşünülecek olursa, **Türkiye'de spor yönetiminin devlet yönetiminden kesinkes**

soyutlanamayacağı anlaşılır. Tartışılabilecek tek şey, devletin spor yönetimindeki yer ve rolünün ne olacağıdır.

Öte yandan, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de, **sporu kulüpler yaptıracaktır.** Gerçi «kendi kendini yönetme» geleneği olmayan bir ortamda «özyönetim»e dayalı olarak örgütlenen ilk spor kulüplerimizin «kulüpçülük» ilişkileri bugüne kötü bir miras bırakmıştır, ama, yalnızca siyaset özelinde değil, **sporda da, demokrasi ulaşılması gereken ana hedeftir.** Bunun için, spor yönetimini örgütlerken, aşağıdan yukarıya kulüplerin istençlerini, yukarıdan aşağıya da devletin denetimini düzenleyen bir karma sisteme yönelme zorunluluğu vardır. Bunun yönetsel formülü, yaptığı kalkınma planları devlet sektörü için bağlayıcı, özel sektör için yol-gösterici olan Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı gibi, doğrudan doğruya Başbakanlığa bağlı olan bir **Beden Terbiyesi ve Spor Müsteşarlığı'nın sporu bağlayıcı yetkilerle kurulmasıdır.**

Aşağıdan yukarıya nasıl örgütlenileceği çok tartışılabilir. Tartışılmayacak konu, **devletin, spor pratiğiyle ilişkilerinde, karşısında tek ve sorumlu bir «muhatap» bulması gerektiğidir.** Bu «tek ve sorumlu muhatap», Osmanlı tekkelerinin lâikleşmiş yerel işlevlerini görecek **belediyeler,** il ve ilçe düzeyindeki karar organları kulüplerce oluşturulan **mülkî idare birimleri,** hatta **TİCİ**'nin büyük yanlışlarından deneyim kazanan yeni bir **«spor kulüpleri birliği»** olabilir. Olmayacak tek şey, dün olduğu gibi kulüplerin her şeyi karışmasız yönetmeleri ya da bugün olduğu gibi siyasal toplumun sivil topluma yalnızca buyurmasıdır.

Soru 100 : «Öncelikli spor» mu, «öncelikli sporcu» mu?

Her devlet yurttaşlarına spor yaptırmak ve seyrettirmek zorundadır. Ama, her devletin buna ayıracağı, ayırabileceği kaynaklar farklıdır, eşitsizdir. Bu açmazdan «gelişen», yani kaynakları sınırlı olan ülkelerin nasıl çıkacak-

ları konusunda dünya spor pratiğinin getirdiği kestirme çözüm, ya Güney Amerika ülkelerinin yaptığı gibi **sporun az sayıda öncelikli spor dallarıyla** (ör. futbol) **özdeşleştirilmesi**, ya bütün geri kalmışlıklarına rağmen çok üst düzeyde birkaç sporcu çıkarabilen bazı Afrika ülkelerinin yaptığı gibi **yetenekli sporcuların kendi ulusal spor ortamlarından soyutlanarak uluslararası standardlara uygun «yabancı» ortamlara yerleştirilmeleridir.** Bir başka deyişle, sporda başarı, kıt kaynakların ya sınırlı sayıda spor, ya sınırlı sayıda sporcu üstünde yoğunlaştırılmasıyla sağlanabilir.

Türkiye için hangisi geçerlidir?

Görüşümüze göre, **hem o, hem o...** Ayrım yapmamak gerekir. Bir kere, Türkiye'de her spor yapmak isteyene yetecek çalışma, yetişme, donanma ve beslenme olanağı yoktur, ama, spora kitlesel ilginin sporda başarıya bağlı olarak arttığı düşünülecek olursa, **yeteneklerini göstermiş üst düzey sporculara Türkiye genelinden soyutlanmış özel olanakların sağlanması hiç de zor değildir.** Sık yapılan bir benzetmeyle, bu öncelikli-ayrıcalıklı sporcularca elde edilen başarının «kitlesel ilgi» katarına lokomotiflik yapacağını söyleyebiliriz.

Bir de «öncelikli sporlar» var. Aradan geçen süre içinde «biraz fazla radikal» bulduğumuz, ama, temeldeki geçerliğini koruyan bir görüşümüzü aktararak **Türkiye Spor Tarihi**'ni noktalamak istiyoruz:

> Bugün, Türkiye'de, devlet bütçesinden spora ayrılan miktar her bin lirada 2-3 liradır... Devletin belli spor dallarına ayırdığı bütçelerle serbest piyasa mekanizması içinde oluşan «transfer» ücretlerini karşılaştırdığımızda, sözgelişi atletizm federasyonunun toplam bütçesiyle hallice bir futbolcunun sol bacağının bile satın alınamayacağını görürüz...
> Türkiye'de devlet parasıyla 23 sporun yapılması lükstür, savurganlıktır. Toplam spor bütçesini

23 yerine 5-6 temel federasyon arasında bölüştürmek, bu bireysel federasyonların bütçe paylarını kendiliğinden 4-5 katına çıkaracaktır. Böylece sağlanan fonlar cimnastik, yüzme ve atletizm gibi yaş gruplarına dönük temel sporlar... arasında bölüştürülmelidir.

Belli bir spora devlet bütçesinden doğrudan ödeme yapılmaması, o sporun hiç yapılmaması anlamına gelmez. Sözgelişi, Türkiye'deki güreş geleneği, 700 yıldır «yerel», ancak son 60 yıldır «ulusal» bir gelenektir. Yerel yönetimin temel örgütlenme birimleri de belediyelerdir (Yankı, 21-27 Aralık 1981).

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Alpman, Cemal, **Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi,** Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1972.

Atabeyoğlu, Cem, **Spor Ansiklopedisi,** Yeni İstanbul Yayınları, İstanbul, 1972.

Çeki, Gültekin (der.), **Türk Sporunun 50 Yılı,** BTGM (yayınlanmamış çalışma), Ankara, 1973.

Dağlaroğlu, Rüştü ve Haluk San, **Türk Futbol Tarihi,** Türk Ticaret Bankası Yayınları, Ankara, 1960.

Ertuğ, Ali Rıza, **Türkiye Futbol Tarihi, 1890-1923,** BTGM Ankara Bölge Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1977.

Fişek, Kurthan, **Spor Yönetimi,** Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Fişek, Kurthan, «Sporun Anatomisi», **Cumhuriyet,** 15-22 Ağustos 1979.

Gür, Ali, **Spor ve Sosyal Sınıflar,** Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1979.

Hiçyılmaz, Ergun, **Türk Spor Tarihi,** Demet Ofset, İstanbul, 1974.

Hiçyılmaz, Ergun, **Türk Sporunun Yapısal Analizi,** İstanbul, 1974.

Keten, Mustafa, **Türkiye'de Spor,** Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.

Kunter, H. Baki, **Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar,** İstanbul, 1938.

Okan, Kenan, **Türk Spor Tarihi,** MÖM Yayınları, Ankara, 1975.

San, Haluk, Tevfik Ünsi ve Samim Var, **Futbol Ansiklopedisi,** Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963.

Tan, Nail, «Tarihî Türk Güreşi Hakkında Notlar», **Geleneksel Türk Sporları Semineri,** Konya Turizm Derneği Yayınları, Ankara, 1976.

Tarcan, Selim Sırrı, **Yeni ve Eski Olempiyatlar,** Ülkü Matbaası, İstanbul, 1948.

Unat, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış,** Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.

Yıldız, Doğan, **Türk Spor Tarihi,** Eko Matbaası, İstanbul, 1979.

İÇİNDEKİLER

I

GİRİŞ

		Sayfa
Soru 1	Spor ne değildir?	5
Soru 2	Spor başka ne değildir?	6
Soru 3	Spor nedir?	8
Soru 4	Neolitik devrim, devlet, boş zaman ve spor ilişkisi nedir?	10
Soru 5	«Antik Olimpiyat Oyunları» neden Yunan site-devletlerinde başladı?	12
Soru 6	Sporda «Karanlık Çağ» nasıl gelişti?	14
Soru 7	«Aydınlanma Çağı» ne getirdi, nasıl gelişti?	14
Soru 8	Spor bağımsızlığına nasıl kavuştu?	16
Soru 9	«Modern Olimpiyat Oyunları» nedir? Tarihte ne işlev gördü?	18
Soru 10	Dünya neden spor yapmak zorundadır?	21

II

TÜRKİYE'DE SPORUN İLK YILLARI

«DOĞU» SPORU, «BATI» SPORU

Soru 11	Sporu «Doğu» ve «Batı» diye ayırmak mümkün mü?	24
Soru 12	Anadolu'da ilk hangi sporlar, ne zaman yapıldı?	26

YÖNETİM ÖNCESİ ÖRGÜTLENMELER

Soru 13 Sporun ilk yıllarında spor oyunları nasıl örgütlenirdi? 28
Soru 14 Hitit'lerde «kaptuti», Selçuklular'da «alplik - yiğitlik» kurumları neydi? 29
Soru 15 Sporun savaşçılıktan soyutlanmasında Osmanlı'nın «spor tekkesi» ne işlev gördü? 30
Soru 16 Spor tekkelerinde otorite yapısı neydi? 32
Soru 17 Sporda «hamî-mahmî» sistemi nedir? 33
Soru 18 Anadolu'da sporun gelişmesinde «Kırkpınar Ağalığı» ne rol oynadı? 34
Soru 19 Tanzimat Batıcılığı Osmanlı spor yapısını nasıl etkiledi? 35

SPORDA LÂİKLİĞE DOĞRU

Soru 20 Sporla beden eğitiminin ilişkisi nedir? 37
Soru 21 Sporun lâikleşmesinde beden eğitimi ne rol oynadı? 40
Soru 22 Türkiye'de spor nasıl lâikleşti? 42
Soru 23 Jahn-Amoros cimnastiği nedir? 45
Soru 24 «Batı sporları» Osmanlı İmparatorluğunda nasıl ve ne zaman başladı? 46

SPORLA FUTBOL ÖZDEŞLEŞİYOR

Soru 25 Türkiye'de sporun gelişmesinde futbolun rolü ne oldu? 47

III

TÜRKİYE'DE İLK SPOR ÖRGÜTLERİ

SPOR ÖRGÜTLENMESİNİN TEMELİ: KULÜPLER

Soru 26 «Batılı» sporların örgütlenmesinde hangi kurum ve kavramlar kullanıldı? 50
Soru 27 Sporun gelişmesinde spor kulüpçülüğü nasıl bir rol oynadı? 52
Soru 28 Kulüp örgütlenmesinin evrensel biçimleri Türkiye'de tekrarlanmış mıdır? 56

TÜRKİYE'DE KULÜPÇÜLÜĞÜN YASAL ÇERÇEVESİ

Soru 29 Yasalar Türkiye'de kulüpçülüğü nasıl düzenlemiştir? 59

TÜRKİYE KULÜPLERİNİN SOSYAL YAPISI

Soru 30 «Beşiktaş» olayı nedir? 61
Soru 31 «Galatasaray» olayı nedir? 63
Soru 32 «Fenerbahçe» olayı nedir? 64
Soru 33 «Progrès» (Altınordu) ve «Güneş» kulüpleri neyi temsil ediyordu? 66
Soru 34 1960'lı yıllarda Anadolu kulüpçülüğü neden çok hızlı gelişti? 68
Soru 35 Kulüp yönetimlerine bakarak «iktidar yapısı» için genelleme yapılabilir mi? 69

İLK ÇOK-KULÜPLÜ, TEK-SPORLU YAPILAR

Soru 36 «İstanbul Futbol Birliği» neden kuruldu? Hangi işlevleri üstlendi? 70
Soru 37 İstanbul Futbol Birliği neden dağıldı? 72
Soru 38 İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi özyönetim ve kartelcilik sorunlarını çözdü mü? 74
Soru 39 İFKL'nin bıraktığı yönetsel miras nedir? 77

TÜRKİYE SPORUNDA «FETRET DEVRİ» (1913-1920)

Soru 40 Sporda «Fetret Devri» neden başladı? 78
Soru 41 Neden «kartelcilik» yaparlar? 79
Soru 42 Pazar ve Cuma Ligleri ikilemi, dünya sporunun kartel savaşlarına benziyor mu? 80
Soru 43 «Cuma Birliği» kargaşaya son verdi mi? 83
Soru 44 «Cuma Ligi» ve «Cuma Birliği» deneyimleri spor yönetimine ne kazandırdı? 84

SELİM SIRRI TARCAN VE «OMOC OLAYI»

Soru 45 Selim Sırrı Tarcan kimdir? 87
Soru 46 «Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti» nasıl kuruldu, ne yaptı? 89
Soru 47 «OMOC» Türkiye spor pratiğine nasıl girdi? 91

TÜRKİYE İDMAN CEMİYETLERİ İTTİFAKI'NA DOĞRU

Soru 48 İlk «Ulusal Yönetim» girişimleri nelerdi? 92
Soru 49 TİCİ'nin kuruluş hazırlıkları nasıl gelişti? 94
Soru 50 TİCİ, tek-sporlu, çok-kulüplü yapısından çok-sporlu yapısına nasıl geçti? 96

IV

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE SPOR TARİHİ

CUMHURİYET DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ

Soru 51 Sporun siyasal parametrelere duyarlılığı Cumhuriyet döneminde de sürdü mü? 98
Soru 52 «1939», «1946», «1950» ve «1961» yıllarının siyasal anlayışı spora nasıl yansıdı? 100
Soru 53 Türkiye'nin uluslararası siyasetiyle sporu arasındaki ilişki nedir? 101

TÜRKİYE İDMAN CEMİYETLERİ İTTİFAKI (1922-1936)

Soru 54 TİCİ'nin yönetsel-ideolojik yapısı nedir? 104
Soru 55 Türkiye'de spor federasyonları nasıl kuruldu? 106
Soru 56 1924 Paris Olimpiyatları TİCİ'ye ne getirdi? 108
Soru 57 TİCİ Döneminde «kulüplerarası rekabet» hangi boyutlardaydı? 110
Soru 58 TİCİ'nin «ulusal yönetim» olarak yetersizleşmesi nasıl gelişti? 113
Soru 59 TİCİ sporu Türkiye'ye ne kadar yaydı? 115

TÜRK SPOR KURUMU (1936-1938)

Soru 60 Türk Spor Kurumu'nun ideolojisi neydi? 117
Soru 61 TSK'nın örgütsel-yönetsel arayışı neydi? 120
Soru 62 TSK yönetimini hangi «spor olayları» çözdü? 121

BEDEN TERBİYESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (1938-1985)

Soru 63 BTGM neden kuruldu, ideolojisi neydi? 123
Soru 64 BTGM neden Başbakanlık makamına bağlandı? 125
Soru 65 BTGM'nin örgütlenmesinde «Kuvvetler Ayrılığı» ilkesinin gözetildiği söylenebilir mi? 126

SPORDA MÜKELLEFİYET VE SEFERBERLİK YILLARI

Soru 66 BTGM Türkiye sporuna «iç barış» getirdi mi? 128
Soru 67 Beden Terbiyesi Spor Mükellefiyeti neydi? 130
Soru 68 Spor mükellefiyeti hangi kapsamda uygulandı? 132
Soru 69 Kulüpler spor mu yaptıracak, gençliği mi örgütleyecekti? 133

SPORDA MİLLÎ EĞİTİME BAĞIMLILIK DÖNEMİ

Soru 70 BTGM neden Millî Eğitim Bakonlığı'na bağlandı 136
Soru 71 «Millî Eğitime Bağımlılık» döneminde BTGM nasıl örgütlendi? 138
Soru 72 Çok-sporlu yeni dönemde 1948 Londra Olimpiyatları'na nasıl gidildi? 139
Soru 73 1952 Olimpiyatları öncesinde TMOK nasıl feshedildi, olaylar nasıl gelişti? 142
Soru 74 Türkiye'de «profesyonellik» ve «deplasmanlı millî lig» nasıl başlayıp gelişti? 144

SPOR TEKRAR BAŞBAKANLIKTA (1960)

Soru 75 Spor neden tekrar başbakanlığa bağlandı? 146
Soru 76 1960'lı yılların «sportif» görüntüsü neydi? 147
Soru 77 1960'larda spordaki «iç gelişmeler» neydi? 149
Soru 78 Türkiye futbolunda «kent savaşları» ortamı nasıl oluştu, nasıl gelişti? 151
Soru 79 İkinci ve Üçüncü Türkiye Ligleri ne getirdi, ne götürdü? 152

ÖNCE UZMANLAŞMIŞ BAKANLIK, SONRA MİLLÎ EĞİTİM

Soru 80 Gençlik ve Spor Bakanlığı neydi, ne yaptı? 154
Soru 81 Federasyon Başkanlarının «Seçimi» uygulaması neyi amaçlıyordu? 156
Soru 82 Sporun Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandığı yeni dönemin en önemli olayı nedir? 157

GENEL DEĞERLENDİRME

Soru 83 Türkiye'de spor yönetiminin sorunu nedir? 158

V

TÜRKİYE SPORUNUN ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZEYDE KURDUĞU KURUMSAL İLİŞKİLER

ULUSLARARASI KURULUŞLARLA İLİŞKİLER

Soru 84 Uluslararası Olimpiyat Komitesi nedir? 160
Soru 85 «Uluslararası Spor Federasyonu» nedir? 161

ULUSAL YAPILARLA İLİŞKİLER

Soru 86 Türkiye'de sporun «yürütme» erkiyle ilişkileri nedir? 163
Soru 87 Türkiye'de sporun yasal çerçevesi nedir? 166
Soru 88 Siyasal partiler spora nasıl bakıyorlar? 167
Soru 89 Yargı organlarının spor üstündeki etkisi nedir? 169
Soru 90 Sporcu sosyal güvenliğinin örgütlenmesinde spor vakıflarının rolü var mıdır? 171
Soru 91 Sporun yerel yönetimlerle ve spor meslek kuruluşlarıyla ilişkileri nedir? 172
Soru 92 Sporun kamuoyuyla ilişkisi nedir? 174

VI

TÜRKİYE'DE SPORA TOPLU BİR BAKIŞ

Soru 93 Türkiye Olimpiyat Oyunlarında ne yaptı? 176
Soru 94 Türkiye'nin dünya futboluyla ilişkisi nedir? 178
Soru 95 «Öteki sporlar»da durum nedir? 180
Soru 96 Türkiye'de «sporcu dağılımı» nedir? 182

VII

SONUÇ

Soru 97 Spor geniş kitlelere nasıl yayılır? 184
Soru 98 Türkiye'de sporun başarıya ulaşması için hangi darboğazların aşılması gerekir? 185
Soru 99 Türkiye «kendine özgü» bir «spor yönetimi modeli» geliştirebilir mi? 186
Soru 100 : «Öncelikli spor» mu, «öncelikli sporcu» mu? 187
YARARLANILAN KAYNAKLAR 190

1. EKONOMİ EL KİTABI
(Türkiye Ekonomisinden Örneklerle)
Prof. Sadun Aren
2. ATATÜRK'ÜN TEMEL GÖRÜŞLERİ
Fethi Naci
7. TÜRK EDEBİYATI
Rauf Mutluay
9. GELİR DAĞILIMI
(Kapitalist Sistemde, Türkiye'de, Sosyalist Sistemde)
Doç. Dr. Korkut Boratav
13. TÜRK HALK EDEBİYATI
Prof. Pertev Naili Boratav
14. TASAVVUF
Abdülbâki Gölpınarlı
18. FRANSIZ İHTİLÂLİ
Doç. Dr. Murat Sarıca
20. FELSEFE EL KİTABI
Selâhattin Hilâv
22. TÜRKİYE SANATI TARİHİ
Prof. Dr. Doğan Kuban

27. TÜRKİYE'DE DİN VE SİYASET
Dr. Ahmet Yücekök

29. EDEBİYAT BİLGİLERİ
Rauf Mutluay

30. TÜRKİYE'DE ŞEHİRLEŞME, KONUT VE GECEKONDU
Prof. Dr. Ruşen Keleş

31. SİNEMA SANATI
Nijat Özön

34. SOSYOLOJİ EL KİTABI
Doğan Ergun

39. SİYASİ DÜŞÜNCE TARİHİ
Prof. Dr. Murat Sarıca

40. TÜRK FOLKLORU
Prof. Pertev Naili Boratav

45. KIRSAL TÜRKİYE'NİN YAPISI VE SORUNLARI
Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil

50. TÜRKİYE'DE ROMAN VE TOPLUMSAL DEĞİŞME
Fethi Naci

51. PARA ve PARA POLİTİKASI
Prof. Sadun Aren

52. TÜRK DEVRİM TARİHİ
Doç. Dr. Ahmet Yücekök

53. TÜRKİYE SPOR TARİHİ
Prof. Dr. Kurthan Fişek

Siyasal Bilgiler Fakültesi eski öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kurthan Fişek, 1942 yılında Ankara'da doğdu. 1959 yılında Yeni Gün'de başlayan gazeteciliğini, 1966 yılına kadar, muhabir olarak Öncü'de, yazı işleri müdürü olarak Daily News'da sürdürdü. 1966 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdarî İlimler Fakültesi'ni bitirdi, aynı yıl Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Kürsüsü'ne asistan olarak girdi. 1969 yılında «Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili», 1975 yılında «Yönetime Katılma», 1980 yılında da «Spor Yönetimi» adlı çalışmalarıyla doktor, doçent ve profesör unvanlarını aldı. Bunların dışında, «Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı» (1969), «100 Soruda Sosyalist Devlet» (1970), «Yönetim» (1975), «Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı» (Doç. Dr. Oral Sander'le ortaklaşa, 1976) ve «Türkiye'de Mülkî İdare Amirliği» (editör, 1977) adlı kitaplarıyla çeşitli dergi ve gazetelerde makaleleri yayınlandı. 1978 - 1979 döneminde Atletizm Federasyonu Başkanlığı ile 19 Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi Başkanlığında, 1981 - 1983 döneminde de Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan Yardımcılığında bulundu. 1983 yılında 1402 sayılı yasa gereğince üniversitedeki görevine son verildi. 1983 yılından bu yana, Gelişim Yayınları'nın «Erkekçe» ve «Bilim Dergisi»nde yazar olarak çalışmaktadır.

550 TL.